T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

1980 SONRASI TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNDE İSTİHDAM YAPISININ ANALİZİ

UFUK ÜNDÜCÜ

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. MURAT ÇİFTÇİ

EDİRNE 2019

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ufuk ÜNDÜCÜ tarafından hazırlanan **1980 Sonrası Türk Bankacılık Sisteminde İstihdam Yapısını Analizi** Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca 03/04/2019 günü saat 15:00 'te yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *..Kabul edilmesine..... **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Doç.Dr. Murat GİFTİ	Kabul edilmesine	
Dr.Öğr.Üyesi İsteda Gümüş	Kabul edilmesine	
Dr.Öğr.Üyesi Aykut COLAK	Kabul edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10243225
Yazar Adı / Soyadı	UFUK ÜNDÜCÜ
T.C.Kimlik No	13286055954
Telefon	5322825966
E-Posta	ufukunducu@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	1980 Sonrası Türk Bankacılık Sisteminde İstihdam Yapısının Analizi
Tezin Tercümesi	An analysis of the Employment Structure in the Turkish Banking System in the post-1980 era
Konu	Bankacılık = Banking ; Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri = Labour Economics and Industrial Relations
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2019
Sayfa	110
Tez Danışmanları	DOÇ. DR. MURAT ÇİFTÇİ
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	

04.04.2019

İmza:.....

Tezin Adı: 1980 Sonrası Türk Bankacılık Sisteminde İstihdam Yapısının Analizi

Hazırlayan: Ufuk ÜNDÜCÜ

ÖZET

Bankacılık sektörü, dünya genelinde finans sektörü içerisinde en büyük ağırlığa sahip olan ve son derece kırılgan özellikte bir sektördür. Bu kırılganlıksa özellikle sektör içi istihdamın ekonomik konjonktürden fazlaca etkilenmesine yol açmaktadır. Ayrıca günümüzdeki çoğu ekonomik krizin de tetikleyicisi sektörün özelliğidir. Türk bankacılık sektöründe özellikle 1980 sonrası dönemde dalgalı bir seyir izlenmiştir. Sıklıkla yaşanan ekonomik krizlerden çoğu defa fazlaca etkilenmiş ve sektörel istihdamda da ciddi dalgalanmalara yol açmıştır. Özellikle 2001 bankacılık krizi, banka çalışanları arasında etkileri uzun yıllar boyunca süren şiddetli işsizlik sorununa yol açmıştır. Aslında ideal bir bankacılık sisteminde ekonomik dalgalanmalar karşısında istihdamda da benzer dalgalanmaların en azından aynı şiddette olmaması beklenir. İdeal bir bankacılık sektöründe söz konusu dalgalanmalardan istihdam açısından etkilenmenin daha sınırlı kalmasıysa rasyonel istihdam politikasıyla mümkündür. Rasyonel istihdam politikası uygulanıp-uygulanmadığının tespiti ise istihdam ile sektör bilançoları arasındaki nedensellik ilişkilerine göre yorumlanabilir. 1980 sonrası Türk bankacılık sisteminde en rasyonel istihdam politikası uygulayanların yabancı bankalar olduğu görülmektedir. Buna karşılık özel bankalarda aynı rasyonalite görülmemektedir. Bu durum yabancı sermayenin bankacılık sektöründeki payının süratli artışını kısmen de olsa açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çalışma ekonomisi, bankacılık sistemi, istihdam, işsizlik, ekonomik kriz

Name Of Thesis: An analysis of the Employment Structure in the Turkish Banking System in the post - 1980 era.

Prepared by: Ufuk ÜNDÜCÜ

ABSTRACT

The banking system has the biggest share in global the financial sector. It is an extremely fragile sector. This fragility cause that the sector is greatly affected by economic conjuncture. Moreover, it is a trigger sector of most of the current financial crisis. A fluctuating course in the Turkish banking sector has been observed in the post 1980 era. It has affected by frequently happened financial crisis and it also caused significant fluctuations in sectoral employment. Particularly, 2001 banking crisis paved the way for a severe unemployment problem that would affect for a long time among baking sector workers. Actually, in the ideal banking system, fluctuations in the employment sector is expected less compared to economic fluctuations. In the ideal banking sector, rational employment policies enable this kind of situation. Determining if rational polices are applied or not can be evaluated by looking at causality relationship between sector balances and employment. In the post 1980 era, it is seen that the most rational employment policies have been applied by foreign banks in the Turkish banking system. On the contrary, this rationality is not observed in the private banks. This situation partly explains how foreign capital in the banking sector increased so fast.

Key words. Labour economics, banking system, employment, unemployment, economic crisis

ÖNSÖZ

Kadim toplumlardan bu yana varlığını gelişerek sürdüren bankacılık sektörü, finans kapitalin artan ağırlığıyla beraber tüm ekonomiye etkileyen ve hatta çoğu zaman yön veren konumdaki bir sektördür. Bankacılık sektöründe gerçekleştirilen uygulamalardaysa, yüksek niteliklere sahip bankacıların belirleyiciliği mevcuttur. Optimal bankacılık uygulamalarının gerçekleştirilebilmesi için de rasyonel personel seçimi, hem sektör hem de de genel ekonomi açısından son derece önemlidir. Sektörde rasyonel istihdam stratejilerinin benimsenmesi, beraberinde bilanço kalemlerinde de olumlu gelişimi sağlama potansiyelindedir. Bu çalışmada da Türk bankacılık sektöründe rasyonel istihdam stratejilerinin uygulanıp-uygulanmadığının, istihdamın da sektör gelişiminde katkı sağlayıp-sağlamadığının tespitine odaklanılmıştır. Üç ana bölümden oluşan tez çalışmasında ilk iki bölümde bankacılık sektörü ve istihdama ilişkin bölgesel ve dönemsel gelişim aktarımına gidilmiş, üçüncü bölümdeyse 1980-2017 arasında bankacılık sektöründeki ilave istihdam ile bilanço kalemlerindeki yıllık değişimler arasında Granger nedenselliğinin tespitine yönelik ekonometrik analiz gerçekleştirilmiştir.

Tez çalışmasının nihayete ermesi, ders aşamasıyla birlikte yedi yıl gibi oldukça uzun ve sabır gerektiren bir süreç neticesinde gerçekleşebilmiştir. Özellikle şube müdürü olarak görev yaptığım bankacılık sektörünün yoğun mesai getirmesi, tez yazım sürecimin uzamasında temel etkeni oluşturmaktadır. Bu süreçte akademik katkılarından dolayı bölüm başkanımız Prof.Dr.Ayhan GENÇLER'in şahsında tüm bölüm hocalarımıza teşekkürlerimi sunarım. Özellikle tez çalışmasının üçüncü bölümünde gerçekleştirilen ekonometrik modelleme ve analiz süreçlerinde yoğun katkısı bulunan danışman hocam Doç.Dr.Murat ÇİFTÇİ'ye de destekleri için teşekkürlerimi sunarım. Elbette bu tez çalışmasından benim dışında kimse sorumlu değildir. Tez çalışmamı akademik etik ilkelere uygun hazırladığımı beyan ederim. Yoğun ve uzun süren tez çalışmam esnasında manevi desteklerinden dolayı eşim; Cemile, oğullarım; Yavuz Kaan ve Ayaz Mete'ye şükranlarımı sunarım. Çalışmamı eşim ve oğullarıma ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
ÖNSÖZ ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **iv**
TABLOLAR ..... **vii**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **ix**
GİRİŞ **1**
I. BÖLÜM **4**
1. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNİN GELİŞİMİ **4**
1.1.Cumhuriyet Öncesi Dönemde Türk Bankacılık Sistemi **4**
1.1.1. Selçuklular Döneminde Türk Bankacılık Sistemi 4
1.1.2. Klasik Osmanlı Döneminde Türk Bankacılık Sistemi 7
1.1.3. Tanzimat Döneminde (1839-1908) Türk Bankacılık Sistemi 8
1.1.4. Milli iktisat Döneminde (1908-1918) Türk Bankacılık Sistemi 12
1.2. 1980 Öncesi Cumhuriyet Döneminde Türk Bankacılık Sistemi **15**
1.2.1. 1923-1932 Ulusal Bankalar Dönemi 16
1.2.2. 1933-1944 Planlı Ekonomi (Devletçilik) Döneminde Türk Bankacılık Sistemi 18
1.2.3. 1944-1960 Özel Bankaların Doğuşu Dönemi 21
1.2.4. 1960-1980 Planlı Kalkınma Dönemi ve Türk Bankacılık Sistemi 23
1.3. 1980'den Günümüze Türk Bankacılık Sistemi **25**
1.3.1. Dışa Açılma ve Piyasa Ekonomisine Geçiş Dönemi (1980-2001) 25
1.3.2. Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılanma Dönemi 33
II. BÖLÜM **38**
2. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE İSTİHDAM **38**
2.1. İstihdam ve İlişkili Kavramlar **38**

2.1.1. Aktif Nüfus ve İşgücü Kavramı 38

2.1.2. İstihdam Kavramı ve Türleri 41

2.1.3. İşsizlik Kavramı ve Türleri 44

2.2. Türkiye'de İstihdam ve İstihdamı Etkileyen Faktörler 50

2.2.1. Ekonomik Büyüme ve İstihdam 54

2.2.2. Teknoloji ve İstihdam..... 56

2.2.3. Eğitim ve İstihdam 58

2.3. Türk Bankacılık Sektöründe İstihdam 61

2.3.1. Nicelik Açısından İstihdam 62

2.3.2. Nitelik Açısından İstihdam..... 64

2.4. Türk Bankacılık Sektöründe İstihdamı Etkileyen Faktörler 65

2.4.1. Teknolojinin Türk Bankacılık Sektörü İstihdamına Etkisi 66

2.4.2. Ekonomik Krizlerin Türk Bankacılık Sektörü İstihdamına Etkisi 71

III. BÖLÜM 76

3. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ İSTİHDAM ANALİZİ 76

3.1. Çalışma Sorusu: Hipotez(ler) 76

3.2. Veri Tasarımı, Yöntem ve Uygulama Aşamaları 76

3.3. İlişkili Literatür 78

3.4. Granger Nedensellik Analizi Öncülü Uygulama Bulguları 80

3.4.1. Değişkenlerin Durağanlık Sınaması İçin Grafik Analizi Bulguları 80

3.4.2. Değişkenlerin Durağanlık Sınaması İçin ADF Test Bulguları..... 85

3.5. Granger Nedensellik Analizi Bulguları 85

3.5.1. Kamu Banka Çalışanları ile Kamu Banka Bilanço Kalemleri Arasında Granger Nedensellik İlişkisi Analizi Bulguları 86

3.5.2. Özel Banka Çalışanları ile Özel Banka Bilanço Kalemleri Arasında Granger Nedensellik İlişkisi Analizi Bulguları 87

3.5.3. Yabancı Banka Çalışanları ile Yabancı Banka Bilanço Kalemleri Arasında Granger Nedensellik İlişkisi Analizi Bulguları 89

3.5.4. Tüm Banka Çalışanları ile Sektör Bilanço Kalemleri Arasında Granger Nedensellik İlişkisi Analizi Bulguları 91

3.6. Bulguların Toplu Mukayesesi ve Tartışma 93

3.6.1. Yıllık İstihdam Değişiminde Sektör Bilanço Kalemlerinin Granger Nedenselliği İçin Banka Grupları Arası Mukayese ve Tartışma 94

3.6.2. Yıllık İstihdam Değişiminin Sektör Bilanço Kalemlerindeki Granger Nedenselliği İçin Banka Grupları Arası Mukayese ve Tartışma 97

SONUÇ 100

KAYNAKÇA 105

TABLOLAR

Tablo-1: Osmanlı'da Tanzimat Dönemi'nde Kurulan Yabancı Bankalar **11**

Tablo-2: Osmanlı'da Tanzimat Dönemi'nde Kurulan Milli Bankalar..... **12**

Tablo-3: Milli İktisat Dönemi'nde Kurulan Milli Bankalar..... **15**

Tablo-4: Milli İktisat Dönemi'nde Kurulan Yabancı Bankalar **15**

Tablo-5: Cumhuriyet'in ilk Dönemi'nde Kurulan Milli Bankalar..... **19**

Tablo-6: 1944-1960 Yılları Arasında Kurulan Özel Bankalar..... **22**

Tablo-7: 1960-1980 Planlı Dönemde Kurulan Kalkınma ve Ticaret Bankaları **24**

Tablo-8: 1984-1994 yılları Arasında Türkiye'de Kurulan Özel Finans Kurumları .. **29**

Tablo-12: Yıllar İtibariyle Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve İstihdam Oranları **54**

Tablo-13: Yıllar İtibariyle Türkiye'de Teknolojik Yenilik ve Sektörel İstihdam Verileri **57**

Tablo-14: Yıllar İtibariyle Eğitim Durumuna Göre Kadın-Erkek İstihdamı **59**

Tablo-15: Türkiye'de İstihdamın Eğitim Seviyelerine Göre Yıllar Arası Artış/Azalış Oranları **60**

Tablo-16: Yıllar İtibariyle Türkiye'de Faaliyet Gösteren Bankaların Şube ve Personel Sayıları ile Değişim Oranları **62**

Tablo-17: Yıllar İtibariyle Türkiye'de Faaliyet Gösteren Banka Çalışanlarının Eğitim Seviyelerine Göre Dağılımı **64**

Tablo-18: Yıllar İtibariyle Türkiye'de Bankacılık Sektöründe Kullanılan Teknolojik Bankacılık Ürünleri..... **67**

Tablo-19: Yıllar İtibariyle Türkiye'de İnternet Bankacılığının Gelişimi **68**

Tablo-20: Yıllar İtibariyle Türkiye'de Mobil Bankacılığının Gelişimi..... **69**

Tablo-21: Yıllar İtibariyle Türkiye'de Çağrı Merkezinde Çalışan Sayısı ve Sektör İstihdamına Oranı..... **70**

Tablo-22: Yıllar İtibariyle Türkiye'de Banka, Şube ve Personel Sayıları **73**

Tablo-23: Yıllar İtibariyle Türkiye'de Banka, Şube ve Personel Sayıları **75**

Tablo 24: ADF İstatistikleri Eviews Çıktıları Özet Tablosu (Birim Kök Testi Bulguları, n=37, 1980-2017)..... **85**

Tablo 25: Granger Nedensellik Analizi Bulguları-Eviews Çıktısı (Kamu Bankaları İçin Bilanço Kalemlerinden İstihdama Nedensellik) **86**

Tablo 26: Granger Nedensellik Analizi Bulguları-Eviews Çıktısı (Kamu Bankaları İçin İstihdamdan Bilanço Kalemlerine Nedensellik)..... **87**

Tablo 27: Granger Nedensellik Analizi Bulguları-Eviews Çıktısı (Özel Bankalar İçin Bilanço Kalemlerinden İstihdama Nedensellik) **88**

Tablo 28: Granger Nedensellik Analizi Bulguları-Eviews Çıktısı (Özel Bankalar İçin İstihdamdan Bilanço Kalemlerine Nedensellik) **89**

Tablo 29: Granger Nedensellik Analizi Bulguları-Eviews Çıktısı (Yabancı Bankalar İçin Bilanço Kalemlerinden İstihdama Nedensellik) **90**

Tablo 30: Granger Nedensellik Analizi Bulguları-Eviews Çıktısı (Yabancı Bankalar İçin İstihdamdan Bilanço Kalemlerine Nedensellik) **91**

Tablo 31: Granger Nedensellik Analizi Bulguları-Eviews Çıktısı (Bankalar Bütünü İçin Bilanço Kalemlerinden İstihdama Nedensellik) **92**

Tablo 32: Granger Nedensellik Analizi Bulguları-Eviews Çıktısı (Bankalar Bütünü İçin İstihdamdan Bilanço Kalemlerine Nedensellik) **93**

Tablo 33: Bilanço Kalemlerinden İstihdama Granger Nedensellik İlişkisi Toplu Sonuçları **96**

Tablo 34: İstihdamdan Bilanço Kalemlerine Granger Nedensellik İlişkisi Toplu Sonuçları **99**

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

ATM : Automatic Teller Machine (Otomatik Vezne Makinası)

BDDK : Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

DİBS : Devlet İç Borçlanma Senedi

GATT : Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

GEGP : Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

GSMH : Gayri Safi Milli Hâsıla

IDA :International Development Association (Uluslararası Kalkınma Bankası)

IFC : International Finance Corporation (Uluslararası Finansman Kurumu)

ILO : International Labor Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)

IMF : International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)

KİT : Kamu İktisadi Teşekkülü

OECD :Organization for Economic Cooperation and Development (Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı)

POS : Point of Sales (Satış Noktaları Terminali)

TBB : Türkiye Bankalar Birliği

TL : Türk Lirası

TMSF : Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

YEP : Yeni Ekonomik Program

GİRİŞ

Bankacılığın kökleri Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarına kadar dayanmaktadır. Ticaretin olduğu her yerde bankacılık faaliyetleri de söz konusu olmuştur. Bu bağlamda, ilk bankacılık hizmetlerinin insanların mallarını yağma ve hırsızlıktan korumak amaçlı tapınaklara teslim ederek, buradaki görevli din adamları tarafından yerine getirildiği dikkat çekicidir. Ekonominin ticaret tarafından belirlendiği Eski Yunan'daysa, bankacılık işlemleri sadece din görevlileri tarafından değil, zengin tüccarlar tarafından da yapılmış ve bankerler ortaya çıkmıştır. Hristiyanlık ve İslamiyet dinlerinin faizi yasaklayan özelliği, bankacılık ve bankerlik işlevinin genellikle Yahudiler tarafından yapılan bir faaliyet olması sonucunu doğurmuştur. Avrupa'da ise, aydınlanma ile başlayan ve Kilisenin etkisinin kırılması süreci ile sonlanan dönemde faizin serbest bırakılması ile ilk modern bankaların ve bankacılığın tarihi başlamıştır. Özellikle Sanayi Devrimi ile 19. yüzyılda bankalar, ekonomik hayatın vazgeçilmez unsurları haline dönüşmüştür.

Türk bankacılığının da kökleri 19. yüzyıla dayanan köklü bir geleneğe sahiptir. 1838 İngiliz Serbest Ticaret Anlaşması ile liberal kapitalist sisteme entegre olan Osmanlı Devleti, klasik yapısı olan tımar sistemini devam ettiremez duruma gelmiştir. İltizam sistemi ile oldukça yozlaşan sistem, yenidünyanın ve sanayileşmenin getirdiği çıktılarla rekabet etmekte tamamı ile yetersiz kalmıştır. Liberal kapitalist sistemin felsefesini oluşturan rekabet ve girişimcilik ruhu gibi özelliklerin yanında, sanayileşme için gerekli olan altyapı unsurlarını kendinde bulundurmayan Osmanlı ekonomisinde bankacılık faaliyetleri önce içerdeki ticari faaliyetleri yürüten gayr-i Müslim azınlık eliyle başlarken, sonrasında yabancı sermaye ile kurulacak bankalar eliyle gerçekleşebilmiştir. Ticaretin ve sanayileşmenin gerçekleştirilemeyişi ile ekonomik alanın önemli kurumu statüsünü taşıyan bankaların ve diğer ekonomik kurumların Müslüman - Türk kurucu unsurun himayesinde bulunmayışı, Jöntürk dönemi uygulanan milli iktisat politikasının özünü oluşturmuştur.

Cumhuriyetin kuruluşu ile mali sistemin yapılanmasında devlet, ağırlıklı ve öncü bir rol oynamıştır. Ulusal bir bankacılık sisteminin oluşturulması çerçevesinde, kamu sermayesinin ağırlıklı olduğu bankalar kurularak sektörün temelleri atılmıştır. Zamanla, yabancı sermayeli bankalar ve özel bankalar sektöre dâhil olmuştur. 1980'li

yıllarda mali sistemdeki yapısal değişiklikler, diğer bir ifade ile mali sistemin liberalizasyonu, bankacılık sektöründe köklü değişim ve dönüşümlere neden olmuştur. Serbest piyasa ekonomisine geçişle faiz oranları ve döviz kurlarındaki kısıtlamaların kaldırılması ve yapısal reformlar hem bankacılık sektörünü hem de mali sistemi geliştirmiş ve sektörün büyüme kaydetmesini sağlamıştır. Özellikle bankacılık sektörünün uluslararası finans ve banka sistemi ile bütünleşmesi, sermaye hareketlerinin serbest bırakılması sonucu finansal sistemin sınırlarını genişletmesi, bankacılık sektörünü ekonominin en önemli saç ayaklarından birisi durumuna getirmiştir.

Küreselleşmenin ivmesini ve etkisini arttıran diğer önemli bir etken, bilgi ve iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmedir. Teknolojinin bu yöndeki gelişimi, zamanın özelliğini belirtmek adına "Bilgi çağı" olarak adlandırılmasını sağlamıştır. Gelişen teknolojiye ayak uydurmak pek çok ülke ve toplum için sıkıntı doğururken, bankacılık sektörü gelişen teknolojiye uyum sağlayarak yeni hizmet ve ürünler geliştirerek, bunları insanlara sunmaktadır. Teknolojik gelişme ile birlikte bankacılık faaliyeti, para alma ve ödeme işlevini aşarak, leasing, factoring, ATM, EFT, internet bankacılığı, mobil bankacılık gibi çeşitlenen yelpazede hizmet sunar hale gelmiştir.

Sektöre dair teknolojik gelişmeler, sektörün istihdam yapısını da etkilemiştir. Daha önce bankacılık faaliyetlerinin yürütülmesi için sektörün işlerliğini sağlayacak finans bilgisine sahip olmak yeterli iken, sektörde çalışanların teknolojik donanım ve becerilere sahip olması gereklilikleri de aranır duruma gelmiştir. Kalifiye çalışan demek olan bu sonuç, bankacılık sektöründe istihdam edilen çalışanın eğitim seviyesini de yukarı doğru çekmektedir.

1980 sonrası neo-liberal politikaların hâkim olduğu ekonomik sistemde artan sıklıkla ortaya çıkan krizler, sisteme dair dikkat çeken başka bir özelliktir. Finans kaynaklı krizler Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini derinden etkilemekte ve ekonominin en önemli kurumları olan bankalarda bu krizlerden payını almaktadır. Bankacılık sektörü, Türkiye'de finansa dayalı krizlerin kimi zaman sebebi kimi zaman ise krizin bedelini ödemek durumunda kalan tarafı olmuştur. Bu bakımdan ekonomik krizler, sektörde çalışanlar üzerinde önemli bir baskı aracıdır ve istihdamı olumsuz etkilemektedir.

Tez çalışmasının birinci bölümünde, Türk bankacılık sistemi tarihi bir kronoloji çerçevesinde ele alınmıştır. Selçuklu ve Osmanlı döneminde bankacılık faaliyetlerinin nasıl yürütüldüğü ve Cumhuriyet dönemi ile birlikte ekonomik sistem ile bankacılık sektöründeki bağıntı günümüze kadar incelenmiştir. İkinci bölümde ise, bankacılık sektöründeki istihdam kavramsal çerçevede incelenerek, teknoloji ve ekonomik krizlerin istihdam üzerine etkilerinin aktarımı gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümündeyse 1980'den günümüze kamu, özel (yerli), yabanı bankalar ile sektör bütününde sektördeki yıllık istihdam değişimi ile banka bilanço kalemlerindeki değişim arasındaki nedensellik ilişkisinin tespitine odaklanılmıştır.

I. BÖLÜM

1. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNİN GELİŞİMİ

1.1.Cumhuriyet Öncesi Dönemde Türk Bankacılık Sistemi

Bankacılığın kökleri ilk çağlara kadar uzanmaktadır. İlk örnekleri Mısır ve Mezopotamya'da görülen bankacılık, ticari ilişkilerle birlikte başlamış olup, bankacılık faaliyetleri din adamları tarafından tapınaklarda yürütülmüştür. Bu dönemde temel amaç, tapınaklar güvenli ve dokunulmaz mekânlar olarak kabul edildiğinden, kıymetli varlıkların korunmasına yöneliktir. Bu işlerin yoğunluk kazanması, düzenleme yapılmasını gerektirmiş ve Mezopotamya'nın güçlü devletlerinden Babil'de, bankacılık faaliyetleri Hammurabi Kanunnameleri'nde ayrıntılarıyla düzenlenmiştir. Kanunname'de dikkat çeken unsur, ödünç işlemlerinden faiz alınmasının önü açılmış ve her bir ürün için azami faiz oranları belirlenmiştir. Varlık toplayan bu tapınaklar, ihtiyaç sahiplerine tohum gibi girdileri ödünç vermiş ve hasat sonunda geri almışlardır (Öçal ve Çolak, 1999: 14; Parasız, 2000: 107).

İlerleyen dönemlerde Antik Yunan'da bu işlemlerin tapınaklarla sınırlı kalmadığı, ilk bankerleri oluşturacak Trapeziteslerin dâhil olduğu görülmektedir. Bankerlere faiz sınırlamasının getirilmediği bu dönemde, borçlu sayısının artmasıyla ortaya çıkan geri ödeme sıkıntıları huzursuzluğa neden olmuş, ortaya çıkan ekonomik krize döneminin hükümdarının müdahalesi gerçekleşmiştir. Bu durum devlet bankacılığını doğurmuştur (Tarlan, 1996: 8).

1.1.1. Selçuklular Döneminde Türk Bankacılık Sistemi

Türk tarihinde Anadolu'ya göç ederek yerleşik hayata geçen ve devlet kuran Selçuklular da ekonomik hayatın temel belirleyicileri Vakıflar ve Loncalardı. Vakıf sistemi sadece ekonomik hayatı belirlemekle kalmıyor, sosyal ve kültürel hayatı da etkiliyordu. Vakıflar faizi yasaklayan İslam dininin ürettiği bir kurumdu. Hanefi mezhebinin imamlarından İmam Züfer'den sonra para vakıfları örf haline gelerek yaygınlık kazanmıştır. Ancak Mısır'da Memlukluların kurduğu para vakıflarının faizle para üretmesi Ulemaca çok tartışma yaratmış ve Osmanlı Devleti'ne kadar

uygulanmamıştır. Para vakıflarının temel işlevi kredi ve finans kaynağı olmalarıdır (Şenyurt, 2010: 86). Selçuklularda para vakıflarının bulunmayışının bir diğer nedeni de "Ebedilik" niteliğinin aranmasından kaynaklanmaktadır. Osmanlı döneminde Şeyhu'l-İslam Ebussuud Efendi'nin 1571 yılında "nakit para vakfında, malın cinsinin (mislin) devamı, kendisinin (aynın) devamı hükmündedir." fetvası ile para vakıflarının önü açılmıştır (Döndüren, 2008: 3).

Ekonomik, sosyal, hukuki ve ahlaki yönleri olan faiz konusu insanlık tarihi kadar eskidir ve bu nedenle tüm hukuk sistemlerinde yer almıştır. Kitabi dinler de faiz konusunu ele almışlar ve yasaklamışlardır. Kur-anı Kerim faiz konusuna yönelik hükümler vermiştir. Faiz kelimesi yerine riba kelimesi kullanılmış olup, Kuran-ı Kerimi yorumlayanlar tarafından haram sayılmıştır. Oysa riba, kat kat faizi, tefeciliği ifade etmektedir. Faiz ise, yılda %20'yi geçmeyen para gelirini ifade etmektedir (Bu kabul edilebilir faiz oranı dönem dönem değiştirilerek, örneğin; Osmanlı Padişahı I. Ahmet'in 1609 tarihli fermanında %15 olarak belirlenmiştir.). Osmanlılar üst sınırı belirlenmiş kabul edilebilir faiz oranına "rıbh" demiştir. Ebussuud Efendi'nin fetvası bu tespite dayanmaktadır (Çağatay, 1971: 39,51).

Selçuklu dönemine dair kaynaklar çok azdır, özellikle ekonomik ve ticari hayatını ele alan veriler daha da kısıtlıdır. Anadolu'nun Hristiyan ve İslam dünyası arasında köprü vazifesi görerek dünya ticaretine açılması, Selçuklular'ın Anadolu'ya yerleşmesiyle gerçekleşecektir. Ortaçağ'da Bizanslılar ve Sasaniler arasındaki rekabet, Bizans ve İslam dünyası arasındaki savaşlar ve akabinde Haçlı seferleri Anadolu'yu tahrip etmiş, ticari faaliyetleri olumsuz etkilemiştir. Anadolu'da Selçuklu Devleti'nin kuruluşu ile Batı ve Doğu arasındaki ticari ilişkiler yeniden oluşmuştur. Selçuklu Sultanlarının gayesi bu topraklarda sadece siyasi üstünlüğü sağlamak olmamış, deniz aşırı ülkelerle ticaret yapabilmeyi kolaylaştıracak yolları aramışlardır. Bunun için dışarıdan gelen tüccarlara topraklarını açmışlar, gümrük vergilerinin oranlarını düşürmüşler, yağmacılar veya denizde korsanlar tarafından saldırıya uğrayan tüccarın zarara uğradıkları tüm kıymetli varlıkların devlet tarafından ödenmesi ile, ilk devlet sigortacılığı örneğini getirmişlerdir (Kayaoğlu, 1981: 359-363).

Selçuklu Devletinin büyük şehirlerinde Latinler, Yahudiler, İranlılar, Araplar ve yabancı Türklere (Örneğin İdil Bulgarları) ait topluluklar bulunmaktadır. Bu topluluklardan Cenevizlerin konsolosluğu ve mahallerinde kiliseleri mevcuttur. Faizin Hristiyanlıkta ve İslamiyet'te haram sayılması, yüzyıllarca ekonomik ve ticari faaliyetlerin büyük ölçüde Yahudilerin tekeline geçmesine yol açmış, her yerde mali bakımdan güçlenmelerine sebep olmuştur. Selçuklular döneminde de, sarraflık ve bankerlik işi ile en çok meşgul olanlar Yahudilerdir. Fakat bu dönemde pek çok Türkün de sarraflık yaptığı bilinmektedir. Selçuklular arasında yaygın bir para ticareti bulunmaktadır. İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın Müslümanlığı kabul ettikten sonra faizcilikle mücadele ettiği görülmektedir (Tabakoğlu, 1994: 11; Uyar, 2003: 127).

Selçuklular döneminde para vakıfları bulunmamasına rağmen kişiler arasında, Kadı önünde tanzim edilen akitlerle borç alınıp verildiğine dair yazılı belgeler bulunmaktadır. Şer'i esaslar, ikraz edilen paranın veya herhangi bir malın aynı cinsten bir nema kazanmasını yasakladığından, kadı önünde tanzim edilen belgelerde, faiz belgesinin yazılmasından sakınıldığı ancak pratikte şer'i hileye başvurulduğu görülmektedir (Kayaoğlu, 1981; 6). Örneğin; 1298 yılında Amasya Mahkemesinde tanzim edilen bir belge ile faizli para ikraz edildiği görülmektedir. Osman Turan'ın yayınladığı bu belgede Emir Şucaeddin Süleyman, Emir Nasıruddin Muhammed'den bir yıllık süre ile 1.500 sultani gümüş dirhem borç almıştır. Buna karşılık karısı Saliha Hatun'dan vekaletini aldığı üç parça araziyi alacaklı lehine rehin etmiştir. Faiz olarak da rehnedilen malın sekizde birini alacaklıya hibe etmiştir. Rehnedilen yerlerin kıymetini en asgari alınan para kadar olduğu, normal şartlarda para faizine tekabül edecek bir mahsul temin ettiği düşünülürse faiz oranının %25'i bulduğu ortaya çıkmaktadır. Örnek uygulamadan da anlaşılacağı üzere İslamiyet'in faizi (riba) yasaklayan hükümlerine rağmen, ekonomik hayatın zaruretleri bu yasağı hükümsüz kılmış ve pratikte bir takım hukuki formüllerle şer-i hilelere başvurulmuştur. Para ticareti (faiz, riba) cari olmuş, bu tür ticaretin ileri şekilleri olan banka işlemleri, havale senetleri ve sarraflık İslam Dünyasının ekonomik faaliyetlerinde büyük rol oynamıştır (Turan, 1955: 23-24).

1.1.2. Klasik Osmanlı Döneminde Türk Bankacılık Sistemi

Klasik Osmanlı döneminde; hileli satış yolu ve kar getirici rehin verme yolu ile faiz işlemi en başından itibaren mevcuttur. Muamele-i Şer'iyye olarak bilinen hileli faiz işlemine dair pek çok örnek olmakla birlikte, bu konuda yazılmış kitaplara da rastlanmıştır. Selçuklu döneminde de görüldüğü gibi sağılır inek, ekilecek tarla, bahçe gibi borç verene önemli bir kar sağlayan rehinli borç verme işlemi Osmanlılarda da yaygındır. Bankacılığın da temelini oluşturan bu işlemler Fatih Sultan Mehmet döneminde, padişahın faizi ile yeniçeri ocaklarına verilecek etlerin zamanla oluşacak fiyat artışını karşılamak üzere 24.000 altını vakfetmesi ile birlikte kurulmaya başlayan para vakıfları aracılığı ile yürütülmüştür. Bu dönemde ticari hayatın ayrılmaz bir parçası ve finansman kaynağı haline gelen, giderek yaygınlaşarak 1456-1551 yılları arasında sadece İstanbul'da sayıları 1161'e ulaşan para vakıflarına rastlanmaktadır (Çağatay, 1971: 48). Osmanlı Devleti'nin ilk başkentliğini yapmış olan ve ticari anlamda önemli bir konumda bulunan Bursa Şehrinde, 1555-1823 yılları arasında 2688 para vakfı tespit edilmiştir (Çizakça, 1995: 319).

Klasik dönemde faizin İslam dinince haram kılınmasına karşılık, din adamları ve hukukçular tarafından faizi meşru kılacak farklı yöntemler geliştirerek dine uygun hale getirildiği görülmektedir. Özellikle tımar sisteminin yozlaştığı 18.y.y.'dan itibaren para vakıflarını yöneten evkafın başındaki din adamlarının çoğu, amacı gelirlerinin bir kısmını yetimlere ve ihtiyaç sahiplerine dağıtmak üzere kurulan para vakıflarından da faiz elde eder hale gelmiştir. Örneğin; on lira alınan ve bir yıl vade ile on bir lira olarak geri alınacak ikrazın, vade tarihinde on bir lira değerinde bir saat ile borçluya satılması, karşılığında ilgili bedelin tahsili ve son olarak da borçluya satılan saatin tekrar alacaklıya hediye edilmesi ile faizsiz olarak ikrazın kapatıldığı görülmektedir. Bu yapılan işleme din adamlarınca hülle-i şer'iyye, hukuk adamlarınca muamele-i şer'iyye ve en önemlisi halk tarafından da hile-i şer'iyye dedikleri bilinmektedir (Çağatay, 1971: 48). Oysa Fatih Sultan Mehmet ve daha sonraki dönemlerde kurulan para vakıflarının temel amacı; elde edilen faizin hem vakfın hayatını idame ettirmesi hem de hayır işlerine ayrılmasıdır.

Osmanlı döneminde para vakıfları ile ilgili ele alınması gereken başka bir mesele ise; faiz oranlarının belirlenmesidir. Faiz oranlarının belirlenmesindeki amaç "riba" (faizde aşırılık)'yı önlemektir. Örnek vermek gerekirse; 1609 tarihli fermanında Osmanlı padişahlarından I. Ahmet azami faiz oranını %15 olarak belirlemiştir. Bu fermanı ile "yüzde on beşten ziyade faiz almakta devam edenlerin hapsedilip bağlı olarak İstanbul'a gönderilmesini emr ediyor ve bu gibilerin küreğe konulacağını bildiriyor". Bu fermanın arkasında yatan gerçek, bu dönemdeki tefecilerin (ribahorlar) bir altın ve bir kuruşu, ayda dörder beşer akçe faiz karşılığında vermeleri, yine bin akçayı 400-500 akça ile faizlendirerek pek çok kişiyi borca sokmaları, borcunu ödeyemeyenleri ise kendi hizmetlerinde çalıştırdıkları, çalışmak istemeyenleri de hapse attırmalarıdır. Faiz oranlarının belirlenmesi, narh kanunları aracılığı ile de olmuştur. Örneğin; 1680 tarihli narh kanununda faiz oranı %10'a düşürülmüştür (Çağatay, 1971: 51).

Osmanlı Devleti'nde para vakıflarının yerini bankacılığa bırakması, Avrupa devletlerinin etkisinde bankaların kurulması ve kâğıt paranın kullanılmaya başlanması ile olmuştur. 1492 büyük İspanyol sürgünü ile Osmanlı Devleti'ne göç eden Yahudiler devletin İstanbul, İzmir, Selanik, Bursa, Aydın gibi önemli ticaret merkezlerine yerleşerek buralardaki ticari hayatı hareketlendirmişlerdir. Osmanlı yönetimi tarafından hoşgörü ile karşılanan, tecrübe ve yeteneklerini rahatça kullanabilme imkânını elde eden Yahudiler ticaret ve sarraflıkta ilk sırayı almayı başarmışlardır. Yine ilk Türk matbaası İstanbul'da Yahudiler tarafından kurulan İbrani Matbaasıdır. Başka bir örnek; Avrupa'nın en kaliteli kumaşları, kumaş dokuma ve boyama ticareti Selanik'te Yahudilerin elindedir. Osmanlı Devleti'nde ilk bankacılık faaliyetini başlatan Galata Bankerleri 'de 15.y.y.'da göç eden Yahudi azınlığın ileri kuşaklarıdır (Aydın, 1993: 29-30).

1.1.3. Tanzimat Döneminde (1839-1908) Türk Bankacılık Sistemi

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda bankacılık sisteminin gelişimi ve örnekleri, devletin kapitalist sisteme entegre olduğu 1838 Balta Limanı Anlaşması olarak da bilinen İngiliz-Osmanlı Serbest Ticaret Anlaşması'ndan sonra olmuştur

(Keyder, 2010: 42). Anlaşmanın yasal, yapısal ve kurumsal düzenlemeleri 1839 Tanzimat Fermanı ile yapılmıştır. Yeni kurulan bu düzen ile Osmanlı'nın sadece siyasal alanı değil, mali, idari, ekonomik ve sosyal alanını düzenleyen tımar sistemi tamamıyla sona ermiştir. Tanzimat dönemi olarak adlandırılan bu dönemden sonra, bankaların ilk örnekleri ve Tanzimat'ın getirdiği "eşitlik" anlayışı çerçevesinde gayr-ı müslimlerden oluşan tüccar ve bankerler sınıfı ortaya çıkmıştır.

Avrupa'da ticaretin gelişimi ve Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olarak ortaya çıkan bankacılık sektörü, Osmanlı Devleti'nin aynı süreçte yaşadığı siyasi ve ekonomik sıkıntılarından dolayı gelişemediği gibi, Osmanlı Devleti'nde kurulan ilk bankalar borçlanma ilişkisinin veya hazineye kaynak sağlama görevinin dışında başka bir işlev üstlenememiştir.

Osmanlı Devleti artan para ihtiyacını karşılamak üzere bankacılık sektörüne giriş yapmadan, 1839 yılında ilk kağıt para olarak da ifade edilen bir nevi devlet bonosu işlevini gören "kaime"leri tedavüle sokarak, hazinenin ihtiyacını karşılamak ve açıkları kapatmayı amaçlamıştır. Ancak sürekli hale gelen dış ticaret açıkları, kısa sürede kaimelerin değerini yabancı paralar karşısında düşürmüştür. Bu dönemde, para ihracı ve ticari faaliyetler, banka ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Ancak ilk bankanın kuruluşu dış ödemeler de Osmanlı parasının değerinin korunması ile ilgilidir ve bu nedenle paranın İngiliz Sterlini'ne karşı kurunu sabitlemek amacıyla 1844 yılında Galata'da faaliyet gösteren Alleon ve Baltazzi isimli iki bankerle anlaşma yapmıştır. 1847 yılında bankerlerle anlaşma yenilenirken, Osmanlı hükümeti himayesinde Bank-ı Dersaadet (İstanbul Bankası) ismi ile ülkede ilk bankanın kurulmasına izin verilmiştir. Ancak 1848 yılında Fransa'da başlayan devrim hareketlerinin de etkisiyle, Osmanlı Devleti'nin bankadan yapmış olduğu 130 milyon kuruşluk kısa vadeli istikrazın zamanında ödenememesi ile banka mali açıdan zorlanmış ve 1852 yılında iflas etmiştir. Bankanın Osmanlı Hazinesi'ne yükü 600 bin lira olmuştur (Akgüç, 2007: 7).

Osmanlı bütçesine indirilen bir diğer darbe de Kırım Savaşı'dır (1853-1856) ki, Osmanlı Devleti bu savaşın maliyetini karşılamak için tarihinde ilk kez dış borç almıştır. Osmanlı İmparatorluğu borç bulabilmek için bazı tavizler karşılığında İngiliz

ve Fransız hükümetlerinin siyasal aracılığına ihtiyaç duymuştur. 1854 yılında İngiliz banka ve bankerleri ile yapılan bu ilk dış borç sözleşmesinin koşullarından birisi, Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim tebaa tarafından devlete ödenen vergi olan cizyenin kaldırılması, Hıristiyan tebaa ve yabancılara güç kazandıracak biçimde hukuk ve mahkeme sisteminin değiştirilmesidir. Osmanlı Devleti'nin ilk borç ile aldığı 3 milyon Sterlin Kırım Savaşı'nın giderlerine yetmemiş, 1855 yılında yeniden %4 faiz oranı ile 3 milyon Sterlin daha ikinci bir borç almıştır (Anbar, 2009: 30).

1854-1874 yılları arasında Osmanlı Devleti 15 dış borç sözleşmesine imza atmış, 220 milyon sterlin borçlanarak, sadece 116 milyon sterlin elde edebilmiştir. 1860'lı yılların başında alınan dış borçların geri ödemelerinin getirdiği yük devlet harcamalarının %10'una tekabül ederken, 1874 yılına gelindiğinde bu oran %57 yükselmiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin 1875 yılında moratoryum ilan etmesine, diğer bir ifade ile devletin mali iflasına yol açmıştır. Osmanlı bütçesini sarsan bir diğer olay da 1877-1878 yılları arasında yaşanan Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) olmuştur. Devlet, bu savaş süresince ve sonrasında Galata Bankerlerinden borç almış ve karşılık olarak aşar, tütün ve tuz gibi en güvenilir gelirler bu borçlara karşılık olarak verilmiştir. 1878 yılında imzalanan Berlin Anlaşması'nda durdurulmuş Osmanlı borçları sorunu bu anlaşmaya özel bir protokol (XVIII No'lu protokol) olarak eklenmiştir (Gürsoy, 1984:18). Osmanlı yöneticileri bu durumu toparlamak için, Batılı sermaye çevreleri ile anlaşarak 20 Aralık 1881 tarihinde "Muharrem Kararnamesi" ni yayınlamıştır (Köse, 2001: 249). Bu kararnamenin 15.maddesine dayanarak "Duyun-u Umumiye İdaresi" kurulmuştur. 1875 yılı itibariyle borçlarını ödeyemez duruma gelen Osmanlı Devleti dış borçlarının idaresini Duyun-u Umumiye İdaresi'ne bırakmıştır. Bu idare, borçların ödenmesi amacıyla devletin gelirlerinin önemli bir bölümünün yönetimi ve toplanması görevini tamamıyla üstlenmiştir. İdare; İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan, Avusturyalı ve Galata Bankerlerinin alacaklarını temsilen 7 üyeden oluşmuştur (Anbar,2009:31). Osmanlı Devleti, bu idarenin kurulmasından sonra da sürekli borçlanmaya devam etmiş, borçlarının kümülatif olarak artması neticesinde Türkiye Cumhuriyeti'ne kötü bir mali miras bırakmıştır (Yılmaz, 2002: 196).

1860'lardan itibaren Galata Bankerleri, saraydan vezirlere, ülkenin en uzak köşesindeki çiftçiden esnafa kadar bir ağ kurmuşlardır. Ülkenin milli geliri ve

dışarıdan alınan borçların önemli bir kısmı borsa oyunları tefecilik, murabaha işlemleri ile Galata Bankerlerinin eline geçmeye başlamıştır (Çetin ve Çiftçi, 2000: 10). 1881 yılında kurulan Duyun-u Umumiye İdaresi'nin Meclisi içinde de çoğunluğu bu Galata Bankerleri oluşturacaktır. Kırım Savaşı'nın bitimi ile Avrupalı devletlerin taleplerini yansıtan 18 Şubat 1856 tarihli Islahat Fermanı'nda ilk kez banka kurulmasına dair ifadelere yer verilmiştir. Bu bağlamda milli bir banka kurma düşüncesiyle 1856 yılında, 500 bin İngiliz Lirası sermaye ile "Ottoman Bank" kurulmuştur. Bu bankaya İngiliz ortakların yanında Fransızların da katılımıyla banka yerini 1863 tarihinde Bank-ı Osmani-i Şahane 'ye (Osmanlı Bankası) bırakmıştır. Osmanlı Bankası, Osmanlı Devleti'nin Londra ve Paris mali piyasalarından borçlanmasına aracılık etmek, devletin gelir ve giderleri arasındaki dengesizlik nedeniyle hazineye kısa süreli avans vermek ve diğer özel bankalara tanınmayan 1/3 oranında altın karşılığında banknot çıkarma imtiyaz ve tekelinin verilmesi ile birlikte bir merkez bankası hüviyeti kazanmıştır (Tabakoğlu, 1994: 275). 1870'li yıllardan sonra Osmanlı Devleti'nin sürekli borçlarının artması ve ödemelerini düzensiz bir şekilde yapılması, 1875 yılında hükümeti Osmanlı Bankası ile yeni bir sözleşme yapmak zorunda bırakmıştır. Bu sözleşme ile alınan 40 milyon Sterlin borç karşılığında Osmanlı Bankası statüsünü devlet içerisinde daha da güçlendirmiştir. Osmanlı Bankası'nın yanında Osmanlı Devleti'ne borç vermek veya borç bulmak amacıyla 1856-1875 yılları arasında yabancı sermayeli 11 banka daha kurulmuştur (Akgüç, 2007: 7-8).

Tablo-1: Osmanlı'da Tanzimat Dönemi'nde Kurulan Yabancı Bankalar

	Banka Adı	**Kuruluş Yılı**	**Kuruluş Yeri**
1.	İstanbul Bankası (Bank-ı Dersaadet)	1847	İstanbul
2.	Bank-ı Osmani (Ottoman Bank) (1863 yılında Bank-ı Osmani-i Şahane'ye katılmıştır.)	1856	İstanbul
3.	İttihadı Mali (Union Financiere)	1859	İstanbul
4.	Türkiye Bankası (La Banque de Turquie)	1860	İstanbul
5.	Bank-ı Osmani-i Şahane	1863	İstanbul
6.	Şirket-i Umumiyye-i Osmani	1864	İstanbul
7.	Şirket-i Maliye-i Osmani (Bank-ı Osmani- i Şahane'ye katılmıştır.)	1866	İstanbul
8.	İtibari Umumi-i Osmani Şirketi	1868	İstanbul
9.	Avusturya-Osmanlı Bankası (1874 yılında Bank-ı Osmani-i Şahane'yle birleşmiştir.)	1871	İstanbul
10.	Avusturya-Türk Bankası	1872	İstanbul
11.	İstanbul Bankası (The Bank of Constantinople)	1872	İstanbul

12.	Kambiyo ve Esham Şirketi Osmaniyesi	1872	İstanbul
13.	Selanik Bankası	1888	İstanbul
14.	Midilli Bankası	1891	İstanbul

Kaynak: Öztin Akgüç. *100 soruda Türkiye'de Bankacılık,* Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 105, 106'dan yararlanılarak düzenlenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde kurulmuş olan ilk milli sermayeli banka; 1863 tarihli "Memleket Sandıkları"dır. Memleket sandıklarının ortaya çıkış nedeni; 1860'lı yıllarda 1 para hesabıyla yıllık %900'lere varan faiz oranından dolayı borçlarını ödemekte zorlanan çiftçiler, henüz daha ürünlerini hasat etmeden, borçları karşılığı ürünlerini alacaklılara satmak zorunda kalmışlardır. Bu durum; borç altında ezilen çiftçinin sorunlarını çözmek için devletin zirai kredi işine el atması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu amaçla 1863 yılında Mithat Paşa öncülüğünde devlet eli ve himayesinde, kaynağını çiftçilerin oluşturduğu "memleket sandıkları" kurulmuştur. (www.ziraat.com.tr). 1868 yılında yine Mithat Paşa tarafından tasarruf toplama amacıyla "Emniyet Sandığı" kurulmuş olup, bir süre sonra her iki banka işlevi gören Sandık, 1888 yılında yine Mithat Paşa tarafından kurulan Ziraat Bankası ile birleştirilmiştir. 1916 yılında yasayla kurulmuş bir kamu kurumu niteliği kazanan Ziraat Bankası, Osmanlı Devletinden Cumhuriyet dönemine geçen ve günümüze kadar gelen en köklü ulusal kuruluşlardan birisidir (Yıldırım, 2006: 2).

Tablo-2: Osmanlı'da Tanzimat Dönemi'nde Kurulan Milli Bankalar

	Banka Adı	**Kuruluş Yılı**	**Kuruluş Yeri**
1.	Ziraat Bankası	1863	İstanbul
2.	İstanbul Emniyet Sandığı	1868	İstanbul

Kaynak: Öztin Akgüç. *100 soruda Türkiye'de Bankacılık,* Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 78, 79.

1908 yılından sonra gelişmeye başlayan Milli Bankacılık ise, özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra hız kazanmıştır. Cumhuriyet öncesi dönemde, yabancı bankaların Türk bankacılık sistemine egemen oldukları ve "borçlanma bankacılığı" adı verilen çarpık bir bankacılık sisteminin var olduğu söylenebilir.

1.1.4. Milli iktisat Döneminde (1908-1918) Türk Bankacılık Sistemi

Büyük Dünya Savaşı öncesinde, bugünkü Türkiye, Suriye, Filistin, Irak ve Arap yarım adasının önemli bölümlerini kapsayan Osmanlı İmparatorluğunun nüfusu

yaklaşık 23 milyon kişi olup, ekonomi büyük ölçüde tarıma dayalı özellikte olmuştur. Osmanlı ekonomisi, 19. yüzyılın başındaki serbest ticaret anlaşması ile dünya ticaretine hızlı bir giriş yapmış, bu durumsa 1820-1914 yılları arasında, İmparatorluğun dış ticaret hacmini on katından fazla büyütmüştür. Dış ticaretin hızlı büyümesi, devleti büyük miktarlarda mamul mal ithal eder duruma getirmiştir. Yürürlükte olan serbest ticaret anlaşmaları ile yerli üreticilerse desteklenmemiştir. Osmanlı dış ticaretinin dörtte üçünden fazlası, sanayileşmiş Avrupa ülkeleri ile gerçekleştirilmiş, ülkedeki sanayi işletmesinin sayısı 1913 yılında 600'e, bu işletmelerde çalışan sayısıysa nüfusun binde 2'sine denk gelen 35.000 kişiyle sınırlı kalmıştır (Pamuk, 2012: 140-143).

Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilen doğrudan yatırımların tamamı Avrupa sermayesi eliyle gerçekleştirilmiştir. Daha çok demir yolu, limanlar, sigorta ve gemiciliğe yapılan yatırımlar, tarım, madencilik ve sanayi alanlarına yapılmamıştır. Osmanlı ekonomisinin kronik bir diğer hastalığı da Kırım Savaşı'ndan itibaren çözemediği dış borçlar meselesidir. Dış borç miktarı savaşın başladığı 1914'te milli gelirin neredeyse %60'ına denk gelmektedir. Osmanlı ekonomik hayatının temel aktörleriyse ülkedeki Galata Bankerleri veya sarraflarından oluşmuştur. 1912 yılına gelindiğinde İstanbul'da kayıtlı 40 özel bankerin tümü Gayri Müslim azınlıklardandır (Coşkun, 2015: 128). Ekonominin tarım temelli olması, üretim altyapısının sınırlılıkları, sanayileşmenin gerçekleştirilememesi ve yabancılara tanınan ayrıcalıklar ile devletin kurucu unsuru olan Müslüman Türklerin ekonomide varlığını gösterememesi II. Meşrutiyet sonrasında milli iktisat hareketinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

İttihat ve Terakki'nin öncü düşünürlerinden Gökalp'e göre, "*Türklere bir millet karakteri kazandıracak ve bir Türk kültürünün oluşmasına katkı sağlayacak etkenlerden biri milli ekonomidir*." İttihatçı kadrolar, ekonominin milli bir karakter kazanmasını Türklüğün varlığı için zorunluluk olarak görmüşlerdir. Akçura da "*Eğer Türkler, Avrupa kapitalizminden yararlanarak, kendi aralarından bir burjuva sınıfı çıkartamazlarsa, yalnızca köylülerden ve memurlardan oluşan bir Türk toplumunun yaşama şansının zayıf olacağına*" vurgu yapmaktadır (Akkuş, 2008: 122-123). Bu

görüşler çerçevesinde, Milli iktisat politikasının öncelikli ele alması gereken sorunsa Müslüman-Türk girişimci sınıfının oluşturulmasıdır.

İttihat ve Terakki 1908 Kongresi'nde memleketin kalkınması için teşvik ve ödüllerle şahsi girişimleri canlandırmak, sanayi, ticaret ve tarımı geliştirmek, şirketleşmeyi sağlamak, ticaret ve sanayi okulları açmak, işçi ve işveren arasında hukuki ilişkileri düzenlemek, çiftçiyi topraklandırmak, aşar vergisi oranını azaltmak gibi yeni yaklaşımlar getirmiştir. Milli iktisadın yükselişinde özellikle milli banka görüşü güçlenmiştir (Coşkun, 2015: 130).

II. Meşrutiyet döneminde hâkim olan liberal ekonomik düşünce neticesinde yeni kurulan şirketlerin çoğu Gayr-ı Müslüm ortaklara sahiptir. Buna karşılık milli iktisat dönemi ekonomik anlayışının egemen olmasıyla yeni kurulan şirketlerin sermayeleriyse daha ziyade Türk-İslam girişimcilerin yatırımları ile gerçekleşmiştir. 1914-1918 yıllarını kapsayan bu dönemde 123 tane ağırlığı Türk-İslam yatırımcısı mevcutlu anonim şirket kurulmuştur. Sadece yerli sermayeli sanayileşme ile oluşacak bir ekonomik yapı yeterli olmayıp kurulan bu şirketlerin oluşacak finansman ihtiyaçlarının da karşılanması noktasında kredi olanakları sağlayacak bankaların, milli sermaye ile kurulmuş bankalardan oluşmasının beraberinde daha güçlü bir mali yapı oluşturacağı kabul görmüş ve yeni açılan yerli bankalar ile de desteklenmiştir. 1908-1923 yılları arasında 11'i İstanbul'da, 13'ü Anadolu'nun çeşitli kentlerinde olmak üzere toplam 24 banka kurulmuştur. Batı Anadolu'dan başlayarak yaygınlaşan milli bankacılık hareketi Konya, Kayseri, Niğde, Bor, Karaman gibi bölgelerde devam etmiştir. İttihatçıların milli bankacılık sistemini benimsemelerinde o dönemde devlet bankası görevini üstlenen Osmanlı Bankası'nın ülke çıkarları ile bağdaşmayan tutumunun payı büyüktür. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte savaşın finansmanını sağlamak üzere kredi ihtiyacını karşılamak milli iktisat içinde milli bankacılığı birinci sıraya çıkarmıştır. Bu nedenle Osmanlı Bankası'nın yerini alacak milli sermayeli bir devlet bankası ülkenin iktisadi bağımsızlığı için zorunlu olarak görülmüştür. Bu bankalardan Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası bu düşüncenin bir ürünüdür. Savaşın ilk günlerinde kapitülasyonların tek taraflı kaldırılması ve Duyun-ı Umumiye İdaresinin faaliyetlerinin askıya alınması milli iktisat projesinin savaş dönemindeki diğer iki saç ayağını oluşturmuştur.

Tablo-3: Milli İktisat Dönemi'nde Kurulan Milli Bankalar

	Banka Adı	**Kuruluş Yılı**	**Kuruluş Yeri**
1.	İstanbul Bankası	1911	İstanbul
2.	Konya İktisadi Milli Bankası	1911	Konya
3.	Adapazarı İslam Ticaret Bankası	1913	Adapazarı
4.	Emlak ve İkrazat Bankası	1914	İstanbul
5.	Asya Bankası	1914	İstanbul
6.	Milli Aydın Bankası	1914	Aydın
7.	Emval-i Gayrımenkule ve İkrazat Bankası	1915	İstanbul
8.	Karaman Milli Bankası	1915	Karaman
9.	Kayseri Milli İktisat A.Ş.	1916	Kayseri
10.	Köy İktisat Bankası	1916	Kayseri
11.	Akşehir Bankası	1916	Akşehir
12.	Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası	1917	İstanbul
13.	Ticaret ve İtibar-ı Umumiye Bankası	1917	İstanbul
14.	Manisa Bağcılar Bankası	1917	Manisa
15.	Milli İktisat Bankası	1918	İstanbul
16.	Türkiye Umumi Bankası	1918	İstanbul
17.	Konya Ahali Bankası	1918	Konya
18.	İktisat Türk A.Ş.	1918	İstanbul
19.	Eskişehir Çiftçi Bankası	1918	Eskişehir
20.	İtibar ve Ticaret Osmanlı A.Ş.	1918	İstanbul
21.	Adapazarı Emniyet Sandığı	1919	Adapazarı
22.	Konya Türk Ticaret Bankası	1920	Konya
23.	Bor Zürra ve Ticaret Bankası	1922	Bor
24.	Dersaadet Küçük İkraz Sandığı	1923	İstanbul

Kaynak: Öztin Akgüç. *100 soruda Türkiye'de Bankacılık,* Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 78,79.

Tablo-4: Milli İktisat Dönemi'nde Kurulan Yabancı Bankalar

	Banka Adı	**Kuruluş Yılı**	**Kuruluş Yeri**
1.	Türkiye Milli Bankası	1909	İstanbul
2.	İtibar-ı Mali Osmanlı Şirketi	1910	İstanbul
3.	Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası	1910	İstanbul
4.	Osmanlı Ticaret Bankası	1910	İstanbul
5.	Şirketi Ticariyye Sınaiyye ve Maliyye	1913	İstanbul

Kaynak: Öztin Akgüç. *100 soruda Türkiye'de Bankacılık,* Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 105,106'dan yararlanılarak düzenlenmiştir.

1.2. 1980 Öncesi Cumhuriyet Döneminde Türk Bankacılık Sistemi

Osmanlı Devleti'nden yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne ağır dış borçlar, Balkan, Birinci Dünya ve Kurtuluş savaşları neticesinde kaybedilen insan gücü ile azalmış yerli nüfus, ülke dışına kaçan ve göç eden ağırlığı tüccar, esnaf ve zanaatkârlardan oluşan azınlıkların getirdiği ekonomik boşluk, araç ve gereçlerde, yük hayvanlarında, bitki örtüsünde oluşan tahribatın, tarım, sanayi ve madenciliğe vermiş olduğu zararlar gibi nedenlerden oluşan fakirleşmiş bir ekonomi miras kalmıştır.

1923'ün rakamlarına göre daha çok imalathane niteliğinde olan 386 işyeri ve 20.000 sanayi işçisi vardır. Birkaç fabrika dışında, milli denebilecek ve milli ihtiyacı karşılayacak tek bir sanat yoktur. 1923 Türkiye'sinin ithalatı 145 milyon ihracatı 85 milyon ve dış ticaret açığı da 60 milyon TL'dir. Memleketin ihtiyacı olan bütün mamul maddeler ve giyecek eşyalarının da önemli bir kısmı ithal edilmektedir. Tarımsal üretim büyük dünya savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda iyice gerilemiş, pek çok ürünün dışarıdan alınmasına yol açmıştır. Yabancı şirketler ekonomide yerlerini korumuşlar, özellikle demiryolları, elektrik ve ulaştırma şirketleri, İstanbul ve İzmir rıhtım işletmeleri tamamıyla yabancı şirketlerin eline geçmiştir. Tüm bu olumsuz faktörlere ek olarak, yeni kurulan genç Cumhuriyet, Osmanlı Devleti'nin mevcutta bulunan toplam borçlarının üçte ikilik kısmı olan 86 milyon altın liralık, faiziyle toplam 107 milyon altın liralık kısmını devir almıştır. 1929 yılından itibaren ödenmeye başlanacak olan bu borç ancak 1954 yılında kapatılabilmiştir (Cem, 2004: 259-260).

1.2.1. 1923-1932 Ulusal Bankalar Dönemi

Osmanlı Devleti'nden harap olmuş bir miras devralan ve Kurtuluş Savaşını zaferle kazanan yönetici kadro, Cumhuriyet rejimini hayata geçirebilmek için ekonomi alanında yapısal reformlar gerçekleştirmiştir. Bu yapısal ekonomik reformlar; Devletin kendi bastığı ilk madeni paranın tedavüle çıkışı (1924), aşar vergisinin kaldırılması (1925), yabancı gemilere tanınan ayrıcalıkların kaldırılması ve Kabotaj Kanununun yürürlüğe girmesi (1926), Anadolu Demiryolu Şirketi ve Haydarpaşa Limanı'nın yabancılardan satın alınarak millileştirilmesi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın 1930 yılında kurulmasıdır (Eğilmez, 2018: 135).

Siyasi ve askeri alanda elde edilen başarının ancak ekonomik kalkınma ile sağlanabileceği bilincinde olan Atatürk, henüz Lozan Anlaşması imza edilmeden ve Cumhuriyet ilan edilmeden önce Şubat 1923'te İzmir'de bir iktisat kongresi toplamıştır. Çiftçi, sanayici, tüccar, işçi kesimlerinden oluşan 1135 delege ile toplanan birinci iktisat kongresinde milliyetçi ve liberal bir ekonomi yönteminin benimsenmesi karara bağlanmıştır. Bu Kongreyle, özel girişimcilerin desteklenmesi, yatırımcılara kredi sağlayacak milli bankaların kurulması, hammaddesi yurt içinde olan endüstri kollarının kurulması, günlük hayatın sürdürülmesi için gerekli tüketim mallarının

üretimine öncelik verilmesi, önemli işletmelerin millileştirilmesi, limanlarda kabotaj hakkının kullanılması kararları alınmıştır. Kongre'de dönemin Ekonomi Bakanı Mahmut Esat Bozkurt yabancı sermaye egemenliğinden ancak milli bankaların kurulması ile kurtuluşun olduğunu ve Türkiye'deki ekonomik gelişimin bankalarla başlayacağını belirtmiştir. Dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda milli bir bankanın kurulması için gerekli olan sermaye birikimi özel kesimde bulunmadığından devlet eliyle kurulacaktır. Kongre'de hem sanayi kesimini hem de ticaret kesimini desteklemek amacıyla ticaret ve sanayi bankalarının kurulmasına karar verilmiştir. Tarımsal kesimin ihtiyaçlarına cevap verebilmek içinde Ziraat Bankası'nın sermayesi arttırılarak banka anonim şirkete dönüştürülmüştür. (Parasız, 1998: 24)

Kongre kararları gereğince; 1924 yılına gelindiğinde mevcutta 19 milli, 15 yabancı banka bulunmakta olup milli bankaların 12'sininse merkezi haricinde şubesi bulunmamaktadır. Bu bankaların sermaye yeterlilik oranlarının düşük olması, yerelde faaliyet gösteren kredi kuruluşları olarak ticari faaliyetlerini sürdürmelerinin ötesine geçememelerine neden olmuştur. Adetsel olarak toplamda 34 banka bulunmasına karşılık ülke çapında açılan kredilerin %73'ü, ülke çapında faaliyet gösteren şubelerinde %96'sı Ziraat bankası aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Kalkınmanın tesisi amacıyla Atatürk'ün teşvikiyle Celal Bayar önderliğinde 20.08.1924 tarihinde 35 kurucu ortakla anonim şirket vasfında Türkiye İş Bankası kurulmuştur. Türkiye İş Bankası'na, özel teşebbüsleri kredi imkânları sağlayarak destekleme ve bankacılık faaliyetlerini sürdürmeye ilave olarak, ziraat ve madencilik teşebbüsleri kurmak ve iştirak etmek vasıtasıyla ekonomiyi güçlendirme görevi de verilmiştir. Türkiye İş Bankası'na ilave olarak 1925 yılında ilk kalkınma bankası olan Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuş, 1932 yılında Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası olarak adı değişmiş ve 1933 yılında Sümerbank'a devredilmiştir. 1927 yılında inşaat sektörünü desteklemek amacıyla Emlak ve Eytam Banaksı kurulmuş, 1946 yılında da Emlak ve Kredi Bankası'na dönüşmüştür (Artun, 1980: 44-45, Çelebican, 1982: 24).

Ekim 1929'da New York Borsası'ndaki çöküş çok kısa sürede tüm dünyayı saran bir ekonomik krize dönüşmüştür. Ticaret durağanlaşmış, fiyatlar düşmüş, işsizlik ve ardından ekonomik yıkımı beraberinde getirmiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti dünya ekonomisine hâkim olan Batı kapitalizmi ile tam

anlamıyla kaynaşamasa da, bu krizden önemli derecede etkilenmiştir. Lozan Anlaşması'nın düzenlediği düşük gümrük tarife oranları nedeniyle ithalatın aynı dönemde dünyada mal alımında oluşan düşüş sebebiyle, ihracat rakamlarındaki gerilemenin ekonomiye olumsuz etkisinin yanı sıra, yine Lozan Anlaşması'nın şart koştuğu Osmanlı devletinin dış borçlarının 1929 yılı itibariyle ödenmeye başlanması ile zor durumda olan ülke ekonomisi üzerine ilave yük getirerek, devletin elini kolunu bağlamıştır. Bu durum gelişmemiş bir sanayi ile de karşılaşınca devletin aleyhine işleyen bir ticaret dengesi ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu duruma önlem olarak ihracatın daha fazla olumsuz etkilenmemesi amacıyla ilk tedbir, Türk Lirasının Sterlin karşısındaki değerini düşürerek, satışını gerçekleştireceği malların fiyatlarını satışları arttırmak amaçlı korumacı bir politika izlemiştir (Lewis, 2009: 377-378). Sektörel bazda bakıldığında bu çaba Tarım üretiminde; 1923-1929 yılları arasındaki yıllık ortalama %15 büyüme rakamına göre 1929-1935 yılları arasında %-1,3 olarak olumsuz etkilemesine karşılık sanayi sektöründe 1923-1929 yılları arasında ortalama %8,5 iken 1929-1935 yılları arasında %17,1 rakamına ulaşmasına yol açmıştır (Kazgan, 2017: 60-61).

Büyük krizin etkisiyle Türkiye devletçi ekonomik politikaya dönmeye başlamıştır. Bu bağlamda 1930 yılında Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kurulmuştur. Bankanın kurulması iki açıdan önem taşımaktadır. İlk olarak Türkiye kendi parasını kendi Merkez Bankası eli ile basabilecek ikinci olarak da para politikasını yönlendirecek bir kuruma kavuşmuştur. Merkez Bankası'nın kurulmasına paralel olarak Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun, Türk Lirası'nın, yabancı paralarla ilişkisini sabit döviz kuru politikasına bağlayan ve kambiyo denetimini ön gören bir kanundur. Böylelikle Türkiye'ye olan döviz girişi ve çıkışı veya döviz üzerinden yapılacak her türlü işlem devlet denetini altına alınmıştır.

1.2.2. 1933-1944 Planlı Ekonomi (Devletçilik) Döneminde Türk Bankacılık Sistemi

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki özel kesimi teşvik etmeye yönelik sanayileşme stratejisi, hem sermaye birikiminin yetersizliği hem de 1929 ekonomik buhranının olumsuz etkisiyle hedeflenen başarıya ulaşılamamıştır. Bu durum, sanayi

yatırımlarının ve ekonomik kalkınmanın ancak devlet eliyle olabileceğini gösterdiğinden planlı ekonomiye dayalı devletçilik politikası benimsenmiştir. Bu politika çerçevesinde, beşer yıllık dönemleri içeren sanayi planları hazırlanmıştır. Bu planların hedefe ulaşabilmesinin büyük devlet bankaları vasıtasıyla olabileceği ön görülmüştür. Bu amaçla 1933 yılında ilk kurulan banka Sümerbank olmuştur. Sümerbank, birinci beş yıllık kalkınma planının uygulanmasında çok önemli görevler üstlenmiş, diğer bir ifade ile sanayileşme görev ve stratejisi bu bankaya verilmiştir (Parasız, 1998: 54). Sanayi planı çerçevesinde beş sektörde (dokuma sanayi, maden işleme sanayi, kağıt sanayi, kimya sanayi ve toprak sanayi) sanayi tesisleri kurulması hedeflenmiştir. Planın gerektirdiği yatırımlara 100 milyon lira harcanmıştır. Bu harcamaların bir kısmı Sovyetler Birliği'nden alınan kredilerle sağlanmış, önemli bir kısmı ise devletin kendi büyük bankalarından sağladığı kredilerle gerçekleşmiştir (Eğilmez, 2018: 138).

1935 yılında madenciliği geliştirmek için Maden Tetkik Arama Enstitüsü ve aynı zamanda yer altı kaynaklarını işletmek, işletmeler kurmak ve bunları kredilendirmek içinde Etibank kurulmuştur. 1933 yılında yerel yönetimleri kalkındırmak, şehir imar planlarını hazırlamak, şehir ve kasabalara su, elektrik, havagazı ve kanalizasyon gibi altyapı hizmetlerini gerçekleştirmek üzere belediyelerin kredi ihtiyacını karşılamaya dönük sonradan İller Bankası olacak olan Belediyeler Bankası kurulmuştur. 1937 yılında Denizyolları İşletmelerinin oluşturulması ve finansman ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Denizbank kurulmuştur. Bu dönemin diğer önemli bir bankası da 1938 yılında kurulan Türkiye Halk Bankası'dır. Bankanın kuruluş amacı, cumhuriyet öncesi dönemde tefeciler tarafından istismar edilen küçük esnaf ve sanatkarın kredi ihtiyacının karşılanmasıdır. Buraya eklenmesi gereken, sonraki dönemlerde önemli özel sektör bankalarından biri haline dönüşecek olan Türk Ticaret Bankası'nın 1930 yılında Adapazarı İslam Ticaret Bankası yerine Hazine iştiraki ile kurulmasıdır (Parasız, 1998: 55).

Tablo-5: Cumhuriyet'in ilk Dönemi'nde Kurulan Milli Bankalar

	Banka Adı	**Kuruluş Yılı**
1.	Türkiye İş Bankası	1924
2.	Türkiye Tütüncüler Bankası ve Yaşar Bank	1924
3.	Sanayi ve Maadin Bankası	1925
4.	Emlak ve Eytam Bankası	1927

5.	Eskişehir Bankası	1927
6.	İktisat Bankası	1927
7.	Türk Ekonomi Bankası	1927
8.	Türkiye İmar Bankası	1928
9.	Ege Bank	1928
10.	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası	1930
11.	Türk Ticaret Bankası	1930
12.	Sümerbank	1933
13.	Belediyeler (İller) Bankası	1933
14.	Etibank	1935
15.	Denizbank	1937
16.	Türkiye Halk Bankası	1938

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği

1938 yılı itibariyle ülkede 39 milli, 9 yabancı banka faaliyet göstermektedir. Uygulanan politikalar çerçevesinde milli bankaların sayısında artış görülmesine karşılık şube sayılarında: Türkiye Ziraat Bankası'nın 261, Türkiye İş Bankası'nın 41, Türk Ticaret Bankası'nın 13 ve 9 küçük ölçekli bankanınsa 1-5 arasında şubesi vardır. Bankaların şube örgütlenmesinden hareketle 1923 yılında olduğu gibi bankaların şube sayılarını arttırarak ülke sathına hizmet ulaştırabilecek düzeye ulaşamadığı gözlemlenmektedir (Çelebican, 1982: 27).

Cumhuriyet döneminde bankacılıkla ilk ve esaslı yasal düzenleme, 1933 tarihli ve 2243 sayılı Mevduatı Koruma Kanunu'dur. Bu kanun ile vadeli ve vadesiz mevduat için karşılık ayırma zorunluluğu getirilmiştir. Aynı yıl, bankacılığa dair diğer bir düzenleme de, verilen kredilere uygulanacak olan faiz üst sınırının belirlenmesini içeren 2279 sayılı Ödünç Para Verme İşlemi Kanunu'dur. Bu dönemin son yasal düzenlemesiyse 1936 tarihli ve 2999 sayılı Bankalar Kanunu'dur. Mevduatı Koruma Kanunu'nun çerçevesini korumakla birlikte bankaların örgütlenmesini detaylandıran bir kanun olarak 1958 yılına kadar değiştirilmeden yürürlükte kalmıştır (Çelebican, 1982: 30).

1936 yılında, ikinci beş yıllık kalkınma planının hazırlıkları başlamışsa da II. Dünya Savaşının ortaya çıkışı, planın uygulanmasını önlemiştir. 1939-1944 yılları arasında savaş döneminde Türk Ordusunun mevcudu 120 binden, 1,5 milyona çıkmıştır. Sanayileşmeye harcanacak olan finansman kaynağı da askeri harcamalara ayrılmıştır. Türkiye'nin sanayileşme hamlesi 1930-1939 yılları arasında dış ticaret

açığı vermeden ve dış krediler asgari düzeyde tutularak gerçekleştirilmiş, sanayinin ortalama yıllık büyüme hızıysa %11,6'ye ulaşmıştır. (Akşin, 2009: 205)

1.2.3. 1944-1960 Özel Bankaların Doğuşu Dönemi

II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ekonomik örgütler aracılığıyla ülkelere arası ekonomik ilişkiler yürütülmeye başlamıştır. Türkiye de, batı dünyasının eğilimleri paralelinde kurulan bu ekonomik örgütlere üye olurken yeni kurulan ekonomik sistemin içinde yer almıştır. Türkiye, 1947 yılında Dünya Bankası ve IMF'ye üye olmuş, 1956 yılında Dünya Bankası'nın yan kuruluşu IFC'ye, 1960 yılında da IDA'ya katılmıştır. 1945 yılında ILO'ya, 1964'te Uluslararası Ödemeler Bankası'na, 1961 yılında GATT ve OECD'ye üye olmuştur (Kazgan,2017: 63-66).

Savaş yıllarında, kırsal alandaki küçük ve orta ölçekli tarım üreticileri ağır vergilerden ve iaşe politikalarından olumsuz etkilenmiştir. Kentlerde ise tek partinin devletçi uygulamalarından ve savaş koşullarından yararlanan burjuvazinin büyük bir bölümü devletçilikten vazgeçmek, bürokrasiye bağımlı bir kesim konumundan kurtulmak istemiştir. Savaşın yarattığı enflasyon ve darlıkların yol açtığı spekülasyon, tüccar sınıfın elinde önemli bir sermaye birikimi yaratmıştır. Ancak, teknoloji, üretim, örgütleme ve pazarlama bilgisinin özel kesimde bulunmayışı, sanayici ve girişimci kimliğin henüz gelişmediği bu dönemde servetleri üretken sermayeye dönüştürmekte sıkıntı yaşanmasına yol açmıştır. Devletçilik politikası yerine, ekonominin dışa açılması ile yabancı sermaye ortaklığı ve dış yardımın getireceği sermaye bollaşması, biriken servetlerin üretken sermayeye dönüşmesini desteklemiştir. Bu çerçevede 1947 yılında Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı üçüncü beş yıllık sanayi planı hazırlıklarından vazgeçerek, özel sektöre ve tarım kesimine daha çok ağırlık vermeye başlamıştır. 1948 yılında itibaren Marshall Planı çerçevesinde alınan ABD kaynaklı yardımlar tarıma yönelik uygulanmıştır. Demokrat Parti'yse ekonomideki bu yön değişikliğini devam ettirerek devletin ekonomideki yerini küçültmeyi hedefleyen, özel sektörü öne çıkaran, yabancı sermayeyi davet eden liberal bir anlayış ve tarıma dayalı bir kalkınma stratejisini benimsemiştir (Pamuk, 2017: 225-226).

1950'li yıllardan itibaren milli gelirin, nüfusun ve kentlerin hızla büyümesi; yatırımların, modern işletmelerin ve piyasa için üretimin genişlemesi para ve kredi

ihtiyacında artışa neden olmuştur. Bu durum, bankacılık alanındaki yatırımları da beraberinde getirmiş ve aynı zamanda özel bankacılık hızla önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönem de 28 özel sermayeli banka daha kurulmuştur.

Tablo-6: 1944-1960 Yılları Arasında Kurulan Özel Bankalar

	Banka Adı	**Kuruluş Yılı**
1.	Yapı ve Kredi Bankası	1944
2.	Garanti Bankası	1946
3.	Akbank	1948
4.	Türkiye Kredi Bankası	1948
5.	Tutum Bankası	1948
6.	Niğde Bankası	!948
7.	Türkiye Sınai Kalkınma Bankası	1950
8.	Göynük Sanayi ve Kredi Bankası	1951
9.	Doğu Bank	1952
10.	Denizcilik Bankası	1952
11.	Türk Ekspres Bankası	1953
12.	İstanbul Bankası	1953
13.	Demirbank	1953
14.	Türk Yapı Bankası	1954
15.	Şekerbank	1954
16.	Türkiye Vakıflar Bankası	1954
17.	İşçi Kredi Bankası	1954
18.	Buğday Bankası	1955
19.	Türkiye Turizm Bankası	1955
20.	Pamukbank	1956
21.	Raybank	1956
22.	Esnaf Kredi Bankası	1957
23.	İzmir Halk Sandığı	1957
24.	Sanayi Bankası	1958
25.	Çaybank	1958
26.	Maden Kredi Bankası	1958
27.	Türkiye Birleşik Tasarruf ve Kredi Bankası	1959
28.	Türkiye Öğretmenler Bankası	1959

Kaynak: Öztin Akgüç. *100 soruda Türkiye'de Bankacılık,* Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 39,40.

Bu dönemdeki liberal politikalar, ilk başlarda ani ve hızlı biçimde olumlu sonuçlar vermiş, ancak parasal genişlemenin neden olduğu enflasyonun olumsuz etkileri bir süre sonra ortaya çıkmıştır. Türk lirasının hem içte hem dışta değer kaybetmeye başlaması, 1958 yılında IMF programı ile devalüasyon yapılması zorunluluğunu doğurmuştur. Devalüasyon öncesi 1 Dolar 2,80 Türk Lirası iken, devalüasyon sonrasında 1 Dolar, 9 Türk Lirası olmuştur (Kazgan, 2017: 70).

Ekonomideki dönüşüm ile 1936 tarihli Bankalar Kanunu değişikliğe uğramış 1958 tarih ve 7129 sayılı yeni Bankalar Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun ile bankalar,

krediler açısından tamamen serbest bırakılmıştır. Aynı kanunun 57. maddesinde bankacılık mesleğinin gelişmesi, bankalar arasındaki dayanışmanın sağlanması ve haksız rekabetin önlenmesi için tüzel kişiliğe sahip bankalar birliğinin kurulması düzenlenmiştir ve böylelikle Türkiye Bankalar Birliği kurulmuştur (www.tbmm.gov.tr).

Özel bankaların geliştiği bu dönemin diğer önemli bir özelliği, şube bankacılığının yaygınlaşmasıdır. Şube bankacılığının yaygınlaşması, yerel bankaların tasfiye sürecini hızlanmıştır. Bu dönemde, 4'ü yabancı, 4'ü de aynı dönemde kurulan banka olmak üzere toplam 14 adet banka kapanarak faaliyetlerine son vermiştir.

1.2.4. 1960-1980 Planlı Kalkınma Dönemi ve Türk Bankacılık Sistemi

1954 yılında başlayan bütçe dengesizlikleri 4 yıllık ötelemeyle 1958 yılında ilk istikrar paketi ile sonuçlanmıştır. Pakette bütçe dengesini yeniden kurmak için devlet harcamaları kısılırken, ithalatta serbestliğe gidilmiştir. Paketle birlikte, Cumhuriyet tarihinin en yüksek oranlı devalüasyonu da gerçekleşmiştir. Bu program, 1961 yılı sonuna kadar yürürlükte kalmıştır (Pamuk, 2012: 269).

1961 anayasası, planlama ve planlı ekonomi kavramlarını Anayasa kuralı haline getirmiştir. Bu bağlamda, planlamayı koordine edecek Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. İlk kalkınma planı, 1963-1967 yılları arası uygulanarak başarı elde edilmiştir. Yeni planlama modelinde, öngörülen hedeflere ulaşmak için belirlenen araçlar kamu kesimi için emir niteliği taşırken, özel kesim açısından aynı hedef ve araçlar yol göstermeyi amaçlamıştır. 1970'li yıllara gelindiğinde, planlı ekonomide sanayi, ekonomik büyümenin lokomotifi kabul edilmiş, bu çerçevede ithal ikameci sanayi modeli benimsenmiştir (Eğilmez, 2018: 145).

1958 istikrar paketi, 1960'lı yıllardan itibaren etkisini bankacılık sektörü üzerinde göstermiştir. 1960 ve 1964 yılları arasında, 15 bankanın faaliyeti sona ermiştir. Kapanan bu bankalardan 7'si; Esnaf Kredi Bankası, Sanayi Bankası, Türkiye Birleşik Tasarruf ve Kredi Bankası, Doğubank, Tutum Bankası, Raybank ve Türkiye

Kredi Bankasıdır. Bankalar Tasfiye Fonu tarafından, planlı olarak tasfiye edilmiştir (Artun, 1980: 48).

Bu dönemde, bankacılık sektörü büyük ölçüde devlet kontrolü ve etkisi altında kalmıştır. İthal ikameci politika doğrultusunda, mevduat ve banka kredileri için faiz oranları, banka komisyon oranları ve kredi limitleri devlet tarafından belirlenmiş, bankaların temel işlevi daha önceki planlarda olduğu gibi yapılacak yatırımların finansmanını sağlamak olarak tanımlanmıştır. Planlı dönemde özel durumlar dışında yeni ticaret bankalarının kurulmasına müsaade edilmemiştir. Böylelikle sınırlı sektör kaynaklarının, sınırlı bir rekabet ortamında var olan bankalarca planlama hedefleri dışına çıkılmadan sağlanması amaçlanmıştır (TBB, 2008: 12). Planlı Dönemde kurulan bankalar incelendiğinde 5'i kalkınma bankası, 2'si ticaret bankası olmak üzere toplamda sadece 7 adet banka kuruluşu gerçekleştiği görülmektedir (Tablo 7).

Tablo-7: 1960-1980 Planlı Dönemde Kurulan Kalkınma ve Ticaret Bankaları

	Banka Adı	**Kuruluş Yılı**
1.	Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası	1962
2.	Sınai Yatırım ve Kredi Bankası	1963
3.	Devlet Yatırım Bankası	1964
4.	Türkiye Maden Bankası	1968
5.	Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası	1976
6.	Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası	1964
7.	Arap-Türk Bankası	1977

Kaynak: T.B.B, 50.Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye Bankacılık Sistemi"1958-2007", Yayın No: 262, İstanbul 2008, s.12

Cumhuriyet döneminde yabancı sermaye katılımıyla kurulan ilk banka Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası'dır. Banka, 1970 yılında ticari ünvanını değiştirerek Türkiye Dış Ticaret Bankası (Dışbank) olarak devam etmiştir. Yine aynı dönemde (1977), Arap sermayesini Türkiye'ye çekmek amacıyla ve sermayesinin çoğunu yabancı sermayenin oluşturduğu Arap-Türk Bankası kurulmuştur. 1970'li yıllarda Türkiye sanayileşme açısından belirli bir aşamaya gelmiştir. Sermaye birikimi ve donanımına ulaşan sermayelerin, holding biçiminde bir yapılanmaya doğru gittikleri görülmektedir. Bu süreçteki özel ticaret bankalarının büyük bölümü holding bankası haline gelmiştir. Holding bankacılığı, özel sektör yatırımlarını hızlandıracağı düşüncesi ile devlet tarafından da teşvik edilmiştir. Böylelikle şirket ve banka sahipliği iç içe geçmiştir. Yine aynı dönemde bankacılık sektörüne giriş mevzuatla

engellendiğinden, bankacılık sektörü optimal olmayan bir şubeleşme olgusu ile karşı karşıya kalmıştır (Gündoğdu, 2016: 86).

Türk bankacılık sisteminin 1980 yılına kadar olan gelişimine göz atıldığında, piyasaya girişinin sınırlandığı, rekabetçi olmayan, dışarıya kapalı, güdümlü faiz oranları altında çalışan, çok şubeli, uzmanlaşmamış ve finansal aracı kuruluş olduğundan parçası olduğu şirketler topluluğunun finansal kaynak ihtiyacını karşılayan bir sistem görüntüsü çizmiştir. İthal ikameci stratejinin ihracata yönelememe sonucunda 1970'lerin sonunda tıkanması, 1973 Petrol Krizi, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonucunda Türkiye'ye uygulanan ambargo, krizin kendisini döviz krizi olarak göstermesi ile sonuçlanmıştır. Bu nedenle, ithal ikameci strateji terk edilerek, sermayenin yeniden yapılanmasını sağlayacak yeni bir birikim modeline geçilmiştir. Bankalar da, bu yeni birikime bağlı olarak yeni fonksiyonlar üstlenmeye başlamıştır (Köne, 2003: 238).

1.3. 1980'den Günümüze Türk Bankacılık Sistemi

Planlı kalkınma modeli ekonomik ve siyasal açıdan sorunlu bir döneme reçete olarak uygulamaya konulmuştur. Bu modelin ekonomik gelişmeyi beraberinde getirmesi beklenirken gerçekleşmeler beklentilerin aksine olumsuz sonuçlanmıştır. 1970'li yılların sonlarına gelindiğinde ekonomik bunalımın etkileri ağırlaşmıştır. Böylelikle planlı kalkınma modeli bir iktisat politikası olarak ekonomiye reçete olma anlamını kaybetmiştir. Hükümet de 24 Ocak 1980 tarihinden itibaren yeni bir ekonomik planı uygulamaya almak zorunda kalmıştır.

1.3.1. Dışa Açılma ve Piyasa Ekonomisine Geçiş Dönemi (1980-2001)

24 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe konulan yeni ekonomik istikrar paketi ile ithal ikameci sanayileşme stratejisi terk edilerek, dışa açık serbest piyasa ekonomisine geçilmiştir. Yeni program, Türkiye açısından ciddi bir ekonomik dönüşümün ifadesidir. Bu ekonomik programın temel amacı; bir önceki dönemin döviz tasarrufuna ilişkin ekonomi politikasının başarısızlığının sonucu olarak ortaya çıkan döviz talep artışı ve ülkenin dış borcunu ödeyebilir bir hale sokabilmek amacıyla ne pahasına

olursa olsun ülkeye döviz getirisi ve kazanımını sağlamaktır (Kazgan, 2017: 101-102). Ekonomik liberalleşmeye dayanan programda, imalat sanayi ve ihracatta özel sektörün geçmiş dönemlerde atıl kalan potansiyelinden en üst düzeyde yararlanma, enflasyonu kontrol altına alma ve buna dayalı ekonomik büyümenin sağlanması, para ve kredi politikalarının titizlikle izlenmesi, kamu sektörünün finansman açığının ortadan kaldırılması, esnek döviz kuru uygulaması, tasarrufların arttırılması, gerçekçi bir faiz politikası, iç ve dış finansman açığının kapatılması için özel ve yabancı sermayenin teşvik edilmesini içermiştir. Ekonominin serbestleşmesine dayalı olan yeni program, etkisini tüm dünyada göstermeye başlayan neo-liberal dalganın Türkiye'ye yansımasıdır. Yeni liberalleşme etkisini, sadece ekonomi ile değil, toplumsal yaşamdan birey ilişkilerine ve siyasal düzene kadar her alanda göstermiştir.

Serbest piyasa koşulları ve dışa açılma en önemli mali kurumlar olan bankacılık sektörü üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Sektöre yerli ve yabancı yeni bankaların girişine izin verilmiş, faiz oranları serbest bırakılmış, rekabet ortamını arttırmıştır. İlk kez Türkiye'de bankacılık dışa açılmıştır. Örneğin; 1980 ve 1987 yılları arasında kurulan 25 bankadan 17'si yabancı bankadır. Ekonomideki serbestleşmeye paralel olarak dış ticaret ve kambiyo rejimindeki değişiklikler yabancı sermayeyi teşvik ve destek, Türkiye'nin bölgede önemli bir bankacılık merkezi olan Beyrut'u geride bırakarak, transit taşımacılık ticareti bakımından uluslararası bankacılık alanı olarak Türkiye'ye bir avantaj sağlamıştır. Ancak yabancı bankaların faaliyetlerine göz atıldığında, kaynaklarının önemli ölçüde topladığı mevduatlardan oluştuğu, yabancı sermaye getirmekte ve uluslararası kredi sağlamada yetersiz kaldığı, çoğunlukla da Türk bankalarının potansiyel olarak kullanabilecekleri kaynakları kullandıkları görülmüştür. Türk bankacılığı açısından ekonomide dışa açılmanın ikinci boyutu Türk bankalarının dışa açılmasıdır. Türk bankalarının dışa açılmasında 1970'li yıllarda yurtdışındaki işçi dövizlerinin Türkiye'ye transferinin önemli düzeye çıkması etkilidir. Ancak, Türk bankaları, bu dönemde yurtdışında sadece 4 batı ülkesinde şube açabilmiş, faaliyetleri ve sayıları yetersiz kalmıştır (Eren, 1996: 99-100).

Ekonomideki serbestleşmeye yönelik olarak alınan kararların bankacılığa yansımasının bir başka yönü, banka faizlerinin 1 Temmuz 1980 tarihi itibariyle serbest bırakılmasıdır. "Temmuz bankacılığı" olarak da adlandırılan bu uygulama ile

bankaların faiz oranlarını hem mevduatta hem de kredide birden yükseltmeleri ucuz kredi kullanmaya alışan sanayi ve ticaret kesimini mali bir sıkıntı içerisine sokmuştur. Diğer yandan, faiz oranları enflasyonun altında olduğundan tasarruf sahiplerinin bankalar yerine gayrimenkule yönelmesinden dolayı bankalardaki tasarruf birikimi azalmış, kredi kaynakları daralmıştır. Bu nedenle bankalara başvuran firmaların talepleri karşılanamamıştır. Türkiye'deki bankaların önemli kısmı holding bankası niteliği taşıdığından bankaların topladığı mevduat kendi grup firmalarına kullandırılmıştır. Diğer firmalar da, bu bankalardan kredi temin edemeyince, sıcak para ihtiyacını karşılamak ve iflas etmemek için yüksek faiz oranlarına rağmen bankerlere başvurmuşlardır. Yine bu dönemde, kara paranın bankacılık sistemine çekilerek ekonominin canlandırılmasına yönelik "sırdaş hesap" adı verilen isimsiz mevduat sertifikaları ortaya çıkmıştır. Dönemin 8 büyük bankası kendi aralarında centilmenlik anlaşması yapmış ve faizleri %50 oranında sabitlemiştir. Ancak, bankerler faizleri yükseltince bankalar, bankerlerle rekabet edemez duruma gelmiştir. Bunun üzerine bankalar, değişik adlardaki aracı kurumları devreye sokarak nakit para toplamaya, diğer bir ifade ile bankerlik yapmaya başlamışlardır. Bankerliğe sadece bankalar değil, bankası olmayan bazı holdingler de girişmiştir. Faiz oranlarındaki farklılıkların fazlalığı, tasarruf sahiplerinin paralarını bankalardan çekerek bankerlere götürmesine yol açmıştır. Bankerlik sisteminin zaafı sürekli para girişini gerektirmesi olup bu sisteme dönük devlet düzenleme ve denetimi de yetersizdir. Sistem çok geçmeden tıkanmış, ödenmeyen faizler ve anaparalar, bankerlerin de tasarruf sahiplerine faiz ödemelerini aksatmalarına yol açmıştır. Eylül 1981'de bankerlerin mevduat sertifikası satmaları yasaklanınca dört ay içerisinde 250 banker batmış, 200 bin civarında tasarruf sahibi de mağdur olmuştur. Bankerlerin bazıları tutuklanmış, bazıları da yurtdışına kaçmıştır. Paralarını kurtarmayı başaran mevduat sahipleri kamu bankalarına yönelmiştir. Liberalleşme sürecine girişle birlikte 1982 yılında yaşanan banker krizi, mali kurumlarla ilgili krizlerin Türkiye'deki ilk örneği olmuştur (Uyar, 2003: 100-103). 1982 yılında küçük bankerlerin iflasları ile başlayan bu süreç devamında Kastelli, Meban gibi büyük bankerlerin iflasları ile devam ederek, Hisarbank, Odibank, İstanbul Bankası, İşçi-Kredi Bankası, Bağbank gibi küçük bankaların batarak kamulaştırılması ile son bulmuştur. 1980 öncesi negatif reel mevduat ve kredi faizlerinin 14,5 ve 17 gibi yüksek pozitif reel faizlere dönüşmesi, bu

bankalar ve bankerlerden borçlanan başta inşaat sektöründe faaliyet gösteren küçük firmaların talep daralması neticesinde zarara girmeleri ve borçlarını ödeyememeleri ile neticelenmiştir. Bu durumsa finansman aracı olan bankaların ve bankerlerin batışı ile ekonomik felaketlere neden olmuştur. Bu krizin ekonomiye maliyeti, GSMH'nin %2,5'i gibi çok yüksek sevilere ulaşmıştır (Kazgan, 2017: 112-113).

1982 banker krizi ile edinilen deneyim, finansal alanda yasal düzenlemelerin yeterli olmadığını, yapısal önlemler alınmasının gerektiğini göstermiştir. 24 Ocak kararları ile serbestlik getirilen faiz oranları, 1983 yılı sonu itibariyle tekrar denetim altına alınarak, ilk etapta Maliye Bakanlığı'na daha sonra da T.C. Merkez Bankası'nca belirlenmeye başlamıştır. Bu durum, 1 Temmuz 1987 yılına kadar sürmüştür. Krize dönük gözetim ve denetim ihtiyacına yönelik olarak 1985 yılında 3182 sayılı Bankalar Kanunu çıkartılmıştır. Bu kanunla, uluslararası denetim ve gözetim sistemiyle uluslararası bankacılık standartları sisteme tanıtılmış, tek düzen muhasebe hesap planı uygulamasına geçilmiş, bilançolar dış denetime tabi tutulmuş, mevduat sigorta fonu kurulmuş ve donuk kredilere ayrılan karşılıklar daha gerçekçi hale getirilmiştir. Türkiye'de yerleşik olan-olmayan gerçek kişilere döviz tevdiat hesabı açma ve açılan hesaplarda döviz tutma serbestliği tanınıp İnterbank piyasası kurulmuştur (TBB, 2008: 14).

Merkez Bankası'nın örgütlediği bankalar arası para piyasası olan İnterbank, Nisan 1986 yılında faaliyete başlamıştır. Bu piyasada, kısa vadeli nakit fazlalığı olup yatırıma yöneltemeyen bankalarla, kısa vadeli nakit ihtiyacı olup bunu uzun dönemli varlıklarını elden çıkartmadan karşılama amacı güden bankaların birbirleri ile bir araya getirilmesi amacı güdülmektedir. Bu piyasada günlük (overnight) borç alıp verme olanağının bulunması, bankalar için likidite yönetiminde yeni boyutlar kazandırmış ve Merkez Bankası kaynaklarına olan gereksinimi de azaltmıştır. Uygulanan faiz oranlarının, piyasa faiz oranlarının altında veya üstünde gerçekleşmesi durumlarında bankalar Merkez Bankası'ndan borçlanma ile bu piyasaya para plase etmekte veya bu piyasadan borçlanarak Merkez Bankası'na olan borçlarını ödemektedirler. Böylelikle, Merkez Bankası'nın ekonomide likiditeyi ayarlama işlevi bir ölçüde de olsa bu piyasa aracılığıyla yerine getirilmiştir (Akgüç, 1992: 154).

Ekonomideki serbestleşmenin sonucu olarak Türkiye'de yabancı banka sayısında önemli bir artış gözlenmiştir. 1980 yılında, 4 olan yabancı banka sayısı 1990 yılında 23'e çıkmıştır. 1980'deki ekonomik dönüşümün etkisiyle bankalar artan rekabet ortamı ile birlikte, klasik mevduat bankacılığından, yeni kaynak ve plasman alanlarına yönelmişlerdir. Bankalar müşterilerine bu dönemde, tüketici kredileri, kredi kartları, döviz tevdiat hesapları, leasing, factoring, forward, otomatik vezne makineleri (ATM), satış noktası terminalleri (POS) gibi yeni ürün ve hizmetler sunmuş, teknolojik yeniliklerden yararlanılarak, yetişmiş ve eğitimli insan kaynağı oluşturulması neticesinde bankacılık sektöründe verimlilik artışı sağlanmıştır (TBB, 2008: 15).

1983 yılında yabancı sermayenin teşvik edilmesi kapsamında Arap sermayesini Türkiye'ye çekebilmek için "Özel Finans Kurumları" adıyla finansal aracı kurumların oluşturulmasına yönelik düzenleme yapılmıştır. Özel finans kurumları her türlü bankacılık işlemlerini yaparken statü olarak banka sayılmayıp Bankalar Kanunu' na tabi değildir. Merkez Bankası'nın denetiminde bulunan özel finans kurumları "faizsiz bankacılık" faaliyetinde bulunmaktadır. Ortakları arasında farklı Arap ülkeleri bulunan bu kurumlar ilk kez 1984 yılında faaliyetlerine başlamıştır (Eren, 1996: 104).

Tablo-8: 1984-1994 yılları Arasında Türkiye'de Kurulan Özel Finans Kurumları

	Finans Kurumu Adı	**Kuruluş Yılı**
1.	Al Baraka Türk	1984
2.	Faisal Finans Kurumu	1984
3.	Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu	1988
4.	Anadolu Finans Kurumu	1991
5.	İhlas Finans Kurumu	1994

Kaynaklar: Öztin Akgüç. *100 soruda Türkiye'de Bankacılık,* Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1992, s.192. Kasım Eren. *Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Bankacılık,* Beta Basım Yayım, İstanbul,1996, s.104.

1990'lı yıllarda bankacılık sektörü çok fazla riskle karşı karşıya kalmıştır. Kamu sektörü borçlarının yüksekliği nedeniyle kamunun artan finansman ihtiyacının büyük bölümünün iç piyasadan karşılanması neticesinde yüksek faiz ve onunla paralel seyreden %120'yi aşan yüksek enflasyon ekonomiye hakim olmuştur. Sermaye hareketlerinin de serbestleşmesinden beklenen sonuçlar alınamamış, iç talep artışına bağlı enflasyona dayanan politikalar, ödemeler dengesi üzerinde baskı yaratmış ve bu baskılar reel faizlerin daha da yükselmesine yol açmıştır. Aynı dönemde, koalisyon

hükümetlerine dayanan siyasal istikrarsızlık ekonomiye de yansımış, makro dengeleri sağlayabilecek temel ekonomik politikalar ve önlemler hayata geçirilememiştir.

Ekonomik varlıkların içerisinde döviz varlıklarının her geçen gün ağırlığını arttırması, TL varlıklarında yüksek faiz ve kısa vadeli değerlendirilmesi, kamunun artan borçlanmasının finansmanı ile her geçen gün artan TL faizleri bankaların karlılıklarını düşürmüş ve öz kaynaklarını güçlü hale getirme çabalarını zayıflatmıştır. İç piyasada TL faizlerinin yüksekliği neticesinde artan TL fonlama maliyeti, bankaları dış piyasalardan borçlanma yoluna itmiştir. Bunun neticesinde mevcutta bilançolarında yaşamakta oldukları artan faiz giderlerine ilave olarak döviz borçlanmaları nedeniyle aldıkları kur riski de eklenmiştir. 1994 yılı finansal sektörün ve bankaların aldıkları bu risklerin zarar olarak karlılıklarına yansıdığı bir yıldır. Kamu harcamalarının yüksekliği ve buna ilave olarak herhangi bir tasarruf girişiminin bulunmadığı bu dönemde sadece faiz oranlarının düşürülmesine yönelik alınan sonuç getirmemiş, ısrarcı yaklaşımlara sektör olumsuz tepki vermiştir. Bu tepkilere rağmen, parasal genişleme ve getirilen ilave vergiler gerek yurtiçi yatırımcının gerekse de yurt dışı yatırımcının TL yatırım araçlarından uzaklaşmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler neticesinde, faiz oranları rekor sevilere yükselmiş, döviz kurları aşırı yükselmiş ve mali yapı küçülmüştür. 1994 yılında bu olumsuzlukların etkisiyle bankacılık sistemi toplam aktifleri 68,6 milyar dolardan 51,6 milyar dolara, özkaynak rasyosu ise 6,6 milyar dolardan, 4,3 milyar dolara gerilemiştir. Sektörde yaşanan bu olumsuzluklar bir güven krizine yol açmış, bu güven krizi mevduata devlet garantisi getirilmesiyle sektörün karşılaşması muhtemel ağır travmaların önüne geçilmesini sağlamıştır (TBB, 2008: 15-16). Döviz kurlarındaki aşırı artış nedeni ile bu dönemde Türkiye'de Marmara Bankası, İmpexbank ve Türkiye Turizm Yatırım ve Dış Ticaret Bankası olmak üzere 3 bankanın faaliyetlerine son verilmiştir. Bu gelişmeler, yurt dışı kredi derecelendirme kuruluşları tarafından Türkiye'nin kredi notunun düşürülmesine sebep olmuştur. Kredi notundaki bu düşüşle bankaların yurtdışından finansman sağlamalarının önü kesilerek tamamen iç piyasaya dönülmesine yol açmış, bu da faiz oranlarının artışını tetiklemiştir (Coşkun vd., 2012: 22).

Bu olumsuz ekonomik gelişmeler neticesinde dönemin hükümeti ekonomide istikrarı yakalamak amacıyla 5 Nisan 1994'te ekonomi tarihine "5 Nisan Kararları"

olarak geçecek bir istikrar paketi hazırlamıştır. Bu paketle mali sistemin güçlendirilmesi için piyasaya yönelik müdahale ve tedbirler arttırılmıştır. Paketin bankalara etkisine yönelik içeriği incelendiğinde mevduatların tümüne devlet garantisi getirilmiş, Merkez Bankası ticari bankalara reeskont kredisini genişleterek bankaları rahatlatmıştır. Merkez Bankası nezdinde Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) kurulması izlemiştir (Kazgan, 2017: 193). 5 Nisan kararları ile temelde kısa ve uzun vadeli olmak üzere iki hedef amaçlanmıştır. Kısa vadede bozulan ekonomik dengelerin düzeltilmesi için enflasyonun düşürülmesi, Türk Lirasının istikrara kavuşması, ihracatın arttırılması, kamu harcamalarının kısılması, özelleştirmelerin hızlandırılması şeklinde bozulan kamu dengelerinin yeniden istikrarlı bir yapıya kavuşması amaçlanmıştır. Sonraki dönemde düşen enflasyon rakamları ve döviz kurlarındaki artışa bağlı ihracatın artması ile hedeflere ulaşıldığı görülse de uzun vadede yapısal dönüşümde kararlı adımların atılamaması sonucunda Türkiye ekonomisi istikrarı yakalayamamış ve 2000-2001 yıllarında yine krizle karşı karşıya kalınmıştır.

1994 yılında yaşanan ekonomik krizle birlikte ortaya çıkan hızlı ekonomik küçülmenin ardından bankacılık sektörü 1996 yılından itibaren yüksek bir performans göstermiştir. 5 Nisan kararlarının kısa dönemli etkilerinin sonucu olarak 1995 ve 1996 yıllarında ekonomideki büyüme ve karlılık oranları bankacılık sektörüne de yansıyarak 1996 yılında sektörün dolar cinsinden %21,7 büyümesini beraberinde getirmiştir (Uyar, 2003: 111).

1997 yılına gelindiğinde yaşanan Asya krizi, Türkiye'deki bankacılık sektörünü ciddi anlamda etkilememiştir. 1998 yılında Rusya'da yaşanan krizin etkileriyse 1997 yılına göre daha hissedilir olmuştur. Yabancı sermayenin, Rusya'nın yanında Türkiye'den de kaçışı gözlenmiştir. Bankacılık sektörünü asıl etkileyen krizi 1999 yılı başlarında Brezilya'da yaşanan kriz oluşturmuştur. Türk bankaları belirli bir süre yurt dışı borçlanmayı gerçekleştirememiş, bankalar Türk Lirası ve döviz mevduatlarına yüklenerek kaldırabileceklerinden fazla faiz yükü altına girmişlerdir. Bu dönemin etkilerini, 5 özel ticaret bankası olan Egebank, Esbank, Yaşarbank, Sümerbank ve Yurtbank'ın TMSF'ye devri ile görmek mümkündür. Böylelikle fondaki banka sayısı 1999 yılı itibariyle 8'e yükselmiştir (Uyar, 2003: 118).

1999 yılı aynı zamanda yeni genel seçimler sonucu üçlü koalisyon hükümetinin iktidara geldiği dönemdir. Yeni kurulan hükümet, kronik hale gelen yüksek enflasyonla mücadele için IMF ile stand-by anlaşması imzalamıştır. Başlangıçta olumlu gelişmeler yaşansa da faizlerde beklenenden daha fazla bir düşüş olmuştur. Bu durum kredilere olan talebi arttırmış, artan talep enflasyonun beklenenden daha az miktarda düşüşüne neden olmuştur. Yeni Hükümet'in IMF ile yapmış olduğu anlaşmanın ön koşul olduğu "Dezenflasyon Programı" 2000 yılı başından itibaren etkin bir biçimde uygulanmıştır. Programın koşullarının yerine getirilmesi enflasyon ve faizleri düşürmüş, yurtdışından sermaye girişini hızlandırmış ve iç talebi genişletmiştir. Ancak 2000 yılının ikinci yarısında kamu bankalarının, yeniden yapılandırılmasına dönük ilgili düzenlemenin vaktinde çıkarılamaması gibi faktörler, genel anlamda yapısal uyum düzenlemelerinin gecikmesine yol açmıştır. Bu durum enflasyonun beklenen hızda düşmemesine sebep olmuştur. Enflasyonla birlikte kamu mal ve hizmetlerine enflasyon artışı kadar zam yapılması, ek olarak iç talebin kontrol altına alınamaması Kasım 2000'de yeni bir ekonomik krizi gündeme getirmiştir. Bu krizden bankacılık sektörü çok ciddi etkilenmiştir. Bu krizin diğer bir özelliği de Türkiye'nin IMF ile yapmış olduğu bir anlaşma altında ve ortamında gerçekleşmiş olmasıdır (TBB, 2008: 18).

Bu dönemde, bankalara yönelik operasyonlar da arttırılmıştır. Örneğin; 2000 yılının başında bono faiz oranlarının düşmesinden yararlanarak kar elde eden ve elinde önemli miktarda bono tutan Demirbank, bono faizlerinin daha da düşeceği beklentisi ile bono portföyünü arttırmış, ancak faizlerin yükselmesi ile banka zor duruma düşmüştür. Faiz riskini önleyememesi sonucu, finansal anlamda köşeye sıkışan bankaya TMSF el koymuştur. Aynı gün, Demirbank'ın yanında Park Yatırım Bankası'nın da bankacılık lisansı iptal edilmiştir (Kazgan, 2017: 318; Uyar, 2003: 126-130)

Yeni hükümet döneminde, TMSF kurumu yanında, BDDK kurumu da bankacılık sektöründe önemli işlevleri yerine getirecektir. Her iki kurumun, oluşumu Haziran 1999 tarihli 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile karara bağlanmış ve Ağustos 2000 tarihinde resmen göreve başlamışlardır. Ekonomik sorunların çözümüne yönelik bankacılık alanında yeni düzenlemeleri getiren bu kanunda birtakım değişikliklere

başvurulmuştur. Yapılan değişiklikler; idari ve mali açıdan bağımsız bir bankacılık gözetim ve denetim kurumunun kurulması, kredi tanımında iştirakleri de içine alacak bir genişlemeye gidilmesi, dolaylı kredi öz kaynak ilişkisinin daraltılması, konsolide bazda denetimin getirilmesi, risk yönetiminin yeniden düzenlenmesi, sorunlu olan bankaların mali yapılarının güçlendirilmesi ve bu bankaların faaliyetlerine dönük müdahale yöntemlerinin düzenlemesidir. Yeni Bankacılık Kanunu'nda yapılan bu değişiklikler ile bankacılık mevzuatı BASEL kriterlerine, Avrupa Birliği direktiflerine ve uluslararası mevzuat ve uygulamaya yaklaştırılmaya çalışılmıştır (TBB, 2008: 17-19). Bankacılık mevzuatında yapılan değişikliklere ve sorunların çözümüne yönelik alınan tedbir ve çabalara rağmen Şubat 2001'de yeniden Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında yaşanan ve tarihe "Anayasa kitapçığı fırlatma krizi" olarak geçen siyasi bunalımın tetiklemesiyle yeni bir ekonomik kriz oluşmuş, bu kriz özellikle de döviz kurlarını etkileyerek büyük bir devalüasyona yol açmıştır.

1980-2001 yılları arasında Türkiye'nin en önemli ekonomik sorunu dış borçlanmaya dayalı maliye politikası olmuştur. Ülkenin başarısız olduğu ekonomik konu ise fiyat istikrarını sağlayamamasıdır (Eğilmez, 2018: 149). Aynı yıllar arasında (1980- 2001) Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı bankalara göz atıldığında ise; 1980 yılında 4 olan yabancı banka sayısı 1991 yılına gelindiğinde 24'e yükselmiştir. 1991 yılından sonra bankalar arası birleşmeler ve bazı yabancı bankaların Türkiye'deki faaliyetlerini durdurmaları sonucu 2001 krizi öncesi Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı banka sayısı 21'e gerilemiştir. 1980 sonrası yabancı sermayeli banka sayısında görülen bu hızlı artışa rağmen yabancı bankaların kredi-mevduat pazarındaki paylarında aynı oranda artış kaydedilememiştir (Akgüç, 2007: 12).

1.3.2. Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılanma Dönemi

Türkiye 2001 yılında tarihinin en büyük ekonomik krizini yaşamıştır. Krizden çıkış amacıyla 2001 ve 2002 yıllarında yeniden bir istikrar programı uygulamıştır. Bu istikrar programının diğerlerinden ayrılan özelliğiyse programın hazırlık aşamasında ve uygulamasında ve finansmanında IMF tarafından ciddi destek verilmesidir. Böylelikle büyük bir ekonomik krizden çok hızlı ve başarılı bir biçimde çıkış gerçekleştirilmiştir. IMF'nin desteğinin yanında 2002 yılının sonunda yapılan genel

seçimleri kazanan Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı IMF politikasını ve 2001 yılı ekonomi programını aynen benimseyerek uygulamaya başlamıştır. Tam adı, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)" olan yeni istikrar paketinin temel taşları; sıkı maliye politikası ve düşük bütçe açığı, sıkı para politikası ve enflasyonla mücadele, müdahaleli esnek döviz kuru rejimi yerine dalgalı kur rejimine geçiş politikası olarak özetlenebilir (Eğilmez, 2018: 152).

Kasım 2000 krizinin hemen ardından uygulanan IMF kontrolü altındaki istikrar programına rağmen Şubat 2001 yılında ekonominin yeniden derin bir kriz içerisine girmesi özellikle dış basında Rusya, Yugoslavya, Arjantin, Endonezya ve en son Türkiye'de hatalı IMF programlarının yeni krizleri beraberinde getirdiği eleştirilerinin yer almasına yol açmıştır. Üstelik bu eleştiriler Financial Times, Wall Street Journal gibi muhafazakâr gazetelerce yapılmıştır. Örneğin Yugoslavya dağılmadan önce IMF'nin bu ülkeye uygulattığı programın ülkeyi dağılmaya götüren nedenlerden biri olduğu belirtilmiştir. IMF, kendine yönelik eleştirilerden kaynaklı itibarını ve kendine olan kurumsal güveni yeniden kazanmak için bir anlamda da bir önceki programlardaki hatalarını telafi etmek için Türkiye' de oluşan 2001 krizinden çıkmak amaçlı çabalara olan desteğini çok ciddi bir biçimde arttırarak devam ettirmiştir. Aynı dönemde Dünya Bankası, sosyal içerikli bir programla olağanüstü fakirleşmeyi önlemeye destek olmuştur (Kazgan, 2017: 324).

Özellikle 1990'lı yıllarla birlikte, ekonomide oluşan sorunların bankacılık sektörünü olumsuz etkilemesi yanında, bankacılık sektörünün içerisinde bulunduğu kurumsal, yapısal ve yönetimden kaynaklı yönetsel sorunların da ekonomik krizlerin olumsuz etkilerinin derinliğini arttırdığı gözlenmektedir. 1990'lı yıllarda uygulanan liberal politikaların getirdiği deregülasyon politikalarının 2000'lerin başında yaşanacak ekonomik olumsuzlukların kurumsal anlamda en önemli nedenlerinden biri olduğu söylenebilir. Bu dönem de bankacılık sektöründe yaşanan krizin nedenleri arasında; sektöre girişin kolay olması, tasarruf mevduatına uygulanan devlet garantisinin %100'e çıkartılması görülebilir. Bunun neticesinde de güçlü banka güçsüz banka ayrımı yapılmaksızın bankalar arası rekabetin olumsuz etkilenmesi, mevduat toplayan bankalara uygulanan karşılık oranları ile oynanması ve bu kaynağın DİBS'e yatırılarak değerlendirilmesi, sınırsız döviz tevdiat hesabı açılmasının sağlanması ve

bütçe açıklarının ticari bankalardan borçlanma yolu ile karşılanması olanağının Hazineye verilmesi olduğu gösterilebilir (Coşkun vd., 2012: 23).

Şubat 2001 krizinin reel kesime dönük olumsuz etkileri artmıştır. Krizin ardından banka çöküşleri yaşanmıştır. Yılın ilk yarısında, TMSF'ye 18 banka devredilmiştir. Bu bankaların ortak özelliklerine bakıldığında; çok ortaklı olması, ağırlıklı hedef kitlesi KOBİ'ler olan, tarım, dokuma ve giyim sanayisinde ihracat yapan kesimleri finanse eden EGSBank, Tarişbank, Kentbank, Sitebank ve Bayındırbank gibi batık duruma düşen bankalardan oluşmaktadır. Bu dönem bankacılıkta yaşanan sorunların ekonomiye getirdiği temel sıkıntıların başında tasfiye edilen bankalardan devreden borçlarının hazine üzerindeki yükünün ağır oluşudur. 2000'lerle birlikte bankacılık sektöründe yaşanan batıklar, bankaların içinin boşaltılması, hortumlanması veya kaynaklarının grup firmalarına, iştiraklerine, ortaklarına aktarılması gibi yolsuzluklarla iç içe geçmiş bir özellik taşımaktadır. 2002 yılı sonuna kadar batan bankalara aktarılan kaynak Devlet Denetleme Kurulu raporuna göre 23,4 milyar dolar tutarındadır. Aynı rapora göre başta Ziraat Bankası olmak üzere kamu bankalarınca usulsüz ve geri ödenmeyen kredilerin toplamı da 32,3 milyar dolar tutarındadır. 2003 tarihli bu raporun ardından, TMSF'ye devredilen bankalara İmar Bankası ve Pamukbank da eklenmiş olup 2004 yılında Pamukbank Türkiye Halk Bankası'na devredilmiştir (Kazgan, 2017: 333).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile birlikte, bankacılık sektörünün denetlenmesi ve düzenlenmesinden sorumlu olan BDDK tarafından bankacılık sektörünün yaşadığı kriz neticesinde, krizin olumsuz etkilerinin giderilmesi ve tekrarlanmaması için sektöre özel "Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı" açıklanmıştır. Yeniden yapılandırma programı, ekonomiye dönük genel programın bankacılık sektörü için hazırlanan bir alt programıdır. Bu program dört temel unsurdan oluşmaktadır: 1) Kamu bankalarının operasyonel ve finansal olarak yeniden yapılandırılması, 2) TMSF bünyesine devredilen bankaların çözümlenmesi, 3) Özel bankaların sağlıklı bir yapıya kavuşturulması, 4) Gözetim ve denetim çerçevesinin güçlendirilmesi ve etkinliğinin arttırılmasıdır. Bu krizde sektörde yarattığı sorunları gidermek ve sektörde faaliyet gösteren bankaların uluslararası bankacılık ölçütlerine uygun hale getirilmesine zemin hazırlayan yeni bir bankacılık

kanunu yayınlanmıştır. 1999 tarihli Bankacılık Kanunu yerini, 2005 tarihli 5411 sayılı Bankacılık Kanunu kabul edilmiştir. Yeni Bankacılık Kanunu ile BDDK'nın sektörde mevcut bankalar üzerindeki kuruluştan, yönetime kadar her konuda etkinlik ve denetimi arttırılmıştır (Coşkun vd. , 2012: 26).

Bankacılığa dair getirilen bu yeniden yapılandırma programının içeriğinin başarısı 2008 yılında ABD'de başlayan küresel finansal krizin olumsuz etkilerinin ilk aşamada kırılmasını sağlamıştır. 2005 yılına kadar ekonomide sağlanan toparlanma, iyileşme ve büyüme sıkı para politikası ve sıcak para girişi nedeniyle Türk Lirası'nın değer kazanması ve yerli üretimin rekabet gücünün azalması ile 2005 yılında ekonominin büyüme hızı yavaşlama sürecine girmiştir. 2008 yılındaki küresel kriz Türk ekonomisinin yavaşlama eğilimi içerisinde olduğu bu dönemde gerçekleşmiştir. Ancak bankacılık sektörünün 2001 krizinden sonraki ihtiyatlı davranışı ve sektör üzerindeki denetleme sürecinin iyi işleyişi bankacılık sektörünün güçlü kalabilmesini sağlamış, bankacılık sektörünün güçlü olması da krizin ekonomi üzerindeki etkisini sınırlı kılmıştır. Aynı zamanda, daha önceki dönemlerde izlenen sıkı maliye politikası ve kamu kesiminin borçluluk oranlarının düşürülmesi, krizin AB ülkelerinden İspanya, Portekiz, İtalya ve Yunanistan'da yaşanan olumsuz etkilerinin Türkiye'de gerçekleşmesini engellemiştir. Bu krizin etkilerini sınırlı kılan bir diğer etken de ABD finans kesimi kaynaklı tahvillerin Türk bankaları tarafından satın alınmamış olmasıdır. Oysa Avrupa'daki bankaların %40'ı ABD kaynaklı bu tahvilleri önemli miktarda biriktirmiştir. "Toksik kağıt" olarak nitelendirilen ABD kaynaklı bu tahvillerin üzerinde yazılı değer taşımadığı sonradan anlaşılmıştır. Bu tahvilleri satın alan bankalar büyük varlık kaybı yaşamıştır (Kazgan, 2017: 353-354).

1990'lı yıllarda dış kaynak bulma ihtiyacı kamu kesiminden karşılanırken, 2000'li yıllarda bu ihtiyaç özel sektöre kaydırılmıştır. Böylelikle bu dönemde kamu kesimi borçları azalırken, özel sektör borçları giderek yükselmiştir. Ayrıca, cumhuriyet dönemi boyunca sınırlı kalan ve yılda 2-3 milyar dolar düzeyinde seyreden doğrudan yabancı sermaye yatırımları, 2005 sonrasında yılda 10-15 milyar dolar düzeyine yükselmiştir. Gerçekleşen bu yatırımların büyük bir bölümü Türkiye'de yerli şirket ve varlıkların satın alınması biçiminde olmuştur. 2008 yılında küresel krizin başlamasından sonra bu yabancı yatırımları da dünyada yaşanan likidite sorunları

nedeniyle azalmıştır (Pamuk, 2017: 289- 292). Merkez bankalarının krizin etkisini kırmaya dönük çabaları sonucunda düşen faizler ve artan likidite sayesinde ilerleyen süreçte cari açıkların sıcak para ile karşılanması mümkün olmuştur. Böylelikle bankacılık sektörü uluslararası piyasalardan rekor miktarda kredi bulabilme imkânına sahip olmuştur. Bu kredilerin bir kısmı özel sektöre aktarılırken büyük bir kısmı da özel tüketimin finansmanına yönlendirilmiştir. Bu yönlendirme sonucunda, özellikle büyük kentlerdeki alışveriş merkezleri ve milli çerçevede artan konut inşaatları daha fazla dış borçla, daha fazla tüketime dayalı ekonomik modelin simgeleri olmuşlardır. Düşük tasarruf oranı yalnızca düşük büyüme hızı anlamına gelmemekte, ekonomik istikrarı da tehdit etmektedir. Dünya ölçeğindeki likidite er veya geç azalmaya başlayınca, dış finansmana bağımlılığın yarattığı risklerin ve kırılganlıkların tekrar ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır. Nitekim bu durum Türkiye'nin 2018 "Yeni Ekonomik Programının (YEP)" hazırlayıcısı olmuştur.

II. BÖLÜM

2. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE İSTİHDAM

Ekonominin temel aktörlerinden olan bankacılık sektörüne, 1990'lı yıllarla birlikte belirgin ve sistematik olarak gelişen ve de derinleşen finansal krizlerle ekonomik hayatta farklılaşan yeni anlam ve işlevler yüklenmiştir. Bu yönü ile ekonomik alanın maruz kaldığı veya kalabileceği riskler bankacılık sektörünü doğrudan etkilemiştir. Sektörün gücü, ekonominin güvence altında olması bakımından önemlidir. Bu durum, ekonominin istihdam yapısı için de geçerlidir. Bankacılık sektörünün sağlıklı büyümesi sadece sektörde çalışanları değil, ekonominin toplam istihdamını ve düzeyini de etkilemektedir. Bankacılık sektöründe de çalışanlar yani bankacılar, bankacılık sisteminde ve dolayısıyla da ülke makroekonomisinde istikrarlı ve yüksek büyüme performansının sağlanmasında başat aktör konumundadırlar. Bu sebeple de bankacılık sektöründeki istihdam, dört kısım altında incelenmiştir.

2.1. İstihdam ve İlişkili Kavramlar

İstihdam ve ilişkili kavramlar konusunda; aktif nüfus, işgücü, istihdam türleri ve işsizliğin irdelenmesi faydalı olacaktır. Bu kapsamda kısım, üç ana başlık altında şekillendirilmiştir

2.1.1. Aktif Nüfus ve İşgücü Kavramı

Nüfus ve işgücü, bir ülke ekonomisinin kalkınmasında temel faktörlerden birisidir. Nüfusun sadece kendisi değil, işgücü olarak nitelendirilen 15-64 yaş grubuna giren kısım ve bu kesimin de istihdam edilen diğer bir ifade ile aktif olarak çalışan kısmı önemlidir.

Aktif nüfus, toplam nüfusun içinde 15-64 yaşları arasında bulunan kurumsallaşmamış nüfustan oluşur. Aktif nüfusun ve dolayısıyla emek piyasasının dışında tutulan nüfus ise; 15 yaşından küçük olan okul döneminde bulunan ve çocuk yaşta olmalarından dolayı hakları yasal mekanizmalarla korunan nüfusun yanı sıra 65 yaş üzeri emeklilik dönemini geçiren ve yaşın sebep olduğu sağlık problemlerinden dolayı emek piyasasının dışında olan nüfustur. Bunlara ek olarak, kurumsallaşmış

nüfus olarak tanımlanan cezaevi, akıl hastanesi, ıslah ve bakım evleri gibi kurumlarda gözetim altında tutulan nüfusta aktif nüfus kavramı içinde değildir. (Biçerli,2003:52)

15-64 yaşları arasındaki bireylerden oluşan çalışma çağındaki nüfusta; 15-64 yaş diliminin alt sınırına "zorunlu temel eğitimin yasal mezuniyet yaşı", üst sınırına ise "yasal emeklilik yaşı" belirlemektedir. Bir ekonomide, aktif nüfusun büyüklüğünü belirleyen temel faktörler, nüfusun büyüklüğü ve artış hızıyla nüfusun yaş ve cinsiyete göre dağılımıdır.

İşgücü kavramıysa, aktif nüfus içinde olup çalışan ve herhangi bir işi olmayan ancak iş arayanların toplamından oluşur. Bu kavram ile çoğu ülke tarafından benimsenmiş 16 ve üstü yaş grubunda olan cezaevi, akıl hastanesi, bakım evi gibi kurumlarda gözetim altında bulunmayan nüfus kastedilmektedir. Bir ülkenin nüfusu *"işgücünde olanlar" ve "işgücünde olmayanlar" biçiminde sınıflandırılabilir. İşgücünü istihdam edilenler ve işsiz olduğu halde aktif olarak iş arayanlar oluşturmaktadır. Ancak emekliler, çalışma yaşının altında bulunanlar, aktif nüfusun içinde eğitim alanlar, piyasadaki ücret ve çalışma koşullarını benimsemediği veya beğenmediği için iş aramaktan vazgeçenler işgücünde olmayanlar sınıfına dahil edilmektedir. İşgücü "bir ülkede kazanç getirici ekonomik bir faaliyet alanında çalışma arzusu ve gücünde olan insanların toplamıdır"* (Serter, 1993:77).

İşgücü, nüfusun belli bir anda çalışabilir olan, çalışan ve çalışmak isteyen kısmı olduğundan "işsizleri" de kapsayan bir kavramdır. Bir ülkede mevcut işgücünün tespiti, toplam nüfusa bölünmesi ile elde edilen oranla tanımlanmaktadır. "İşgücüne katılma oranı" olarak tanımlanan bu oran her ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermektedir (Serter, 1993: 77). İşgücüne katılma oranı, aynı zamanda ekonomik faaliyet oranı olarak da tanımlanabilir. İşgücüne katılma oranı; nüfus büyüklüğü, nüfusun yaş dağılımı, insanların çalışmak istedikleri süre ve emeğin kalitesi gibi unsurlarla birlikte toplam emek arzını belirleyen önemli bir etkendir. Bireylerin işgücüne katılma kararlarını yansıtan bu oran, ekonomi politikalarının uygulanmasında da önemli bir unsurdur (Biçerli, 2003: 52).

İşgücüne katılma oranı, ekonomik faaliyet alanında çalışan, üretime katkıda bulunan kesim ile sadece tüketen ve ekonomik alana katkı sunmayan kesimi ortaya

koyduğundan, bir ülkede üreten ve tüketen arasındaki farkı sunması açısından da önemli bir veridir. Çünkü bu veri ülkedeki işsiz sayılarını da vereceğinden işgücünün milli hasılaya olan katkısını da etkiler. İşgücüne katılma oranının yüksek olması, çalışma yaşında olan kadın ve erkeklerin, çalışma yaşamına dahil olma noktasında istekli olduklarını gösterir. Aynı zamanda bu oranın yüksekliği o ülkede insan kaynağının etkin ve verimli bir biçimde kullanılıp kullanılmadığının da bir göstergesidir (Yenilmez ve Kılıç, 2018: 56).

İşgücüne katılma oranı, sadece kişilerin çalışıp çalışmama isteğine bağlı değildir. Aynı zamanda iş olup olmadığına da bağlıdır. Ekonominin genişlemesi veya daralması, ekonomik faaliyetlerin ve açık işlerin artması ya da azalması biçiminde etki yaratacaktır. Diğer bir ifade ile ekonominin genişlemesi istihdamı arttırırken aksi durumda istihdam azalacaktır. Ekonomik konjonktürle işgücü piyasası koşullarının birlikte değişmesi işgücüne katılma kararları noktasında iki farklı etki doğurur. Bu iki etki de ekonomide durgunluk dönemi olarak ifade edilen "resesyon" sürecinde işgücüne katılma oranını arttıran ve tersi yönde azaltan sonuç yaratmaktadır. Bunlar; Gücenmiş işçi etkisi ve ilave (ek) işçi etkisidir.

Ekonominin daralma dönemlerinde işgücüne katılma oranı ile işsizlik oranı arasında ortaya çıkan ters yönlü etkiye gücenmiş işçi etkisi denilmektedir. Bu etki, işsizliğin artması veya istihdam olasılığının azalmasının iş arama maliyetlerini arttıracağı ya da aktif iş arama sürecinin faydasını azaltacağından, ekonomik birimlerin iş aramaktan vazgeçmesi sonucunu ortaya çıkartmaktadır (Yenilmez ve Kılıç, 2018: 56). Resesyon dönemindeki düşük ücretler, iş bulmadaki zorluk ve maliyetler bir grup işçinin iş aramaktan vazgeçerek, evde çalışmak veya olabiliyorsa erken emekliliği tercih etmek gibi seçenekleri aramasına sebep olmaktadır. Gücenmiş işçi etkisine göre, işsiz kalan veya iş aramaktan vazgeçen işçilerden dolayı resesyon döneminde işgücüne katılma oranı düşmektedir (Biçerli, 2003: 57).

Ekonomik durgunluk (resesyon) durumunda geliri sağlayan aile bireyinin işsiz kalması veya gelirinin düşmesine karşılık, daha önce işgücü piyasasında olmayan başka bir aile bireyinin iş aramaya başlaması ile işgücüne katılma oranında artışta görülebilmektedir. Bu etkiye ilave (ek) işçi etkisi denilmektedir. Geleneksel bakış

açısında, ailenin geçimini sağlayan bireyin erkek olarak kabul edildiğinden, ilave işçi etkisi değerlendirilirken eşi işsiz kalan kadınların işgücüne katılımları üzerine odaklanılmaktadır. İşsizlik artışı nedeniyle eşi işsiz kalan kadınlar boş zaman- çalışma arasındaki tercihlerini değiştirerek, ekonominin daralma dönemlerinde ortaya çıkan işgücüne katılma oranındaki artışın kaynağını daha çok kadınların işgücüne katılı oluşturmaktadır. İşgücüne katılan işçi, kadın olabileceği gibi henüz öğrenimini tamamlamış bir genç veya geniş bir aile yapısı içinde daha önce çalışmayan bir bireyde olabilmektedir. Bu iki etkiden hangisinin baskın olacağı o ülkedeki sosyo-ekonomik ve kültürel özellikler tarafından belirlenmektedir (Yenilmez ve Kılıç, 2018: 56). Eğer ilave işçi etkisi, resesyonun neden olduğu tek etki ise, ekonominin durgunluk dönemlerinde işgücüne katılma oranının artacağı düşünülmektedir (Biçerli, 2003: 57).

Gelişmiş ülkelere dair yapılan araştırmalar, gücenmiş işçi etkisinin yaygın olduğunu ve resesyonda işgücüne katılımın düştüğünü göstermektedir. Bir ekonomide, gücenmiş işçi etkisinin kuvvetli olması, bir tür gizlenmiş işsizliğe yol açacağından, işsizlik sayılarına dair istatistiksel veriler gerçeği yansıtmayacaktır. Çünkü çalışmak isteyen ancak iş bulmanın zorluğu nedeniyle iş aramaktan vazgeçen işçiler istatistiki olarak işsiz sayılmayacaklardır (Biçerli, 2003: 59).

2.1.2. İstihdam Kavramı ve Türleri

İşgücünün, çalışan kesimini kapsayan istihdam kavramına dönük farklı tanımlar yapılmıştır. İktisat disiplini, istihdam konusunu, geniş bir bakış açısı ile değerlendirerek "çalışma ve gelir elde etme kararında olan bireylerin, hizmetlerinden faydalanılmak üzere, iradi ve ihtiyari olarak çalıştırılmaları" biçiminde tanımlamaktadır. İstihdamın teknik olarak geniş ve dar anlamda olmak üzere iki ayrı tanımı yapılabilmektedir. Geniş anlamda istihdam; tüm üretim faktörlerinin üretim sürecinde kullanılmasıdır. Dar anlamda istihdam ise; sadece emeğin üretim sürecinde girdi olarak kullanılması biçiminde tanımlamaktadır. İstihdam tanımı ile anlatılmak istenen, dar anlamda tanımlanan istihdamdır. İstihdamın dört temel unsuru içinde barındırması beklenmektedir. Üretken istihdam olarak da tanımlayabileceğimiz bu dört unsur; mal veya hizmet olarak ürün artışı sağlayan, istihdam edilen bireye üretime katılması karşılığında gelir ve saygınlık sağlayan süreklilik gösteren istihdamdır. 1980

sonrası neo-liberal uygulamaların getirdiği bir sonuç olarak, çalışanların sayısının giderek artması, kısa süreli çalışma, geçici çalışma, mevsimlik çalışma gibi istihdam biçimlerinin değişmesi "eğreti istihdam" kavramını öne çıkarmıştır. Standart istihdamdan, eğreti istihdama geçiş süreci çalışanlar açısından güvencesizlik, belirsizlik, istikrarsızlık, ekonomik ve sosyal kırılganlık, kötü çalışma koşulları ve tüm bunların bedensel ve ruhsal sağlığa yönelik riskler doğurması gibi olumsuz durumları ortaya çıkarmıştır (Tokol ve Alper, 2018: 126-127).

İhtiyaçların sınırsız ve bu ihtiyaçları karşılayacak mal ve hizmet üretiminde kullanılan kaynakların sınırlı olması, bu kaynakların israfa sebebiyet vermeden tam ve doğru kullanılmasını önemli hale getirmektedir. Eğer ihtiyaçların karşılanmasında kullanılan üretim faktörlerinin tümü üretimde kullanılabiliyor ise, geniş anlamda tam istihdam olarak tanımlanmaktadır. Dar anlamda tam istihdam ise, bir ekonomide çalışma yaşına gelmiş ve çalışma arzusu içerisinde bulunan herkesin, diğer bir ifade ile emek faktörünün tamamının iş bulabilmesine denir. Tanımdan da çıkarılacağı üzere gerçekte ekonomi içerisinde tam istihdam da söz etmek veya tam istihdamı gerçekleştirmek oldukça zordur. Tam istihdam hesaplamasında, işsiz sayısı ile açık işyeri sayısı karşılaştırılmaktadır. İşsiz sayısının açık işyeri sayısından çok fazla olmaması ve işsizliğin, işini kaybetme ile yeni bir iş bulunana kadar geçen süre aralığından ibaret olması durumunda tam istihdamdan söz edilebilmektedir. Aksi durumda tam istihdam söz konusu olamayacaktır. İşsiz sayısı ile açık işyeri sayısının eşitliği durumunda bile tam istihdamdan söz edilemeyeceği yönünde de görüşler bulunmakta olup, bu görüşe göre, açık işyeri sayısının fazlalığı durumunda tam istihdamın oluşabileceği belirtilmektedir. İşgücü piyasasında, kendi isteği veya iş değiştirmek amacı ile işsiz kalanların, ölenlerin veya emekli olanların yerini işgücüne yeni katılanlar almaktadır. Güçlü veya merkezi planlama ile yönetilen sosyalist ekonomilerde dahi, bu süreç zaman almaktadır. Teknoloji ve haberleşmenin geliştiği ülkelerde, iş arayanlar ile açık işyerlerini buluşturup bir araya getirmek daha kolay olduğundan işsizlik süresi ve işsizlik oranı daha düşük seviyelerde gerçekleşmektedir. Aksi durumda, haberleşmenin zayıf, işgücü hareketliliğinin sınırlı, işverenlerinde vasıflı işçi çalıştırma isteklerinin kabul gördüğü piyasalarda işsizlik oranlarının daha yüksek ve işsiz kalınan sürelerin daha uzun olduğu görülmektedir. Emek talebinin çok

olduğu durumlarda dahi, işsizlik süresinin en aza indirilmesi çok önem arz etmekte olup, aksi durumda tam istihdama ulaşılmış gibi görünse de, işsizlik önlenemeyen bir sorun olarak devam edecektir (Serter, 1993: 32-34).

Eksik istihdamsa tespit ve ölçümü açısından uzunca bir süre tartışılan bir kavramdır. Bu kavram, ilk kez 1957 yılında 9. Uluslararası Çalışma İstatistikçileri Konferansında gündeme getirilmiştir. Konferansta eksik istihdamın ölçülmesinde aranacak kriterlerin belirlenmesi ile kavramın bir tanımı da yapılmıştır. Konferansta kabul gören ortak tanıma göre eksik istihdam; "*eğer istihdam edilmekte olan bir kişi, arzu ettiği, yapmaya gücü yettiği ve yapabildiği halde, halen çalıştığından daha fazla çalışamıyor veya bir kişi üretimin daha gelişmiş şartları altında çalıştığı veya başka bir mesleğe geçtiği zaman istihdam edilen bu kişinin geliri, üretkenliği ve verimi yükseliyorsa bu durum eksik istihdamdır.*" şeklinde tanımlanmıştır (Serter, 1993: 18-19). Eksik istihdam basit bir ifade ile; işgücünün kendisi açısından daha kazançlı, ülke ekonomisi açısından üretken, faydalı, katma değerli ve karlı çalışabileceği halde, bunları gerçekleştirebilme olanağı bulanamaması şeklinde ifade edilebilmektedir.

Eksik istihdam, görülebilir ve görülemeyen eksik istihdam olmak üzere iki şekilde değerlendirilir. Görülebilir eksik istihdam, bir kişinin kendi isteği dışında normal çalışma süresinin (40 saat) altında çalışmak zorunda bırakılmasıdır. Çalışan kişi, mevcut olan işinde veya bir başka işte çalışmaya müsait olduğu halde haftalık 40 saatten fazla çalışıyorsa eksik istihdamdan söz edilebilir. Görülemeyen eksik istihdamda, eğitim ve vasıflarına uygun olmayan işlerde istihdam edilenler, çalıştığı halde ücret düşüklüğü veya işinden memnun olmama gibi nedenlerle işini değiştirmek amacı ile iş arayan kişiler görülemeyen eksik istihdam içerisinde ele alınır. Eksik istihdam kavramı, işgücünün "işsiz" olmayıp, kapasitesinin altında "çalışıyor" olması yönü ile işsizlik kavramından ayrılır. Dolayısıyla eksik istihdam edilmiş olan kişiler daha iyi bir iş, konum, ücret ve çalışma saatleri için birbirleri ile yarış halindedirler. Eksik istihdam, işsizlik oranlarının gerçek sonuçlarının belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir (Küçükali ve Lokmacı, 2015: 77). Eksik İstihdam, bir ülke ekonomisindeki atıl işgücünü ve potansiyelin ne kadar altında istihdam gerçekleştiğini ölçmede yararlanılan göstergelerden biridir (Aşık, 2013: 2).

Aşırı istihdamsa, istenilenden daha fazla kişinin istihdam ediliyor olması durumudur. Ancak, zorunluluk halinde söz konusu olur. Hiper istihdam olarak da tanımlanan aşırı istihdam da işgücü kıt bir üretim faktörü haline gelmektedir. Bu kıtlık hali, belli bölgelerde ve sanayi dallarında olduğu gibi belli mesleklerde de yoğunlaşabilmektedir. İşgücü kıtlığının giderilmesi için işgücüne katılma oranını arttırıcı tedbirler alınmalı ve işçilere dönük mesleki-teknik eğitimler arttırılmalıdır. Bu istihdam türü, özellikle savaş hali gibi mecburiyet durumlarında görülür. Örneğin; II: Dünya Savaşı sırasında pek çok ülkede aşırı istihdam olgusu ile karşılaşılmıştır. (Serter, 1993; 36-37)

2.1.3. İşsizlik Kavramı ve Türleri

İşsizlik olgusu gerek ekonomik açıdan gerekse toplumsal açıdan gelişme düzeyi ne olursa olsun tüm ülke ve toplumları etkileyen sosyal, ekonomik, siyasi ve psikolojik açıdan olumsuz sonuçlar doğuran ciddi bir sorundur. Bireylerin iş sahibi olamamasının pek çok sebepleri bulunabilmektedir. Ancak, işsiz olarak adlandırılabilmek için iş bulma olanağının yetersizliğinden dolayı istihdam edilememek esastır.

İşsizliğe dair pek çok farklı tanım getirilmekle birlikte, tüm tanımların üzerinde birleştiği üç kriter bulunmaktadır: Bunlardan birincisi, bireyin işsiz olarak nitelendirilebilmesi için maruz kaldığı aylaklık durumunun kendi istek ve iradesi dışında ortaya çıkmış olması gerekmektedir. Diğer bir kriter ise, bir bireyin işsiz olarak tanımlanabilmesi için işsiz olarak geçen sürenin ne olması gerektiği noktasındaki görüş farklılıklarıdır. İşsiz kapsamında değerlendirmek için üzerinde uzlaşılan diğer kriter ise, işsiz olan kişinin çalışma gücüne sahip ve iş arıyor olmasıdır (Serter, 1993: 5-6).

Uluslararası Çalışma Örgütü de işsizliği, aynı anda ifade edilebilecek üç kriter aracılığı ile tanımlamaktadır (Tokol ve Alper, 2018: 129).

- İşi olmama, ücretli veya kendi hesabına çalışma şeklinde istihdam edilmemiş olanları kapsamaktadır.

- İş arama, belirli bir süre önce iş aramak için adım atmış olanları kapsamaktadır.
- İşe başlamaya hazır olma, referans dönemi (tanımlanmış bir zaman dilimi) boyunca ücretli veya kendi hesabına çalışma şeklinde istihdam edilmeye hazır olanları kapsamaktadır.

Bu bağlamda işsizliğin yaygın kabul gören tanımı; çalışma isteği ve gücünde olup, emek piyasasındaki cari ve geçerli ücret üzerinden belirli sürelerde iş arayanların iş bulamama durumlarıdır. Bu özelliğe sahip kişiye işsiz denir. İşsizlik, çalışmak isteyip de, iş bulamadığı için çalışamayan çalışma çağındaki nüfusun nedeni, kendilerinden kaynaklı bir beceriksizlik olmayıp, ekonomi yönetiminde söz sahibi olanların beceriksizliği olan toplumsal merkezli bir olgudur. İnsan gücünün her ne şekilde olursa olsun zaman açısından israfı da işsizlik olarak ifade edilebilir (Uyar Bozdağlıoğlu, 2008: 46).

İşsizlik artışı, ekonomik sıkıntıların yükseldiği ve ekonominin gerilediğinin bir göstergesi durumundadır. İlk başta bireysel etki gibi görünen bu durum, ilerleyen safhalarda toplumsal bir sorun haline gelmektedir. Bu durumun kitlesel etkilerini azaltmak isteyen toplumların aldığı birtakım tedbirler bulunmaktadır. Bu tedbirlerden en önemlisi işsizlik sigortasıdır. İşsiz kalan bireyin iş buluna kadar yaşayacağı maddi olumsuzlukların azaltılması amaçlı, belirli bir süre ile gelirinin az da olsa devamının amaçlandığı bu sistemde, işsizlik olgusu toplumsal bir sorun olarak ele alınmaktadır. İşsizlik sigortasının bulunmadığı veya dar kapsamlı olarak uygulandığı ülkelerde, işsizlik olgusu bireylerin üzerine çöken bir ekonomik kâbus haline gelmektedir. İşsizlik nedeniyle gelir kaybı yaşayan bireylerde oluşan hayat standartlarındaki düşüş, birtakım fiziksel ve psikolojik hastalıklarında ortaya çıkmasında etkili olabilmektedir. İşsizliğin doğurduğu sonuçlar üzerine yapılan birçok araştırmalarında gösterdiği üzere, işsizlik; intihar, alkolizm, aile içi şiddet ve boşanmalara yol açtığı, çaresizliğin getirdiği, yasal olmayan yollara yönelme eğilimi neticesinde suç oranlarını arttırdığı belirlenmiştir (Tokol ve Alper, 2018: 130-131).

İşsizliğin ortaya çıkış nedenleri benzer olmadığı gibi, doğurduğu sonuçlarda farklılıklar içermektedir. Ekonomik unsurlar açısından işsizliğin nedenleri birbirine

benzeyen ve ayrılan yönleri ile sınıflandırmakta fayda vardır. Yaygın kabul gören sınıflandırma, "gizli işsizlik" ve "açık işsizlik" biçiminde iki genel grubu ayırmakla mümkündür.

Açık işsizlik kavramı; "çalışma arzu ve iktidarında olup, cari ve geçer ücret hadlerinden iş arayıp bulamayanların toplamıdır." şeklinde ifade edilmektedir (Serter, 1993: 10). İşsizlikle ilgili istatistiklerde yer verilen veriler açık işsizlik verileridir. Açık işsizliğin birçok nedeni bulunmaktadır. Bireyden kaynaklandığı gibi ekonomik koşullardan da kaynaklanmaktadır. İşsizliğin, toplumsal bir sorun haline gelmemesi için, ekonomik koşullardan kaynaklanan olası sorunlar üzerinde çözüm önerileri üretilmesi ve sonuç alınması daha etkili bir çaba olarak fayda sağlayacaktır. Bireysel açıdan işsizlik, bireyin iradesine ve isteğine bağlı olduğu gibi bireyin isteği dışında da gerçekleşebilmektedir. Bu nedenle; bireyin isteği dâhilinde gerçekleşen işsizlik, "gönüllü" veya "iradi" işsiz olarak adlandırılmaktadır. Bu işsizlik, verilen ücreti beğenmeme, daha iyi koşullarda bir iş bulma isteği veya çalışmama isteğinden kaynaklanmaktadır. Toplumu ilgilendiren bir sorun olmadığından ve ekonomik açıdan sorun teşkil etmeyeceğinden devletin müdahalesi dışında kalmaktadır. Burada asıl üzerinde durulması gereken işsizlik, bireyin kendi isteğinden kaynaklanmayan "gönülsüz" veya "gayri iradi" işsizlik olarak adlandırılan ve toplumun genelini kapsaması muhtemel işsizlik biçimidir. Cari ve geçerli ücret seviyesinden, hatta daha da alt seviyelerde iş arayıp bulamayan, çalışma arzusu ve ihtiyacı içerisinde bulunan bireylerden kaynaklı işsizlik, çözüme kavuşturulamaz ise hem toplumsal hem de ekonomik açıdan ağır sonuçlar doğurabilecektir. Bireyin isteği dışında oluşan gayri iradi işsizliği farklı nedenlere bağlı olarak çeşitli türlere ayırmak mümkündür. Oluş nedenlerine bağlı olarak işsizlik "mevsimlik, yapısal, konjonktürel ve geçici" olmak üzere başlıca dört ana başlık altında incelenmektedir (Tokol ve Alper, 2018: 133-134).

Mevsimlik işsizlik; "mevsim koşullarında meydana gelen değişim sonucu mal ve hizmetlerin üretiminde meydana gelen azalma veya bazı mal ve hizmetlerin talebinde meydana gelen düşüş neticesinde ortaya çıkan işsizlik" olarak ifade edilmektedir. Bu işsizlik türü, genellikle tarım sektörü ile tarıma dayalı sektörlerde görüldüğü için, ekonomisi tarıma dayalı ülkelerde ortaya çıkan yaygın bir işsizlik türüdür. Bu nedenle, mevsimlik işsizlik, özellikle gelişmekte olan ülkelere özgü bir

işsizlik türü olarak değerlendirilmektedir. Ortaya çıkış nedenleri bakımından incelendiğinde, hava koşulları ve mevsim değişikliğinden üretimde kaynaklanan aksaklık nedeniyle oluşan işsizliğe "arz yönlü mevsimlik işsizlik", hava koşulları ve mevsim değişiklikleri neticesinde bazı mal ve hizmetlerin talebinde oluşan düşüşten kaynaklanan işsizliğe "talep yönlü mevsimlik işsizlik" denir (Tokol ve Alper, 2018: 134). Tarım sektöründe oluşan mevsimlik işsizliğin etkilerinin azaltılması için yıllık hasat şeklinin ülke tarımına hâkim olması ve mahsul dalgalanmalarını hafifletecek ekim usullerine geçilmiş olması faydalı olacaktır. Mevsimlik işsizlik, tarım başta olmak üzere, arzı veya talebi hava koşullarına ve mevsimsel değişimlere bağlı olduğu için ekonomik gelişmişlikten bağımsız olarak inşaat, turizm ve tekstil sektörlerinde de ağırlıklı olarak görülmektedir (Serter, 1993: 11).

Yapısal işsizlikse, genel ekonomik yapıdan kaynaklı bir işsizlik türü olduğu için ciddi ve çözümü güç olan bir problemdir. Bu işsizliğin ortaya çıkmasının temel nedeni, uzmanlaşmış, beceri ve nitelik gerektiren belirli işler için tek bir iş piyasası yerine, çok sayıda alt iş piyasalarının bulunmasıdır. Nüfus artışı ile artan işgücünü istihdam etmek ve üretimi arttırmaya dönük yapısal değişimleri gerçekleştirmek sağlanamayınca ortaya devamlı bir işsizlik türü olarak çıkmaktadır. Yapısal işsizlik, bu yönü ile özellikle gelişmekte olan ülkelerde görülen yaygın ve sürekli bir işsizlik türüdür (Tokol ve Alper, 2018: 135).

Yapısal işsizliğin nedenleri; açık işlerle iş arayanların becerilerinin farklı olması, açık işlerle iş arayanların farklı coğrafi yerlerde bulunması ve teknolojik gelişmenin bazı meslekleri ortadan kaldırmasıdır. Özellikle teknolojik gelişmeye bağlı olarak istihdamda ortaya çıkan daralma yapısal işsizliğin temel nedenidir. Teknolojik işsizlik olarakta adlandırılan bu işsizlik türünde, modern teknolojilerin kullanılması sonucu bir kısım işgücü işsiz kaldığı gibi, eski teknoloji ile çalışan bazı mesleklerin ortadan kaybolması gibi sonuçlar doğurabilmektedir. Teknolojik gelişme, nitelikli ve eğitim düzeyi yüksek işçilere olan talebi de arttırmaktadır. Teknolojinin, kısa vadede neden olduğu bu işsizlik türü uzun vadede yeni iş sahalarını açacağından dolayı uzun vadede işsizliği telafi eden ve yeni iş imkanlarını açan ikincil bir etkisi bulunmaktadır. Teknolojik gelişmenin istihdama dönük diğer bir etkisi eğitim düzeyi düşük işçilerin

iş bulmalarını zorlaştırırken, eğitilmiş işgücünün işsizliğinin çok uzun süreli olmasını engellemektedir (Biçerli, 2003: 422- 427).

Bir diğer işsizlik türünü oluşturan konjonktürel işsizlik, piyasada yeterince açık iş olmaması nedeniyle ortaya çıkan işsizliktir. Ekonomideki dalgalanmalara bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik türüdür. Talep yetersizliği işsizliği veya devri işsizlik olarak da adlandırılmaktadır. Konjonktürel işsizlik ile ekonominin daralma ve genişleme biçimindeki konjonktürel dalgalanmaları arasında doğrudan bir ilişki vardır. Ekonominin genişlediği dönemlerde işsizlik oranı düşerken, durgunluk dönemlerinde toplam talepteki daralma nedeniyle istihdamda daralacak dolayısıyla işsizlik oranları yükselecektir. Bu işsizlik türü, talepteki değişikliklere bağlı olarak kısa veya uzun süreli olabilir. Konjonktürel işsizlik, geçici işsizlik gibi ekonomide yaygın görülen bir işsizlik türüdür. Diğer bir ifade ile konjonktürel işsizliğin ekonominin belirli bir sektöründe değil çok sayıda farklı sektöründe görmek mümkündür (Biçerli, 2003: 427-431).

Bir ekonomide, emek arz ve talebi arasında genel bir denge olduğu dönemlerde dahi çalışanların kısa süreli yer ve iş değiştirmelerinden kaynaklanan işsizliğe geçici işsizlik denilmektedir. Bu işsizlik türü friksiyonel veya arızi işsizlik olarak da bilinmektedir. Geçici işsizlik emek hareketliliğinin doğal bir sonucu olarak ele alındığından, hemen hemen her ekonomide ortadan kaldırılmayan diğer bir ifade ile sıfırlanamayan tek işsizlik türüdür. Geçici işsizliğin sıfır olması demek, emek hareketliliğinin de sıfırlanacağı anlamına geldiğinden emek faktörünün üretim kolları arasında optimal dağılım engelleneceğinden ve çalışma hakkına ters düşeceğinden ekonomi açısından istenilen bir durum değildir. Çünkü; geçici işsizliğin, ekonomiye maliyet yüklemediği, aksine fayda sağladığı düşünülmektedir. Bu görüşe göre geçici işsizlik bir ekonominin sağlıklı bir işlevselliğe sahip olup olmadığını gösteren önemli göstergelerden birisidir. Bu nedenle, geçici işsizlik ekonomide var olması istenen bir işsizlik türüdür. Geçici işsizliğin olumlu diğer bir yanı ise süresinin kısa olmasıdır. (Tokol ve Alper, 2018: 137)

İşsizlik türleri içerisinde ilk ana grubu oluşturan açık işsizlik dışında, ikinci ana işsizlik türü ise gizli işsizliktir. Gizli işsizlik çalışır görünen, ancak çalıştığı işte

ekonomik katkıda bulunmayan veya düşük verimle çalışılmasını ifade eden bir kavramdır. Gizli işsizliğin temel özellikleri; gelir düşüklüğü, becerilerin tam olarak kullanılamayışı ve verimin düşük oluşudur. Bu bağlamda herhangi bir üretim alanında işgücünün bir kısmı üretimden çekildiğinde, üretimde ciddi bir azalma ortaya çıkmıyorsa gizli işsizlik söz konusudur. Bu yönüyle, özellikle işçilerin üretime katkılarının en düşük düzeyde olduğu tarım sektörü ve kamu sektöründe gizli işsizlik sık karşılaşılan bir olgudur (Biçerli, 2003: 412).

İstihdamı bir amaç olarak değil de gelir ve satın alma gücünü sağlayan bir araç olarak kabul eden iktisat bilimine göre; açık işsizliğin sebep olabileceği gelir düşüklüğü ile gizli işsizliğin düşük üretim ve verimsiz istihdamının neden olacağı gelir düşüklüğü arasında fark gözetilmemektedir (Serter, 1993: 14).

Gizli işsizliğin kaynağını sadece tarım kesimi ve kamu kuruluşları oluşturmaz. Bazı yaklaşımlarda "gücenmiş işçilerde" gizli işsizlik kategorisinde değerlendirilir. Gücenmiş işçi durumundaki kişiler çalışmak istedikleri halde, açık işlerin çok az olması ya da teklif edilen koşulların olumsuzluğu nedeniyle iş aramaktan vazgeçerler. İş aramadıkları içinde resmi istatistiklerde işsiz olarak sayılmayacaklardır.

İşsizlik türleri olarak genel izlenim, işsizliğin açık ve gizli işsizlik başlıkları altında irdelenmesi noktasında olması ile birlikte bazı kaynaklarda açık ve gizli işsizliğe ilave olarak sürekli durgunluk kavramına da yer verilmektedir.

Sürekli durgunluk, "belirli bir büyüme sonucunda ekonomide oluşan durgunluk neticesinde, üretim hacminde daralma ve bu daralma neticesinde karşı karşıya kalınan kronik işsizlik sorunu" olarak ifade edilmektedir (Tokol ve Alper, 2018: 139). Ekonomik büyüme neticesinde meydana geldiği için genellikle gelişmiş bir ekonomiye sahip ülkelerde karşılaşılan bir işsizlik türüdür. Sürekli durgunluğa yol açan birçok neden bulunmaktadır. Bunlar; ülkeler bazında rekabetten kaynaklı, daha ucuz, daha kaliteli, daha karlı üretim sağlanması, ticaret yollarının değişmesi gibi nedenler geçmişte ekonomilerin durgunlaşmasına ve geniş insan kitlelerinde işsizliğe sebebiyet arz ettiği görülmüştür (Serter, 1993: 13).

2.2. Türkiye'de İstihdam ve İstihdamı Etkileyen Faktörler

İnsanlığın bilimsel, teknolojik ve ekonomik gelişim düzeyinin bugün geldiği nokta küreselleşme olgusu ile ifade edilmektedir. Modern sanayi toplumlarını gelişim sürecinde yeni kurumlar ve anlayışların ortaya çıkması ve bu gelişime benzer biçimde, küreselleşme sürecine paralel bu döneme özgü kurumlar ve anlayışlarda ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede, küreselleşme ile değişen sosyal, ekonomik, kültürel ve politik ihtiyaçlara cevap verebilecek özelliklere sahip bireylerin yetiştirilmesi de ayrıca önem arz etmektedir. Ülkeler, bir yandan değişimin öngördüğü yapısal dönüşümlere ve hukuki düzenlemelere ayak uydurmaya çalışırken, bir yandan da bu değişime adapte olabilecek nitelikte insan kaynağını da yetiştirmek için yeni eğitim politikaları geliştirmektedirler. Çünkü toplumsal değişme sürecinde özellikle istihdam edilecek insan kaynağının, değişen dünya koşullarına göre yeniden yapılandırılması ekonomik, politik ve kültürel bütünleşme sürecinde önemli bir yer tutmaktadır (İçli, 2001: 66).

Türkiye'nin ortaya çıkan bu gelişmelere ayak uydurabilmesi küreselleşen dünyada bilgi toplumunun özelliklerine sahip olmanın yanı sıra, her alanda da rekabet gücünü de geliştirmesi gerekir. Türkiye ekonomik alanda gerek küreselleşme süreciyle paralel olarak yapısal bir dönüşüme girmiştir. Bu dönüşümün başarılı olabilmesi, nitelikli insan gücüne bağlıdır. Ekonomik ve sosyal politikalarla, cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Türkiye'de en çok tartışılan konu başlıklarından biri olan eğitim sisteminin yeniden yapılandırılması da bu çerçevede önemle üzerinde durulması gereken bir noktadır.

Genç bir nüfusa sahip Türkiye'de işgücü her geçen yıl artmakta, yapısal dönüşüm sürecinin bir sonucu olarak istihdam tarımdan tarım dışı sektörlere kaymaya devam etmektedir. Nüfusun genç ve nispeten eğitimsiz olması, tarımın payının yüksekliği, kayıt dışılığın yaygınlığı ve kadın işgücüne katılımının düşüklüğü Türkiye'de işgücü piyasasının yapısal sorunları olarak göze çarpmaktadır. Özellikle ekonomik büyümenin yavaşladığı dönemlerde işsizliğin azaltılması için işgücü piyasasının yapısal bu sorunlarının çözümlerine yönelik reformların gerçekleştirilmesi

önceliklidir. Bir bakıma Türkiye'de işsizliğin geleceği, tarım dışı sektörlerdeki işgücü artışı ile tarım dışı sektörlerde gerçekleşecek istihdam artışlarına bağlıdır.

Tablo-9: Türkiye İşgücü Piyasası Temel Göstergeleri (2000-2017)

Yıllar	15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (bin)	İşgücü (bin)	İşgücüne katılma oranı (%)	İşgücüne dâhil olmayanlar (bin)	İstihdam edilenler (bin)	İstihdam Oranı (%)	İşsiz Sayısı (bin)	İşsizlik Oranı (%)
2000	46.211	23.078	49,9	23.133	21.581	46,7	1.497	6,5
2001	47.158	23.491	49,8	23.667	21.524	45,6	1.967	8,4
2002	48.041	23.818	49,6	24.223	21.354	44,4	2.464	10,3
2003	48.912	23.640	48,3	25.272	21.147	43,2	2.493	10,5
2004	47.544	22.016	46,3	25.528	19.631	41,3	2.385	10,8
2005	48.356	21.691	44,9	26.665	19.633	40,6	2.058	9,5
2006	49.275	21.913	44,5	27.362	19.933	40,5	1.980	9,0
2007	50.177	22.253	44,3	27.925	20.209	40,3	2.044	9,2
2008	50.982	22.899	44,9	28.083	20.604	40,4	2.295	10,0
2009	51.833	23.710	45,7	28.124	20.615	39,8	3.095	13,1
2010	52.904	24.594	46,5	28.310	21.858	41,3	2.737	11,1
2011	53.985	25.594	47,4	28.391	23.266	43,1	2.328	9,1
2012	54.961	26.141	47,6	28.820	23.937	43,6	2.204	8,4
2013	55.983	27.046	48,3	28.936	24.601	43,9	2.445	9,0
2014	56.986	28.786	50,5	28.200	25.933	45,5	2.853	9,9
2015	57.854	29.678	51,3	28.176	26.621	46,0	3.057	10,3
2016	58.720	30.535	52,0	28.185	27.205	46,3	3.330	10,9
2017	59.894	31.643	52,8	28.251	28.189	47,1	3.454	10,9

Kaynak: ÜİK, İşgücü İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr , (25.09.2018)

Tablo 9 incelendiğinde; Türkiye'de son on yılda kurumsal olmayan nüfus artışı %19,80'dir. Kurumsal olmayan nüfustaki bu artış işgücüne de yansımış, işgücünde yaklaşık %37 oranında bir artış ortaya çıkmıştır. İşgücünün, kurumsal olmayan nüfusa oranı olan işgücüne katılım oranı 2007 yılında %46,2 iken 2017 yılında %52,8 olarak gerçekleşmiştir. İşgücü artışı ile karşılaştırıldığında işgücüne katılım oranının beklenen düzeyin altında kaldığı gözlemlenmektedir. Türkiye'de bu durumun başta gelen nedenlerinden birisi, kadınların işgücüne katılımının az olmasıdır. Türkiye'deki işsizlik oranı, genellikle %10 seviyelerinde gerçekleşmekte iken 2008 küresel ekonomik kriz dönemini takip eden 2009 yılı itibariyle %14 seviyelerine yükselerek %28'lik bir artış kaydetmiştir. 2012 yılı itibariyle işsizlik rakamları, %9'lara gerilemiş, 2015 yılından itibaren çift haneli rakamlara ulaşarak 2018 yılı ekim ayı itibariyle TÜİK rakamlarına göre %11,4 seviyesinde gerçekleşmiştir. Son on yılda, istihdam oranları incelendiğinde, tıpkı işgücüne katılma oranı gibi benzer bir seyir gösterdiği, istihdam oranında artış gözlense de genel olarak düşük bir düzeyde ilerlediği görülmektedir.

Tablodan da anlaşılacağı üzere Türkiye'deki işgücü piyasasında yapısal sorunlar göze çarpmaktadır. Bunlar; artan işgücüne rağmen işgücüne katılımın düşük olması, istenilen düzeyde istihdam oranının yakalanamaması ve sürekli olarak yüksek oranlarda görülen işsizlik olgusu olarak sıralanabilir (Şentürk, 2015: 120).

Türkiye tarımında küçük aile işletmeleri egemendir. Aile işletmelerinde mevcut işin yetişkin aile bireyleri arasında paylaşımı söz konusu olduğundan tarımda çalışılan saat ve emek verimliliği nispeten düşüktür. Dolayısıyla, bu yapıda işsizliğin olmadığı izlenimini vermektedir. Diğer bir ifade ile Türkiye'de işsizlik esas olarak tarım dışı bir olgu olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda, tarım dışı sektörlerde gerçekleşecek istihdam ekonomik büyümenin temel dinamiğini oluşturmaktadır.

Tablo-10: Türkiye'de, Tarım ve Tarım Dışı İstihdam ve İşsizlik Verileri

Yıllar	Tarım istihdamı	Tarım dışı istihdam	Toplam İstihdam	İşsizlik Oranı (%)	Tarım Dışı İşsizlik Oranı (%)
2005	5.015	14.619	19.633	9,5	12,0
2006	4.653	15.280	19.933	9,0	11,1
2007	4.546	15.663	20.209	9,2	11,2
2008	4.621	15.983	20.604	10,0	12,3
2009	4.752	15.863	20.615	13,1	16,0
2010	5.084	16.774	21.858	11,1	13,7
2011	5.412	17.854	23.266	9,1	11,3
2012	5.301	18.636	23.937	8,4	10,3
2013	5.204	19.397	24.602	9,0	10,9
2014	5.470	20.463	25.933	9,9	12,0
2015	5.483	21.138	26.621	10,3	12,4
2016	5.305	21.900	27.205	10,9	13,0
2017	5.464	22.725	28.189	10,9	13,0
2018(Eylül)	5.590	23.473	29.063	11,4	13,5

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri. http://www.tuik.gov.tr (05.10.2018)

Türkiye'de tarım sektöründen tarım dışı sektörlere sürekli bir geçiş olmakla birlikte 2000'li yılların başından 2007 yılına kadar tarım sektöründeki istihdam eğilimi azalmıştır. 2008 yılından itibaren tarım sektöründe istihdam beklenmedik bir şekilde artış gösterse de Türkiye'nin kalkınmasına paralel olarak halen yüksek olan tarım sektöründeki istihdamın azalması kaçınılmaz görünmektedir.

Tablo-11: Türkiye'de İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımları (Bin kişi ve Yüzde Olarak)

	Bin kişi				Yüzde-(%)			
Yıllar	**Tarım**	**Sanayi**	**İnşaat**	**Hizmetler**	**Tarım**	**Sanayi**	**İnşaat**	**Hizmetler**
2005	5.014	4.241	1.097	9.281	25,5	21,6	5,6	47,3
2006	4.653	4.362	1.192	9.726	23,3	21,9	6,0	48,8
2007	4.546	4.403	1.231	10.029	22,5	21,8	6,1	49,6

2008	4.621	4.537	1.238	10.208	22,4	22,0	6,0	49,5
2009	4.752	4.179	1.305	10.380	23,1	20,3	6,3	50,4
2010	5.084	4.615	1.434	10.725	23,3	21,1	6,6	49,1
2011	5.412	4.842	1.680	11.332	23,3	20,8	7,2	48,7
2012	5.301	4.903	1.717	12.016	22,1	20,5	7,2	50,2
2013	5.204	5.101	1.768	12.528	21,2	20,7	7,2	50,9
2014	5.470	5.316	1.912	13.235	21,1	20,5	7,4	51,0
2015	5.483	5.332	1.914	13.891	20,6	20,0	7,2	52,2
2016	5.305	5.296	1.987	14.617	19,5	19,5	7,3	53,7
2017	5.464	5.383	2.095	15.246	19,4	19,1	7,4	54,1
2018	5.697	5.730	2.071	15.820	19,4	19,5	7,1	54,0

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr (05.10.2018)

Tablo 11'de görüldüğü üzere, ekonomik kalkınmaya bağlı olarak istihdamın sektörel dağılımında değişim mevcuttur. Diğer bir ifade ile istihdamın sektörel dağılımı bir ülkenin kalkınmışlık düzeyi ile ilgili bir gösterge olarak değerlendirilmektedir. Gelişmiş batılı ülkelerde kalkınma ile birlikte sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam artarken tarım sektöründe istihdam azalmaktadır. Türkiye'de cumhuriyetin ilk yılları itibariyle ülkenin işgücünün tamamına yakını tarım kesiminde istihdam edilmiştir. Bu durumun temel sebebi, Osmanlı'dan miras alınan ekonomik yapı, birkaç fabrika dışında sanayinin yok denecek kadar az olması olarak kabul edilebilir. Cumhuriyetin kurucu kadroları, ekonomik kalkınmanın ancak sanayileşme ile gerçekleşeceği bilinciyle özel sektörü teşvik etmekle birlikte ülkede özel sektörün sermaye birikiminin olmaması nedeniyle bu işi devlet eliyle gerçekleştirmiştir. Bu dönemin ürünü olan KİT'lerin yanına Demokrat Parti iktidarı ile başlayan ve Marshall Planı destekli tarımsal verimliliği arttırmaya dönük politikalar eklenince, sanayileşme hızlanarak tarım sektöründeki istihdam gerilemiştir. Sanayileşme stratejisinin amaç olarak belirlendiği planlı kalkınma döneminde istihdamda tarımın payı giderek azalırken sanayi ve özellikle de hizmetler sektöründe istihdamın artışı gözlenmiştir. 1980'den sonra dışa açık sanayileşme stratejisinin benimsenmesi, tarım sektörüne yönelik desteklemenin azaltılmasını ve tarımsal girdilere sağlanan sübvansiyonların daraltılmasını beraberinde getirmiştir. Bu durumsa tarım sektöründeki istihdam artışını sınırlamış, cumhuriyetin ilk yıllarında %90'ları bulan tarımsal istihdamın 1980'ler Türkiye'sinde % 40'lar seviyesine inişini beraberinde getirmiştir. Tarımdaki gelişimin aksine sanayi ve hizmet sektörü istihdamıysa ciddi artış göstermiştir. Türkiye'de gelişmekte olan ülkelerin sürecine benzer bir biçimde tarım sektöründe istihdam azalırken, sanayi ve hizmetler

sektöründe istihdam artmıştır. Ancak, tarım sektörünün işgücünün önemli bir kısmını hala işgal edişi Türkiye'de sanayileşmenin ileri bir düzeyi yakalayamadığı ve kaynak kullanımında etkinlikten uzaklaşıldığını göstermektedir (Biçerli, 2003: 135-137).

2.2.1. Ekonomik Büyüme ve İstihdam

İstihdam artışı esas olarak mal ve hizmet üretiminin artış temposuna bağlıdır. Türkiye'de işsizliğin geleceği büyük ölçüde büyüme hızına, bir ölçüde de bu büyümenin istihdam yaratma kapasitesine bağlıdır. Türkiye'de potansiyel ekonomik büyüme %5-6 arasında tahmin edilmekte olup ekonomik programlar içerisinde %5'lik oran tutturulmaya çabalanmaktadır. Buna karşılık 2002-2010 yılları arasında Türkiye ekonomisinin yıllık büyüme hızı %3,8 ile sınırlı kalmıştır. Büyüme hızını bu dönemde aşağı çeken etken, 2001 ve 2009 yıllarında yaşanan krizlere bağlı küçülme olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, makroekonomik dengeleri bozmadan istikrarlı bir biçimde uzun süre sürdürülebilecek Türkiye'nin potansiyel büyüme hızı %5,5 olarak kabul edilmektedir (Gürsel, Uysal, 2012: 15).

Tablo-12: Yıllar İtibariyle Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve İstihdam Oranları

Yıllar	Büyüme (%)	İstihdam Oranı (%)	İstihdam Edilenler (Bin)	İşsizlik Oranı (%)
2002	6,2	44,4	21.354	10,3
2003	5,3	43,2	21.147	10,5
2004	9,4	41,3	19.631	10,8
2005	8,4	40,6	19.633	9,5
2006	6,9	40,5	19.933	9,0
2007	4,7	40,3	20.209	9,2
2008	0,7	40,4	20.604	10,0
2009	-4,8	39,8	20.615	13,1
2010	9,2	41,3	21.858	11,1
2011	8,8	43,1	23.266	9,1
2012	2,2	43,6	23.937	8,4
2013	4,2	43,9	24.601	9,0
2014	2,9	45,5	25.933	9,9
2015	6,1	46,0	26.621	10,3
2016	1,8	46,3	27.205	10,9
2003-2016 (Ort.)	4,8	-	-	-
1989-2002 (Ort.)	3,4	-	-	-

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri, www.mahfiegilmez.com, (15.10.2018)

Tablo 12'de görüldüğü üzere toplam istihdam 2010 yılına kadar %1,5 artış göstermiştir. Ekonomik büyümeye rağmen istihdamdaki bu sınırlı artış "istihdamsız büyüme" inancının yerleşmesine neden olmuştur. Ancak tarım dışı istihdam

incelendiğinde farklı bir sonuçla karşılaşılmakta olup he yıl için istikrarlı olmasada aynı dönemde yılda ortalama %2,3'lük artış yaşanmıştır. 2001 ve 2008 krizlerinin etkisi ile ekonomik büyüme rakamları ve istihdam oranları azalış göstermiştir. Krizlerin etkisinin azalması ile birlikte ekonomide oluşan toparlanmanın etkisi ile yıllık bazda 2004 ve 2010 yıllarında ekonomik büyümenin zirve yaptığı fakat özellikle 2004 yılında ekonomik büyümeyle örtüşecek bir istihdam artışı sağlanamamıştır. Bunun sebebi ise, büyümenin yeterince istihdam yaratamaması değil, iki kez yaşanan büyük ekonomik krizin ortalama büyümeyi, dolayısıyla istihdam artışını yavaşlatmış olmasıdır. Oysa büyük ölçüde tarım dışı sektörlerin eseri olan yüksek büyüme bu sektörlerde toplamda 2004- 2010 yılları arasında 1.950.000 net tarım dışı istihdam yaratmıştır. 2008 krizi sonrasındaysa özellikle sanayi istihdamında gerileme görülmüş, hizmetler sektöründe de istihdamın artış temposu düşmüştür. 2009 yılında ekonomi %-4,8 oranında küçülmüş ve bu küçülmeden en çok sanayi sektörü etkilenmiştir. Aynı dönemde, işgücündeki artış düşük büyüme oranına eklenince işsizlik oranı zirve yaparak %13,1 olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılı itibariyle ekonomideki toparlanma ile ekonomik büyümede yaşanan zirve, 2004 yılının aksine, istihdamı arttırıcı ve işsizlik oranını azaltıcı etkiyi bu defa göstermiştir.

Türkiye'deki mevcut tasarruf eğilimleri ve ekonominin rekabet gücü gözetildiğinde ekonomik büyümeyi yüksek seviyelerde tutmak mümkün görünmemektedir. Büyümeyi desteklemek ve büyümenin istihdam yaratma kapasitesini arttırmak için bir takım reform ve politikalara ihtiyaç vardır. Bunlar; işgücü arzının eğitim seviyesinin arttırılması, kadının işgücüne katılımının arttırılması, kayıt dışılığın ortadan kaldırılması, işgücü piyasasında işi değil bireyi koruyan sistemler sayesinde istihdam yaratmanın maliyetinin düşürülmesi, işgücü talebi ile arzının etkin bir şekilde birleştirilmesi için meslekler ve bölgeler düzeyinde arz ve talep dengesizliklerini gidermek amacı ile aktif işgücü politikalarının mesleksel ve bölgesel düzeyde tasarlanması ve uygulanması olarak sıralabilir (Gürsel, Uysal, 2012: 32).

2.2.2. Teknoloji ve İstihdam

İnsanlık kendisi için yaşamsal önem taşıyan temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için sürekli bir çaba içerisindedir. İnsanlığın bu çalışması asırlar boyunca devam etmiş ve bu süreç içerisinde bazı işler mesleğe dönüşmüştür. İnsanlar merakları ve doğayı anlama çabaları sonucu bazı teknikler geliştirmiştir. Özellikle, Sanayi Devriminin 1870'lerden sonra ikinci aşamasının teknoloji çağı olarak adlandırılması yaşamın tüm alanlarına yeni tekniklerin ve teknik ilerlemenin girmesi sonucu olmuştur. Bu durum emeğin verimliliğinin artması ile sonuçlanmıştır.

Temel işlevi insanların hayatını kolaylaştırmak olan teknolojik ilerleme mevcut iş kollarında yapısal dönüşümü sağlayarak, bazı mesleklerin ortadan kaybolmasına veya yenileri ile yer değiştirmesine sebep olmuştur. Teknolojinin gelişim çizgisine bakıldığında sürekli olarak niteliksiz emekten nitelikli emeğe doğru geliştiği gözlenmektedir. Böyle olmakla birlikte mevcut ekonomik sistem her dönem, nitelikli emekten tasarruf edebilecek şekilde yeni teknoloji üretmeyi de başarmıştır. Ortaya çıkan yeni teknolojilerin ortak özelliği, emeğin fiziksel işgücü yerine zihinsel işgücüne yönelmesidir. Teknolojinin ortaya çıkardığı istihdam alanları ticari ve sosyal faaliyetlerden uzaklaşarak interaktif ve dijital olan network alanına doğru kaymaktadır. Bu süreç, pek çok mesleğin ortadan kalkması ile sonuçlandığı gibi, özellikle enformasyon (bilgi teknolojileri) sektöründe vasıflı işgücünü gerektirecek yeni iş kollarının doğmasına neden olmaktadır. Üretim sonucu ortaya çıkan ürün yelpazesinde bilgi ürünlerinin oranının artmaya başlaması vasıflı veya nitelikli işgücünün istihdamının zorunlu olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Bu bağlamda, emeğin niteliğinin iyi eğitilmiş ve vasıflı işgücü özelliğini göstermesi gerekmektedir.

Her teknolojik yenilik üretim mekanizmasının tarafları olan üretici ve tüketici üzerinde etkilidir. Bu etki, tüketici lehineyken, üreticinin üreten kesimini oluşturan işçiler açısından aleyhine işler ve risk faktörünü oluşturur. Bu risk faktörü, makineleşme, ardından robot teknolojisi ve nihayetinde yazılım teknolojisinin üretim içindeki payının artması ile daha çok vasıflı olmayan çalışan kesimi etkilemektedir. Teknoloji sayesinde vasıf-ücret seviyesi artacak olmakla birlikte teknolojik ilerlemenin yol açtığı yeni iş kollarında sayıca daha az çalışan istihdam edilecektir.

Vasıf-ücret seviyesinin artması, maliyetleri de arttıracağından işsizliği de tetikleyecektir. Bu bağlamda, teknolojik değişme ve gelişme istihdama açacağı yeni işkolları ve artan ücret seviyeleri gibi olumlu etkilerin yanı sıra, üretimde ve hizmet sektöründe makineleşme ve robot teknolojisinin insana dayalı işgücünün yerini alması ile de olumsuz etkiler doğurabilecektir.

Küreselleşme ile birlikte ülkelerin gelişmişlik seviyeleri hangi aşamada olursa olsun dünya ekonomilerinin yaşadığı en önemli sorun işsizliktir. Özellikle batılı sanayileşmiş ülkelerin küreselleşmenin ortaya çıkardığı fırsatları yeterli ölçüde değerlendiremedikleri görülmektedir. Bu nedenle, Batı Avrupa'da her konjonktürel değişim sonrası işsizlerin sayısında da artış olmuştur. OECD araştırmasına göre, sanayileşmiş ülkelerin temel sorunu özellikle teknolojinin ve bilgi teknolojisinin etkisi ile hızla değişen dünyadaki yapısal değişime ayak uyduramamalarıdır. Bu ülkeler, ücret, eğitim ve sosyal güvenlik sistemleri gibi alanlarda reformlar yaparak uyum sağlamaya çabalamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde vasıflı ve vasıfsız çalışanlar arasında ücret farklılıkları doğmuş, vasıfsız çalışanların ücretleri aşağı doğru çekilmiştir. Özellikle hizmet sektöründe çalışanlar asgari hayat standartlarının altında ücretlerle çalışmak zorunda kalmışlardır. Avrupa ülkeleri ise, ücretleri arttırma yoluna devam etmiş, ilave ödemeler ve işsizlik yardımı gibi mekanizmalarla çalışanları desteklemiştir. Ancak bu durum, uzun süreli işsizlikle sonuçlanmış. Özellikle vasıfsız işçilerin çalıştığı alanlarda işsizlik çok daha yüksek seviyelerde kalmıştır (Erdinç, 1999: 116).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, üretim sürecinde anahtar faktör rolünü oynamaktadır. Teknoloji, verimlilik ve istihdam ilişkisinde verimliliği arttırmakta, buna karşılık emek talebini azaltmaktadır. Diğer bir ifade ile teknolojik değişme ve gelişme yüksek vasıflı işçiyi talep eder, düşük vasıflı işçiye olan talebi azaltır.

Tablo-13: Yıllar İtibariyle Türkiye'de Teknolojik Yenilik ve Sektörel İstihdam Verileri

Yıllar	Teknolojik- Ürün ve/veya Süreç Yeniliği Yapan (%)		İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı (%)	
	Sanayi	Hizmet	Sanayi	Hizmet
2008-2010	36,3	33,8	21,1	49,7
2010-2012	29,5	23,9	20,8	49,3

2012-2014	41,7	33,5	20,6	50,7
2014-2016	51,9	41,5	20,0	52,3

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri. http://www.tuik.gov.tr, (15.10.2018)

Teknolojinin istihdam üzerindeki etkisi ile ilgili Tablo 13'teki veriler incelendiğinde, teknolojik değişimin istihdam üzerinde çok önemli (dolaylı) etkilerinin bulunduğu bilinmekle birlikte, yukarıdaki tablodaki oranlar üzerinden değerlendirildiğinde teknolojik değişmenin istihdam artışı üzerindeki doğrudan etkisi negatif görünmektedir. Bu durum, Türkiye'de teknolojik değişmenin işgücü ve sektörlere dair değişken verilerinin sınırlı tutulmasından kaynaklanmaktadır. Teknolojinin istihdama etkisini ölçebilmek için özellikle imalat sanayindeki teknolojik değişim hızını belirlemek, üretim ve yatırımları da içeren, ayrıca sektörler-arası ilişkileri göz ardı etmeyen ve uluslararası rekabet denklemlerini kurabilecek modellerin kullanımına açık istatistiki verilerin sağlanması, Türkiye'de teknolojinin istihdam üzerindeki etkisini daha gerçekçi ve sağlıklı bir biçimde ortaya koyabilecektir. Sonuç olarak, teknolojinin gelişmesi, insana olan talebi azaltıcı etki yaratırken, teknolojik gelişmelerle birlikte açılan yeni iş kollarında vasıflı ve eğitimli insana olan talebi arttırmaktadır.

2.2.3. Eğitim ve İstihdam

Eğitim kurumu, sadece okul sistemini kapsamaz, toplumdaki diğer kurumlarla da yakından ilişkilidir. Örneğin; işgücü, istihdam, üretim ilişkilerinde sürekli değişimin yer aldığı ekonomi kurumu bunlardan birisidir. Eğitim ve eğitim sayesinde bilgi ve teknolojide kaydedilen ilerleme, özellikle gelişmiş ülkelerde yaşanan yapısal dönüşümün temelini oluşturmaktadır.

Ekonomide verimlilik artışı, teknolojik ilerleme ile sağlanabilir. Teknolojik gelişmelerin en önemli kaynağını ise emek faktörü oluşturur. Teknoloji üretemeyen veya teknolojik ilerleme kaydedemeyen ülkeler yeni teknolojileri ithal etmek zorundadırlar. İthal edilen teknolojinin kullanılabilmesi içinde ülkedeki emek stokunun belirli bir seviyede olması gereklidir. Bu stokun en büyük belirleyicisi ise eğitimdir. Bir vasıf gerektiren teknolojik ilerleme, işgücü piyasasında ihtiyaç duyulan becerileri de değiştirmiştir. Bu durumda üretim biçimleri vasıf düzeyi yüksek işgücü

talebini arttırmaktadır. Bu bağlamda, işgücü talebi daha nitelikli, vasıflı işgücüne doğru kayacaktır. Nitelikli eğitim seviyesine sahip insan kaynağına sahip olunsa da, bu insan kaynağı vasıfları hızlanarak ilerleyen teknoloji karşısında erime riski ile karşı karşıyadır. Bu konudaki diğer bir sıkıntı eğitim seviyesi kadar eğitimin kalitesinin de önemli olduğudur. Türkiye açısından değerlendirildiğinde, işgücü piyasasındaki istihdamın durumu iç açıcı görülmemektedir. (Gürsel, Uysal, 2012: 29)

Batılı sanayi ülkelerinde eğitim, toplumsal yaşamın düzenlenmesinde vazgeçilmez konumdadır. Ekonomik büyüme ve teknolojik değişime ayak uydurmaya yönelik politikalar, insan kaynağını geliştirme politikaları ile birlikte düşünülmektedir. Gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun ekonominin temel sorunu olan işsizlik sorunu eğitim politikaları ile kontrol edilmeye çalışılmaktadır.

Tablo-14: Yıllar İtibariyle Eğitim Durumuna Göre Kadın-Erkek İstihdamı

	Okur-Yazar Olmayanlar		Lise Altı Eğitimliler		Lise		Mesleki veya Teknik Lise		Yüksek Öğretim		TOPLAM	
Yıllar	**Kadın**	**Erkek**	**Kadın**	**Erkek**	**Kadın**	**Erkek**	**Kadın**	**Erkek**	**Kadın**	**Erkek**	**Kadın**	**Erkek**
2004	811	439	2.755	9.514	479	1.903	290	1.225	710	1.505	5.045	14.586
2005	750	359	2.722	9.547	484	1.865	334	1.524	817	1.664	5.107	14.959
2006	722	339	2.739	9.556	501	1.812	383	1.676	912	1.782	5.257	15.165
2007	688	302	2.744	9.598	546	1.819	396	1.761	982	1.902	5.356	15.382
2008	672	288	2.841	9.684	558	1.798	427	1.785	1.098	2.043	5.596	15.598
2009	696	307	3.034	9.528	528	1.738	416	1.710	1.197	2.123	5.871	15.406
2010	771	310	3.410	10.018	535	1.760	438	1.741	1.271	2.341	6.425	16.170
2011	823	325	3.713	10.511	571	1.862	460	1.837	1.406	2.602	6.973	17.137
2012	812	307	3.798	10.479	608	1.903	480	1.940	1.611	2.883	7.309	17.512
2013	817	293	3.899	10.551	639	1.970	524	2.000	1.763	3.068	7.642	17.882
2014	785	312	3.871	10.713	643	1.979	535	2.009	1.854	3.231	7.688	18.244
2015	777	279	3.966	10.684	645	1.984	596	2.097	2.074	3.518	8.058	18.562
2016	707	272	4.019	10.651	675	2.010	623	2.185	2.289	3.775	8.313	18.893
2017	731	282	4.155	10.854	708	2.069	669	2.301	2.466	3.954	8.729	19.460
2018	752	264	4.273	10.883	724	2.192	707	2.412	2.658	4.197	9.114	19.948

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri. http://www.tuik.gov.tr, (01.11.2018)

Tablo 14 incelendiğinde, kadın istihdamının her eğitim düzeyinde erkek istihdamına göre düşük seviyede kaldığı, eğitim seviyesi olarak en çok lise altı ve okur-yazar olmayan kısımda istihdam edildiği gözlenmektedir. Bu durum, Türkiye'de eğitimli kadın ağırlığının düşüklüğü ile birlikte, teknolojik bilgi gerektiren veya mesleki-teknik eğitim seviyelerinde kadın sayısının düşüklüğü, kadınların daha çok hizmet sektöründeki eğitim ve yeni teknolojik bilgi gerektirmeyen işlerde istihdam edilmesinden kaynaklanmaktadır. Kadınların artan nüfusa ve işgücüne rağmen

erkeklere göre işgücüne katılma oranları düşük seviyelerde kalmaktadır. Türkiye'de düşük olan kadın işgücüne katılımı, ilave (ek) çalışan etkisini güçlendirmektedir.

Tablo-15: Türkiye'de İstihdamın Eğitim Seviyelerine Göre Yıllar Arası Artış/Azalış Oranları

Yıllar	Okur-Yazar Olmayanlar (%)	Lise Altı Eğitimliler (%)	Lise (%)	Mesleki veya Teknik Lise (%)	Yüksek Öğretim (%)
2004-2005	-11,3	0,0	-1,4	22,6	12,0
2005-2006	-4,3	0,2	-1,5	10,8	8,6
2006-2007	-6,7	0,4	2,2	4,8	7,1
2007-2008	-3,0	1,5	-0,4	2,5	8,9
2008-2009	4,5	0,3	-3,8	-3,9	5,7
2009-2010	7,8	6,9	1,3	2,5	8,8
2010-2011	6,2	5,9	6,0	5,4	11,0
2011-2012	-2,5	0,4	3,2	5,4	12,1
2012-2013	-0,8	1,2	3,9	4,3	7,5
2013-2014	-1,2	0,9	0,5	0,8	5,3
2014-2015	-3,7	0,5	0,3	5,9	10,0
2015-2016	-7,3	0,1	2,1	4,3	8,4
2016-2017	3,5	2,3	3,4	5,8	5,9
2017-2018	0,3	1,0	5,0	5,0	6,8

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri. http://www.tuik.gov.tr, (01.11.2018)

Tablo 14 ve 15, Türkiye'deki istihdamın, eğitim seviyelerine ve eğitimin cinsiyet dağılımına göre verileri yanında, istihdamın eğitim seviyesine göre değişim oranları sunulmaktadır. İstihdamın yıllara göre eğitim seviyesi incelendiğinde, okur-yazar olmayan istihdam edilen işgücü rakamlarında yıllar itibariyle düşüş gözlemlenmektedir. Lise altı eğitimlilerin rakamları ise neredeyse aynı kalmış veya çok az miktarlarda artış yaşanmıştır. Fakat eğitim seviyesi lise, mesleki - teknik lise ve yükseköğretim düzeyinde istihdamın her geçen yıl diğer eğitim seviyelerine göre daha yüksek artış yaşandığı görülmektedir. Bu durumun nedeni ise; işgücü talebinin, nitelikli, yeni teknolojiyi bilen veya yeni teknolojik becerilere ayak uydurabilen insan kaynağına ihtiyaç duyması, buna ek olarak ekonomik büyümenin sonucu olan refah seviyesinin artış gösterdiği dönemlerde okullaşma oranının yüksekliği, yükseköğretim düzeyinde üniversite sayısının ve dolayısıyla üniversite mezunu sayısının artışı olarak söylenebilir.

2.3. Türk Bankacılık Sektöründe İstihdam

Genel anlamda bankacılık sektörünün istihdam yapısı, 20. yüzyılın son çeyreğine kadar geleneksel bir yapı göstermiştir. Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa ülkeleri de dâhil olmak üzere sektör genel rekabetten uzak, faaliyetlerinde doğrudan veya dolaylı olarak devlet kontrolünde bir işleyişe sahiptir. Sektörün bu sabit ve rekabetten uzak yapısı, istihdam yapısını da etkilemiştir. Pek çok ülkede bankacılık sektörü, uzun süreli ve güvenceli çalışma koşullarına sahip sektörlerin başında görülmüştür. Sektör çalışanlarının içeriden istihdam yolu ile kariyer olanaklarının bulunduğu, bu nedenle de uzun süreli istihdamın yaşandığı alan olmuştur. Çalışma sürelerinin iyi koşullarda düzenlendiği, ücret düzeylerinin genel olarak ortalamanın üzerinde şekillendiği bankacılık sektöründe, kadın istihdamı yüksektir. Ancak kadınlar, yarı vasıflı veya vasıfsız ofis işlerinde istihdam edilmişler, yönetici olmak için kariyer fırsatlarına erişme olasılıkları düşük tutulmuştur. Ayrıca, kadın ve erkekler arasında ücret farklılıkları da söz konusudur. 20. yüzyıl boyunca bankacılıktaki geleneksel istihdam düzeni bu sektör üzerinde sendikaların etkisini de önemli ölçüde engellemiştir (Baştürk, 2018: 39).

Bankacılık sektörünün kendine has korunaklı yapısı, tüm dünyada 1980'ler itibariyle görünen değişim sürecinden etkilenmiştir. Küreselleşme ve neo-liberal politikalar çerçevesinde hızla gelişen uluslararası finansal ilişkiler ve rekabet bankacılık sektörünü, sektörün istihdam yapısını ve sektörün niteliklerini etkilemiştir. Çalışma koşullarının düzenli ve iş güvencesinin olduğu, bürokratik yapının etkisi altındaki bankacılığın geleneksel yapısı terkedilerek, piyasa rekabetine odaklı, teknik bilgi sahibi çalışanlar talep eden ve çalışma biçimi olarak esneklik uygulamasını tercih eden yeni bir yönetim yapısına geçilmiştir. Rekabet çerçevesinde satış ve pazarlamanın değer kazanması, sektördeki istihdamın nicelik ve niteliğini değiştirmiştir.

Türkiye'deki bankacılık sektörü dünya genelindeki istihdam seyrine benzer eğilimler göstermekle birlikte büyük ölçüde devlet kontrolündeki bankalar tarafından sektörün yönlendirilmesi bürokratik katılığın da yerleşmesine yol açmıştır. Rekabetin kısıtlı olduğu dönemlerde çok fazla personel istihdam ederek, aşırı şubeleşen bir

kurumsallaşma yapısı ortaya çıkmıştır. 1980 yılı itibariyle, serbest piyasa ekonomisinin benimsenmesi ve yabancı bankaların Türkiye'ye olan ilgisinin artması sonucu beklenen değişim hızlı olmamış finansal varlık artışı sınırlı kaldığı için rekabet ortamı da kısıtlı kalmıştır. Bu sebeple, 1990'lı yıllara kadar Türkiye'de bankacılık sektörü rekabetçiliğe ve teknolojik yeniliklere dayanan istihdam politikasını benimsemek zorunda kalmamıştır. Ancak, küresel rekabetin etkisini hissettiği 1990'lı yıllardan itibaren özel banka sayısında artış yaşanmış, ancak, yeni istihdam modelini uygulama zorunluluğu 2001 krizinden sonra görülmeye başlanmıştır. Bu durum, Türkiye'deki bankacılık sektörünün istihdam yapısını nicelik ve nitelik açısından değiştirmiştir.

2.3.1. Nicelik Açısından İstihdam

Bankacılık sektörü finans sektörü içerisinde istihdam oluşturma kapasitesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Gelişmiş ülkelerde, finans sektörünün toplam istihdam içerisindeki payı %5 ile %10 arasında değişmektedir. Türkiye'de bankacılık sektörünün, finans sektörü içerisindeki payı oldukça büyük olmasına rağmen bankacılığın istihdam hacmi, toplam istihdam içerisinde %1 kadardır. Bu durumun temel sebebi, Türkiye'deki bankaların mevcut potansiyelinin henüz çok gerisinde olması Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında, yeterli aktif büyüklüğe sahip olmamasıdır.

Tablo-16: Yıllar İtibariyle Türkiye'de Faaliyet Gösteren Bankaların Şube ve Personel Sayıları ile Değişim Oranları

Yıl	Şube Sayısı	Şube Değişim Oranı (%)	Personel Sayısı	Personel Değişim Oranı (%)
2002	6.106	-	123.271	-
2003	5.966	-2,29	123.249	-0,02
2004	6.106	2,35	127.163	3,18
2005	6.247	2,31	132.258	4,01
2006	6.659	6,60	139.174	5,23
2007	7.332	10,11	151.619	8,94
2008	8.183	11,61	169.100	11,53
2009	9.581	17,08	184.216	8,94
2010	10.066	5,06	191.180	3,78
2011	10.517	4,48	195.271	2,14
2012	11.061	5,17	201.474	3,18
2013	11.986	8,36	214.263	6,35
2014	12.210	1,87	216.880	1,22
2015	12.269	0,48	217.504	0,29

2016	11.747	-4,25	210.910	-3,03
2017	11.585	-1,38	208.280	-1,25
2018/9	11.594	0,08	208.629	0,17

Kaynak: BDDK, Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü yıllık raporlarından düzenlenmiştir. http://www.bddk.org.tr/Veriler/TBS-Temel-Gostergeler-Raporu/14, (15.11.2018)

Tablo 16 incelendiğinde; banka şube ve personel sayılarında genel anlamda sürekli bir artış gözlenmektedir. Özellikle 2005 yılından sonra bu artışın nedeni, Türk bankacılık sektöründe yabancı sermaye payının giderek artmasıdır (Ayan, 2012: 45). Bu durum, hem sektörün aktif büyüklüğüne, hem de personel ve şube sayısına olumlu yansımıştır. Türk bankacılık sektöründe personel sayısının artışı, şube sayısının artışına paralel olarak gitmektedir. Buradaki önemli kriter aslında şube sayılarının artması olarak görülmektedir. Çünkü Türk bankacılık sektöründe şube bankacılığı felsefesi hâkimiyetini devam ettirmektedir (Koçaşlı, 2017:394). Tablodaki rakamlar, şube sayılarındaki artış oranının personel sayısındaki artış oranından fazla olduğunu göstermektedir. Nedeni, teknolojinin kullanımı ile az personele ihtiyaç duyulmasından kaynaklıdır.

2001 krizinin Türk bankacılık sektörü istihdam yapısını hem şube hem de personel açısından olumsuz etkilemesine rağmen, 2008 krizinin sektör istihdam yapısını arttırıcı etki yarattığı görülmektedir. Bunun nedeni 2001 krizi ile birlikte ülkemizde bankacılık sisteminin özkaynak ve sermaye yapılarının güçlendirilmesi ve BDDK'nın aktif rolünün etkisi sonucu bankaların mali yönden güçlenmesi neticesinde 2008 krizinden istihdam açısından çok etkilenmeden süreci atlattığı söylenilebilir.

Aynı tabloda 2016 yılı itibariyle negatif yönlü gözlenen istihdam yapısı, sektörün aşırı şubeleşme politikasını terk etmesi neticesinde, şube kapamalarının dolayısıyla sektöre göre atıl kalan personelin hizmet akitlerinin sonlandırılması ile açıklanabilir. Bu politika değişikliğinin temel nedeni ise, ülke ekonomisinde 2008 krizinin etkilerinin sonraki yıllarda da devamı ile sektörde oluşan maliyetlerin düşürülmesi, rekabet gücünün korunması ve karlılık arttırma kaygıları ile ilişkilendirilmektedir. Burada, yeni teknoloji ürünlerinin bankacılıkta yaygın bir biçimde kullanılmasını ve daha az ancak nitelikli personel yapısına ihtiyaç duyması da eklenmelidir.

2.3.2. Nitelik Açısından İstihdam

Bankacılık sektörünün değişime ve yeniliklere duyarlı olması, küresel rekabete açık olması, teknoloji ile iç içe olan özelliği iyi bir iletişim yeteneğini gerektirdiğinden, banka çalışanlarının yüksek nitelikli olması bir zaruret halini almıştır. Bu bağlamda, yeniliğe ve kendini geliştirmeye açık, teknoloji becerisi yüksek aynı zamanda teknolojik gelişime uyum sağlayabilen, iletişim becerisi yüksek ve yükseköğretim mezunu nitelikli çalışanlar bankacılık sektörünün ihtiyaç duyduğu iş gücüdür (Ayan, 2012: 47).

Tablo-17: Yıllar İtibariyle Türkiye'de Faaliyet Gösteren Banka Çalışanlarının Eğitim Seviyelerine Göre Dağılımı

Yıllar	İlköğretim	Ortaöğretim	Lisans	Lisansüstü	Toplam Çalışan
2002	1.660	52.403	65.898	3.310	123.271
2003	2.037	47.652	70.252	3.308	123.249
2004	1.903	46.230	75.354	3.676	127.163
2005	2.022	44.020	82.105	4.111	132.258
2006	2.007	43.084	93.387	4.690	143.143
2007	2.851	42.135	107.735	5.813	158.534
2008	2.724	41.798	119.913	7.163	171.598
2009	2.555	39.441	122.015	8.391	172.402
2010	2.246	37.246	129.272	9.739	178.503
2011	1.915	34.946	134.248	10.309	181.418
2012	1.746	33.842	139.446	11.064	186.098
2013	1.553	34.088	149.887	11.937	197.465
2014	1.449	32.585	154.096	12.756	200.886
2015	1.267	30.317	156.484	13.137	201.205
2016	1.156	28.292	153.705	13.546	196.699
2017	1.007	26.330	152.111	14.056	193.504
2018/9	965	25.513	151.970	14.895	193.343

Kaynak: TBB Banka ve Sektör verilerinin Aralık dönemlerinden hesaplanarak düzenlenmiştir.http://www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar /59 , (15.11.2018) (Katılım bankaları tabloya dahil edilmemiştir.)

Tablo 17 incelendiğinde; Türk bankacılık sektör çalışanları içerisinde üniversite mezunlarının ağırlıklarının oldukça yüksek olduğu sonucuyla karşılaşılmaktadır. 2002 yılında, lisans ve lisansüstü mezunların toplam çalışanlara oranı, %56,14 seviyelerinde iken, yıllar itibariyle artış göstererek, 2018 Eylül ayı itibariyle %86,31 gibi oldukça yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Bu durum, bankacılık sektöründeki istihdamın yükseköğretim mezunları lehine geliştiğini göstermektedir. Bunun nedeni, bankacılık sektörünün yeniliklere açık olan teknoloji yoğun bir faaliyet alanına dönüşmesidir. Tabloda, görüldüğü üzere, lisansüstü mezun oranının her geçen yıl yükselişi de ayrıca dikkat çekmektedir. 2002 yılında %2,69 seviyesinde seyreden

bu oran, 2018 Eylül ayı itibariyle %7,70 seviyesine yükselerek %187'lık bir artış kaydetmiştir. Sektörde yönetici pozisyonunda istihdam edilenlerin eğitim düzeyleri önemli ölçüde lisansüstü seviyededir. İlköğretim düzeyinde istihdam edilenlerin sayısıysa oldukça marjinal düzeyde kalmıştır. 2002 yılında ilköğretim mezunu istihdam edilen çalışanların oranı %1,35 iken, 2018 Eylül ayı itibariyle %0,50 gibi bir seviyeye gerilemiştir.

Bankacılık sektörünün istihdam yapısına dair dikkat çeken diğer bir özelliği, kadın istihdamının diğer işkollarına göre yüksek oluşudur. 2018 TBB verilerine göre Eylül ayı itibariyle kadın çalışanların oranı %51 iken, erkek çalışan oranı %49'dur. Sektörde kadın çalışan oranı yüksek olmakla birlikte, kariyer basamakları yükseldikçe kadın çalışanların daha çok elendiği gözlemlenmektedir. Diğer bir ifade ile, bankacılıkta üst yönetim düzeylerinde kadın çalışanlara yönetici olmak yönünde fırsat verilmediği (cam tavan sendromu), üst yönetime dâhil olan kadın yöneticilerin bu fırsatı elde ettiklerinde son derece başarılı oldukları görece gözlenmektedir. Yöneticiler arasındaki kadın ve erkek sayısındaki uçurumu eğitim veya niteliksel farklılıklar ile açıklamak mümkün değildir. Çünkü sektörde çalışan kadınların yükseköğretimden mezun olduğu ancak yönetici seçiminde fırsat eşitliği ilkesinin uygulanmadığı görülmektedir. (www.businessht.bloomberght.com, 02.01.2019)

Bankacılık sektörü geçmişte büyük çoğunlukla, iktisadi ve idari bilimler fakültesi bünyesinde bulunan alana ilişkin derslerin okutulduğu bölüm mezunlarına iş olanağı sunarken, sektörde teknoloji ve bilişim alt yapısının hayati önem arz etmesinden dolayı bazı mühendislik dallarına da istihdam olanakları açılmıştır. Örneğin sistem destek mühendisliği, bilgi teknolojileri yöneticiliği, sosyal medya asistanlığı veya çağrı merkezi operatörlüğü gibi teknoloji temelli bölümler için yeni iş imkânları yaratımına örnek gösterilebilir.

2.4. Türk Bankacılık Sektöründe İstihdamı Etkileyen Faktörler

Geleneksel bankacılık tanımlamalarının ve uygulamalarının anlamsızlaşması ve yeniden şekillenerek sektörde dönüşüm yaşanmasında teknolojik değişimin ve gelişimin payı büyüktür. Teknoloji ile işgücü arasındaki ilişkinin dönüşümü kendini bankacılık sektöründe net bir biçimde ortaya koymaktadır. Sektörde, çalışanların

durumunu teknoloji kadar dönem dönem yaşanan ekonomik krizlerde etkilemektedir. Bunun sebebi ise, ekonomik gelişmenin en önemli dinamiklerinden biri olan bankacılık sektörünün sağlıklı ve istikrarlı işleyen bir ekonomik yapının varlığına endeksli oluşudur.

2.4.1. Teknolojinin Türk Bankacılık Sektörü İstihdamına Etkisi

Teknoloji Sanayi Devrimi'nin ikinci yarısına damgasını vurarak teknoloji çağını başlatmış ve üç ana dalga çerçevesinde sürekli olarak gelişmiştir. Buhar gücü ile çalışan makinalar, elektriğin üretimde kullanılmaya başlaması ve 1970'li yıllarla birlikte yaygınlaşan robotlu otomasyon sistemi bu üç ana dalganın temel üretim faktörlerini oluşturmuştur. Özellikle, 2000'li yıllarla birlikte dijital teknolojilerin ekonomide yer bulması ile dördüncü sanayi devriminden söz edilmektedir. Yeni teknolojilerin kullanılması, sadece mal ve hizmet üretimi ve dağıtımını değiştirmemiş, ekonomide istihdam değişimini de başlatmıştır. Başlangıçtaki Fordist üretim sisteminden, Post-Fordizme doğru yaşanan dönüşüm işgücü piyasalarını da doğrudan etkilemiştir. Fordist dönemin kitle üretiminin hâkim olduğu dönemlerde daha çok sanayi sektöründe yoğunlaşma yaşanırken ve daha çok beden gücüne dayalı mavi yakalı işçilerden oluşan işgücü Post-Fordist dönemle hizmet sektöründe yoğunlaşarak daha çok kafa gücüne dayalı beyaz yakalı işçilerden oluşan bir işgücüne dönüşmüştür. Bu dönüşüm, vasıfsız ve yarı vasıflı işgücünün yerini, yüksek vasıflı işgücüne bırakmasına yol açmıştır (Güvenç ve Yücebalkan, 2017: 32).

Teknolojinin işgücüne etkisi iki yönlüdür. Teknoloji öncelikle işin niteliğini etkilemektedir. Bu bağlamda teknoloji ile bazı işler veya işkolları kaybolmakta ve kimi zamanda işler arasında kutuplaşma ortaya çıkmaktadır. Özellikle, rutin görevlere olan talep azalmaktadır. Teknolojinin ikinci etkisi emek faktörü üzerinedir. Bu konuda, görüş ayrılığı mevcuttur. Birinci görüşe göre, yüksek teknolojinin kullanımı, donanımlı ve vasıflı emeğe gereksinim duyduğundan dolayı teknoloji işgücüne vasıf kazandıracaktır. Bu vasıf kazanması aynı zamanda gelir arttırıcı bir unsuru da beraberinde getirecektir. İkinci görüşe göre ise, teknolojik gelişmelerin üretime dâhil edilmesinin temel amacı, emeği ikame ederek, sermayenin vasıflı emeğe olan

bağlılığını ve ihtiyacını önlemektir. Bunun sonucu ise, işgücünün niteliğinde kayba neden olarak işgücünü vasıfsızlaştırıcı bir sonuca neden olacaktır.

Bankacılık sektöründe, teknolojinin kullanılmasındaki temel etken, öncelikle maliyetlerin düşürülmesi, verimliliği arttırmak ve rekabet gücünde üstünlüğün ele geçirilmesidir. Sektörün, teknolojiyi yakından takip etmesi, geniş bir yelpazeye yayılmış olan ürünleri sunmalarını da sağlamaktadır. Maliyetlerin ticari kazancı etkileyen en önemli faktörlerden olması nedeniyle, bankacılık sektörü de mevcut maliyetlerini düşürebilecek aynı zamanda da rekabet gücü oluşturabileceği birçok teknolojik ürünü yaratarak kullanıma geçirmiştir. Sektörde kullanılan teknolojik ürünler; kredi kartları, banka kartları, ATM, EFT, internet bankacılığı, Mobil bankacılık, telefon bankacılığı, POS gibi teknoloji ve sistem altyapıları gerektiren ürünlerdir. Dünyada bazı teknolojik bankacılık ürünlerinin maliyetlerinin karşılaştırıldığı ve yol gösterici nitelikte olan birçok araştırma yapılmıştır. Bunlardan Javelin Strategy and Research 2015 tarihli araştırmasına göre; bir işlemin maliyeti, şube bankacılığında 4,3 USD, telefon bankacılığında 1,3 USD, ATM'de 1,3 USD, internet bankacılığında 0,2 USD, mobil bankacılıkta ise 0,1 USD düzeyindedir (Gündoğdu, 2018: 301).

Tablo-18: Yıllar İtibariyle Türkiye'de Bankacılık Sektöründe Kullanılan Teknolojik Bankacılık Ürünleri

Yıl	Banka Kartı Sayısı	Kredi Kartı Sayısı	POS Sayısı	ATM Sayısı	ATM Başına Nüfus	Toplam Nüfus
2002	33.556.980	15.705.000	495.718	12.069	5.502	66.401.851
2003	36.079.496	19.863.167	662.429	12.857	5.226	67.187.251
2004	43.084.994	26.681.128	912.118	13.544	5.021	68.010.215
2005	48.243.000	29.978.000	1.140.957	14.823	4.646	68.860.539
2006	51.420.000	32.433.333	1.282.658	16.511	4.223	69.729.967
2007	55.510.000	37.335.000	1.453.877	18.800	3.755	70.586.256
2008	60.551.484	43.394.025	1.632.639	21.970	3.255	71.517.100
2009	64.661.947	44.392.614	1.728.738	23.800	3.049	72.561.312
2010	69.916.462	46.956.124	1.823.530	27.649	2.666	73.722.988
2011	81.879.926	51.360.089	1.976.843	32.462	2.302	74.724.269
2012	91.263.042	54.342.148	2.134.444	36.344	2.081	75.627.384
2013	100.164.954	56.835.221	2.293.695	42.011	1.825	76.667.864
2014	105.513.424	57.005.902	2.191.382	45.576	1.705	77.695.904
2015	112.383.854	58.215.318	2.158.328	48.277	1.631	78.741.053
2016	117.011.685	58.795.476	1.746.220	48.421	1.648	79.814.871
2017	131.593.443	62.453.610	1.656.999	49.847	1.621	80.810.525
2018/9	140.076.710	65.483.891	1.609.308	51.455	-	-

Kaynak: BKM, http://www.bkm.com.tr/istatistik, (28.12.2018), TÜİK, Nüfus İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist (03,12,2018)

Tablo 18 incelendiğinde; teknolojik bankacılık ürünlerinin her geçen yıl kullanımının artışı dikkat çekicidir. Ancak Türkiye, teknolojik bankacılık gelişimini hala tamamlamış görünmemektedir. Bunun sebebiyse teknolojik gelişmelerin sadece belirli bir kesime ulaşmasıdır. Türkiye'de, finansal okuryazarlık istenilen düzeyde değildir. Dolayısıyla teknoloji bankacılık sektörünü doğrudan etkilemekle birlikte, Türkiye'de herkesin kullandığı yaygınlığa erişememiştir. Tüm bu eksikliklere rağmen, sektördeki bazı ürünlerin kullanımının beklenenin çok üzerinde oluşu dikkat çekmektedir. Örneğin; banka kartı sayıları incelendiğinde neredeyse toplam ülke nüfusunun iki katına yaklaşan sayılara ulaştığı görülmektedir. Kredi kartı sayıları incelendiğinde, toplam ülke nüfusu kadar kredi kartı olduğu görülmektedir.

TBB'nin "Bankacılık sektöründe şube ve personel sayısına ilişkin bilgi notu" 'na göre, 2013 yılı itibariyle şube ve personel sayısının artış hızı belirgin bir biçimde yavaşlamıştır. Örneğin; 2010-2012 döneminde %4,3 büyüyen personel sayısı, 2013-2015 döneminde %1,8 artışa gerilemiştir. TBB'ye göre, şube ve personel istihdamının gerileyişinin temel nedeni; sektörün büyüme hızının yavaşlaması ile birlikte bankacılığa dair düzenlemelerden kaynaklanan yükler, operasyon maliyetlerinin düşürülmesine yönelik önlemler ve dijital bankacılık hizmetlerinin yayılarak bankacılığı dönüştürmesidir (TBB, 2016).

Tablo-19: Yıllar İtibariyle Türkiye'de İnternet Bankacılığının Gelişimi

Yıl	Hizmeti Veren Banka Sayısı	Sisteme Kayıtlı Toplam Müşteri (Bin)	Toplam Aktif Müşteri (Bin)
2006	27	17.442	3.368
2007	26	10.040	4.274
2008	26	12.581	5.169
2009	26	13.568	5.974
2010	26	17.223	6.694
2011	25	19.998	8.606
2012	26	24.804	10.552
2013	27	30.425	12.436
2014	28	36.371	14.315
2015	28	45.683	17.420
2016	27	54.383	20.399
2017	27	56.878	13.125
2018/9	27	62.935	12.604

Kaynak: 2006-2018/Eylül, TBB İnternet ve Mobil Bankacılık İstatistiklerinden faydalanılarak düzenlenmiştir. www.tbb.org.tr (03.12.2018)

Sektörde teknolojinin yaygın kullanımı, şubelere olan ihtiyacı azaltmış ve müşterilerini maliyet açısından düşük ve işlerini daha hızlı bir biçimde gerçekleştirebilecekleri alternatif dağıtım kanallarına yönlendirmiştir. Mobil bankacılığı ve internet bankacılığı sayesinde sektör, "7/24 bankacılık" sloganını benimsemiştir. Tablo 19 ve 20 her geçen yıl bankacılık işlemlerinde yeni teknolojik ürünlerin kullanımının giderek arttığını teyit etmektedir. Tablo 19 ve 20'deki sisteme kayıtlı toplam müşteriler, son bir yıl içerisinde en az bir defa login olan müşterileri ifade ederken, toplam aktif müşteri sayısı ise, son 3 ayda en az bir defa login olan müşterileri ifade etmektedir. Tablo 19'da 2007 yılında görülen müşteri sayısındaki azalmanın nedeni, 2006 yıl sonu itibariyle raporlama kriterlerinde tüm bankalardan aynı kriterde rapor alımı amacıyla yapılan raporlama kriter değişikliğinden kaynaklanmaktadır. İnternet bankacılığı kullanımında 2007 yılından 2018 yılına sisteme kayıtlı toplam müşteri sayısında %527, aktif müşteri sayısında da %195'lik bir artış kaydedilmiştir. 2017 yılında raporlama tekniğinde yeniden değişikliğe gidilerek, dijital bankacılık kullanım rakamlarının internet bankacılığı raporlamasından çıkartılması nedeniyle toplam aktif müşteri sayısı 2017 ve 2018 yılında gerilemiş gibi görünmektedir.

Tablo-20: Yıllar İtibariyle Türkiye'de Mobil Bankacılığının Gelişimi

Yıl	Hizmeti Veren Banka Sayısı	Sisteme Kayıtlı Toplam Müşteri (Bin)	Toplam Aktif Müşteri (Bin)
2011	11	1.274	446
2012	13	2.500	1.376
2013	16	5.372	3.227
2014	15	10.753	6.711
2015	19	19.000	12.164
2016	18	30.800	19.200
2017	19	44.851	29.541
2018/9	19	56.753	36.785

Kaynak: 2006-2018/Eylül, TBB İnternet ve Mobil Bankacılık İstatistiklerinden faydalanılarak düzenlenmiştir. www.tbb.org.tr (05.12.2018)

Mobil bankacılık uygulamasının temel hedefi, müşterilerin banka şubesine gitmeye ihtiyaç duymaksızın akıllı cep telefonları vasıtasıyla bankacılık işlemlerini istedikleri an ve yerde gerçekleştirmelerini sağlamaktır. Mobil bankacılığın uygulanmaya başladığı 2011 yılında aktif 446 bin müşteri tarafından kullanılmakta iken, 2018 yılı Eylül ayı itibariyle bu sayının 37 milyon kişi seviyesine çıktığı ve

kullanımının oldukça yaygınlaştığı gözlenmektedir. Aynı yıllar itibariyle hizmet veren banka sayılarında da rekabetin getirisi olarak artış görülmesi dikkat çekicidir.

Teknolojinin sektördeki yaygın kullanımı mesleki bilgi ihtiyacını azaltırken, karmaşık ve kapsamlı teknolojiyi kullanacak işgücüne olan talebi arttırmaktadır. Sektör, şubelerde çalışan personelinden rekabet unsurundan dolayı satış, pazarlama ve iletişim becerilerinin yüksek olmasını beklerken bir yandan da şube içerisindeki çalışan personel sayısını azaltarak operasyon ve çağrı merkezlerinde çalışan sayısını arttırıp daha geniş bir alana hizmet sunabilmektedir. Bu nedenle Tablo 21'de de görüldüğü üzere çağrı merkezi çalışan sayılarında yıllar itibariyle artış görülmekle birlikte daha önemli bir gösterge olarak çağrı merkezi çalışanlarının sektör istihdamı içerisindeki oranı incelendiğinde görülen artışın bu merkezlere olan talebin sektörde bankalarca tercih edildiğini göstermektedir. 2008 yılında çağrı merkezlerinde çalışan sayısının sektör istihdamına göre oranı %3,26 iken bu oranın 2018 Eylül ayı itibariyle %4,26 gibi yüksek seviyelere ulaşmıştır.

Tablo-21: Yıllar İtibariyle Türkiye'de Çağrı Merkezinde Çalışan Sayısı ve Sektör İstihdamına Oranı

Yıllar	Çağrı Merkezi Çalışan Sayısı	Sektör İstihdamına Oranı (%)
2008	5.506	3,26
2009	5.745	3,12
2010	6.508	3,40
2011	6.775	3,47
2012	7.520	3,73
2013	8.007	3,74
2014	7.961	3,67
2015	8.398	3,86
2016	8.971	4,25
2017	9.303	4,47
2018/9	8.885	4,26

Kaynak: TBB, Çağrı Merkezi İstatistikleri, www.tbb.org.tr (05.12.2018)

Bankacılık sektöründeki teknolojik gelişme, istihdam yapısını dönüştürürken, ücret sisteminde dönüşüm yaratmamıştır. Geçmişte uygulanan "eşit işe eşit ücret" ilkesi terk edilerek farklı özelliklere farklı ücret verilmektedir. Aynı zamanda, bu farklı ücret uygulamasından dolayı ücret sistemlerindeki şeffaflık da ortadan kalkmıştır. Ücret politikaları performansa dayalı ücret adı altında objektiflikten uzak ve personel aleyhine suistimale açık yapıya dönüşmüştür.

Özetle yeni teknolojilerin bankacılık sektöründe yaygın kullanımı sektörde istihdam edilecek işgücünün eğitim seviyeni giderek yukarı çekmekte, sektörde çalışan işgücünden mesleki bilginin yanında başka özellikleri de talep etmektedir. Buna göre yeni nesil bankacılardan yeni teknolojiyi kullanabilme, kolayca ayak uydurabilme, aynı zamanda satış, pazarlama, operasyon gibi bölümlerinde çalışabilme becerisine sahip olma özelliklerine sahiplik istenmektedir. Ayrıca iletişim yeteneği güçlü, donanımlı ve nitelikli olma özelliklerini eş zamanlı olarak bünyesinde barındıran personel talep edilmektedir.

2.4.2. Ekonomik Krizlerin Türk Bankacılık Sektörü İstihdamına Etkisi

Bankacılık sektörü, ekonomik büyümenin bulunduğu konjonktürde oluşan yeni iş imkânları çerçevesinde, pazarda oluşan talepten maksimum seviyede faydalanarak iş hacimlerini ve dolayısıyla karlılıklarını arttırmayı amaçlamaktadır. Pazar paylarından alacakları payı arttırabilmek için, bankalar böyle bir konjonktürde mümkün olduğunca müşteri gruplarına ulaşabilmek ve hızlı çözümler sunabilmek için şubeleşme veya işgücü artışı yoluna gitmektedirler. Vasıflı ve işin gereklerini yerine getirebilecek çalışan sayısının yeterli olduğu bankalar, rekabet içerisinde bir adım öndedirler. Ekonomik büyümenin yavaşladığı veya krize girdiği dönemlerde, aldıkları yatırım ve aksiyon planlarının tam tersi uygulamalara giderek, şube kapatma ve personel çıkartma gibi politikaları benimsedikleri görülmektedir. Bu nedenle, bankacılık sektörünün işgücü ihtiyacını belirleyen en önemli etkenlerden birinin ekonomik konjonktür olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kriz kavramı, gündelik yaşamın içerisinde sıklıkla kullanılan bir kavramdır. Daha çok beklenilmeyen veya önceden öngörülemeyen zamanlarda ortaya çıkan ve sorun yaratan bir durumu ifade etmek için kullanılır. Ekonomik kriz ise, ekonomide aniden ve beklenmedik bir biçimde ortaya çıkan büyük ölçekte ülke ekonomisini, küçük ölçekte firmaları sarsan sonuçları ortaya çıkaran bir olumsuz ekonomik durumdur. Finansal krizse ekonomik krizle ilişkili ancak finansal piyasalarda ortaya çıkan aksaklıkları ve başarısızlıkları ifade etmektedir (Bostan ve Bölükbaş, 2011:1).

1980 sonrası neo-liberalizm ve küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkan ekonomik krizlerin ortak özelliği, finansal kriz niteliği göstermesidir. 1994-1995'teki Latin Amerika krizleri, 1997-1998 Asya ve Rusya krizi, 2001 Arjantin krizi, 2000-2001 Türkiye krizi ve son olarak 2008-2009'da küresel ölçekte yaşanan ekonomik krizlerin hepsi finansal kaynaklı krizlerdir. Bankacılık sektöründe ortaya çıkan krizlerin nedenleri farklılık göstermekle birlikte, bankacılık krizinin nedenleri; bankaların sorumsuz tutumları, özkaynak yetersizliğinin mevcut olduğu bir bankacılık sistemi, finansal piyasaların kırılganlığı ve izlenen kur politikaları olarak sıralanabilir.

24 Ocak 1980 kararları ile ekonominin liberalize edilmesi sonucu finansal kaynaklı pek çok krizle karşılaşılmıştır. 1980-1981 krizini, 1983 bankalar ve bankerler krizi, 1988 borsa ve döviz krizi, 1994 krizi ve bu krizi Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri izlemiştir. Krizlerin sıklığı ve getirdiği sıkıntı ve sonuçlar toplumun gündelik yaşamının bir parçası haline gelmiştir. Kriz sıklıklarının temel sebebi, siyasi otoritelerin ekonomide yapısal reformlar yerine, kısa vadeli, günü kurtaracak çözüm türetme yaklaşımından kaynaklanmıştır. Bu krizler süresince Türkiye IMF ile tam 17 defa stand-by anlaşması imzalamak zorunda kalmıştır (Gençler, 2005: 352-353).

Türk bankacılık sektörünü son yıllarda en olumsuz etkileyen krizse kuşkusuz 2000-2001 krizidir. Şubat 2001 krizinin temel nedeni; bir önceki kriz olan 1994 krizinin çözümü için uygulanan istikrar programının yapısal sorunları çözmede yetersiz kalışı ve makro düzeyde ekonominin iyi yönetilmemesinin getirdiği olumsuzluklardır.

Serbest piyasa ekonomisinin esnek uygulamaları, Türkiye'de bankacılık sektörüne girişi kolaylaştırmıştır. Bundaki temel amaç, sektörü büyütmek ve rekabetin artmasını sağlamaktır. Bu politika ile, sektörde banka ve şube sayısı ile istihdam artışı sağlanmıştır. Sayının ve rekabetin artışı olumlu sonuçlar doğururken, bankalar üretim ve ticaret alanına istenen katkıyı sağlayamamıştır. Sektörün bu dönemde, kamu kurumlarına fon sağlama görevini üstlenmesi, özkaynaklarının, mevduat ve kredilerinin yetersizliği, denetimden uzak olmaları ve az sayıda büyük bankanın sektöre hâkim olması, küçük bankaların varlığının çok sayıda olmasından dolayı hem

ekonomi hem de kriz dönemlerinde bankacılık sektörü kırılgan bir yapıya sahip olmuştur.

1999 yılında IMF ile başlatılan ve uygulamaya konulan istikrar programına rağmen programdaki yapısal eksiklikler, döviz kuru politikasının olumsuzlukları ve siyasi otoritelerin yanlış kararları, Türkiye'de üç ay ara ile iki büyük ve derin krizin yaşanmasına sebep olmuştur. Bankacılık sektörünü de ciddi bir şekilde etkileyen krizler sonucunda 27 Ekim 2000 - 30 Kasım 2001 tarihleri arasındaki bir yıllık süreçte 11 banka TMSF'ye devir olmuştur. 2001 yılsonu itibariyle, TMSF'ye devrolan ve kapanan bankalarla birlikte mevcut banka sayısı 61'e düşerek, sektörde faaliyet gösteren bankalarda çalışan personel sayısında %19,31'lik bir kayıp gerçekleşerek 137.495 kişilik istihdam düzeyine düşülmüştür. 2002 ve 2003 yıllarında da krizin etkileri devam etmiş olup, 2002 yılında banka sayısında %11,61'lik bir kayıp ve bu duruma bağlı olarak personel sayısında da %10,35'lik bir küçülme gerçekleşmiştir. 2003 yılında personel sayısında gözle görülür bir değişiklik olmamakla birlikte, banka sayısında 4 ve şube sayısında 140 birim azalma olmuştur (Tablo 22).

Tablo-22: Yıllar İtibariyle Türkiye'de Banka, Şube ve Personel Sayıları

Yıllar	Banka Sayısı	Şube Sayısı	Personel Sayısı
1990	67	6.584	153.831
1995	68	6.240	144.793
2000	79	7.837	170.401
2001	61	6.908	137.495
2002	54	6.106	123.271
2003	50	5.966	123.249

Kaynak: TBB Banka ve Sektör Bilgileri Raporlarından faydalanılarak düzenlenmiştir. www.tbb.org.tr (18.12.2018)

Krize çözüm olarak geliştirilen "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" çerçevesinde, "Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması Programı" hayata geçirilmiştir. Bu programın temel amacı; bankaların mali ve operasyonel yapılarının güçlendirilmesi, sektörün gözetim ve denetiminin etkinliğinin arttırılması sağlanarak rekabete dayalı yasal ve kurumsal düzenlemeye temel oluşturmaktır. Diğer bir ifade ile, sistemin zayıflıklarını giderip sektörün kırılgan yapısını güçlendirmeye dönük bir program oluşturulmuştur.

2000-2001 krizinin sektörde yol açtığı kırılmanın etkileri tam ortadan kalkmamışken, 2008'de küresel ölçekli finans kriziyle karşılaşılmıştır. 2008 küresel

krizi ABD'de kredi krizi ile başlayarak dünya ekonomisinin tüm finans piyasalarına yansımıştır. Kriz başlangıçta mortgage krizi[1] olarak ortaya çıksa da daha sonradan likidite krizine dönüşmüştür. Kriz öncesi yatırımcıların risk almadan kazanç elde etme istekleri maliyeti düşük ve kolay kredi olanakları çerçevesinde tüketicilerin aşırı borçlanması, bankaların herhangi bir işi, geliri veya varlığı olmayan kişilere de kredi vermesi ve bu bağlamda kontrolsüz kredi genişlemesi, finans piyasa sisteminin kırılganlığını arttırmıştır. Bu kırılganlıkla kriz daha da büyümüş ve genişlemiştir. Kriz boyunca ABD'de pek çok banka kapanırken, varlığını devam ettirmeyi başaran bankalar sistemlerinde köklü dönüşüm yapmışlardır.

2008 krizini diğer dünya krizlerinden ayıran özelliği, geçmişte yaşanan krizlerin genellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülke ekonomilerinde etkisini hissettirirken, 2008 küresel krizi ağırlıklı olarak gelişmiş ülke ekonomilerini etkilemiştir.

2008 küresel finansal krizi ABD'de yatırım bankacılığı modelini sonlandırmıştır. Krizden ciddi biçimde etkilenen Avrupa bankacılık sisteminde bazı büyük Avrupa bankaları hükümetleri tarafından kurtarılmıştır. Hükümetler, mevduat için garanti ve sigorta geliştirerek mali piyasalarda istikrar sağlamaya çalışmışlardır. Merkez bankaları ya doğrudan sermaye enjekte ederek ya da bankalardan varlık satın alarak sıkıntıları bertaraf etmeye çalışmışlardır (Akın ve Ece, 2009: 157).

Küresel kriz ile yatırımların azalması ve piyasalara olan güvensizliğin artması sonucu, üretim ve tüketim gerileyerek, ekonomik büyüme yavaşlamış ve pek çok insan işsiz kalmıştır. İşgücü sektöründeki bu daralma, krizin kendini daha çok hissettirdiği finans sektöründe istihdam sorununu öncelikli sıralara taşımıştır. İstihdam açısından bankacılık sektörünün en önemli zayıflıklarından birisi, sektörün kırılgan bir yapıya sahip olmasıdır. Herhangi bir finansal kurumda ortaya çıkabilecek bir kriz, çok kısa

[1] Kelime olarak ipotek anlamına gelen Mortgage, ABD'de, uzun yıllardır uygulamada olan, uzun vadeli, kira öder gibi ev sahibi olma imkanı sunan bir konut kredisi sistemidir. 2000 yılından itibaren artan likiditenin, bankalar tarafından karlı bir şekilde kullanılması amaçlı konut kredilerine yönlendirilmesi ve zamanla kredibilitesi yüksek ve kredi ödemelerini sağlıklı yapabilecek müşteri gruplarından sonra, düşük gelirli, riskli grupta yer alan kişilere doğru yönlendirilmesi ile bu gruplara verilen konut kredilerinin toplam konut kredilerindeki payının artması ve kredilerde uygulanan değişken faiz oranlarının sonucu olarak nakit akışının bozulması nedeniyle ortaya çıkan finansal bir krizdir.

sürede tüm sektöre, hatta ekonomiye sirayet ederek, sektörde ciddi bir istihdam kaybına neden olabilmektedir. Bu kriz ulusal seviyede kalmayıp, 2008 krizinde olduğu gibi küresel ölçekte bir etkiyle sonuçlanabilmektedir (Ayan, 2012:49).

Tablo-23: Yıllar İtibariyle Türkiye'de Banka, Şube ve Personel Sayıları

Yıllar	Banka Sayısı	Şube Sayısı	Personel Sayısı
2005	47	6.247	132.258
2006	46	6.849	143.143
2007	46	7.618	158.534
2008	45	8.790	171.598
2009	45	9.027	172.402
2010	45	9.465	178.503

Kaynak: TBB Banka ve Sektör Bilgileri Raporlarından faydalanılarak düzenlenmiştir. www.tbb.org.tr (18.12.2018)

Türkiye'de finans sektörü içinde en büyük istihdamı sağlayan bankacılık sektöründe, 2008 yılı öncesi ve sonrası kıyaslandığında, ABD ve Avrupa ülkelerine oranla istihdamdaki artış hızındaki gerileyiş sınırlı kalmıştır. Tablo 23 incelendiğinde; ortaya çıkan krizin finansal kriz olmasına rağmen, Türkiye'de banka sayısında ciddi bir gerilemeye sebep olmadığı görülmektedir. Bu duruma bağlı olarak şube ve personel sayısında sürekli bir artış yaşanmıştır. Bunun temel sebebiyse 2001 krizi sonrası Türk bankacılık sektörüne getirilen denetleme ve düzenleme mekanizması sayesinde 2008 yılındaki küresel krize sektörün hazırlıklı yakalanmış olması gerekçe olarak gösterilebilir. 2001 sonrası uygulanan Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı (YEP) ve Merkez Bankası'nın finansal istikrar araçlarını devreye sokması sektörün kriz karşısında güçlü bir duruş sergilemesini sağlamıştır (Bostan ve Bölükbaş, 2011: 9). Bunlara ek olarak ekonomide gerçekleşen olumlu sonuçların da etkisi ile Türkiye'de 2005 yılı sonrasında yabancı sermayenin ülkede faaliyet gösteren birçok sektöre olduğu gibi, bankacılık sektörüne de yatırım yapması, sektörün küresel krizden ciddi anlamda etkilenmemesinin sebeplerindendir.

III. BÖLÜM

3. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ İSTİHDAM ANALİZİ

Türk bankacılık sektörünün istihdam analizinin gerçekleştirildiği bu bölümün amacı, milli ölçekte sektörel istihdamla sektör büyüklüklerinde yaşanan değişimler arasındaki ilişkinin sınanmasıdır. Söz konusu istihdam analizi, ilişki içerisinde olunan sektör büyüklüklerinin tespiti için zaman ekonometrisine dayandırılmıştır. Çalışma üç kısma ayrılmış olup ilk kısımda analize konu olan verilerin elde ediliş ve uygulamaya hazır hale getiriliş süreçleri hakkında bilgi verilmiş, uygulanan yöntem ve uygulama aşamalarının aktarımı gerçekleştirilmiştir. İkinci kısımda istihdam ve bankacılık göstergelerinin kullanıldığı öncül çalışmaların derlenmesiyle uygulamayla ilişkili literatürün sunumu gerçekleştirilmiştir. Üçüncü ve son kısımdaysa elde edilen bulguların raporlanmasına gidilmiştir.

3.1. Çalışma Sorusu: Hipotez(ler)

Üç grup analiz (Grafik testleri, ADF durağanlık testi, Granger nedensellik analizi) gerçekleştirilmiş olup çalışmanın sorusu sektörel istihdam ve banka bilanço kalemleri arasında nedensellik ilişkisinin olup-olmadığıdır. Buna göre gerçekleştirilen ekonometrik uygulamalar iki ana hipoteze dayanmaktadır.

Hipotez 1:

H_0: X istihdamı Y bilanço kaleminin Granger nedeni değildir.

H_1: X istihdamı Y bilanço kaleminin Granger nedenidir.

Hipotez 2:

H_0: Y bilanço kalemi X istihdamının Granger nedeni değildir.

H_1: Y bilanço kalemi X istihdamının Granger nedenidir.

3.2. Veri Tasarımı, Yöntem ve Uygulama Aşamaları

Bu kısımda gerçekleştirilen nedensellik analizinde kullanılan veriler, Türkiye Bankalar Birliği tarafından yayınlanan “Türkiye’de Bankacılık Sistemi 1959-2017”

isimli rapordan derlenmiştir. 1980-2017 arasındaki 38 yıllık dönemde bankacı istihdamının bir önceki yıla göre yüzdesel değişimi ile cari dolar fiyatlarıyla banka bilanço kalemlerini oluşturan değişkenlerin bir önceki yıla göre yüzdesel değişimleri arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığının tespitine yönelik gerçekleştirilen ekonometrik analizler dört aşamada gerçekleştirilmiştir.

- İlk olarak kamu-özel -yabancı ayrımı olmaksızın bankaların tamamında çalışan bankacı istihdamında bir önceki yıla göre yaşanan yüzdelik değişimle banka bilanço kalemlerinde cari dolar fiyatlarına göre bir önceki yıla göre değişimler arasındaki nedensellik ilişkisinin var olup olmadığı sınanmıştır.
- İkinci olarak kamu bankalarında çalışan bankacı istihdamında bir önceki yıla göre yaşanan yüzdelik değişimle banka bilanço kalemlerinde cari dolar fiyatlarına göre bir önceki yıla göre değişimler arasındaki nedensellik ilişkisinin var olup olmadığı sınanmıştır.
- Üçüncü olarak özel bankalarda çalışan bankacı istihdamında bir önceki yıla göre yaşanan yüzdelik değişimle banka bilanço kalemlerinde cari dolar fiyatlarına göre bir önceki yıla göre değişimler arasındaki nedensellik ilişkisinin var olup olmadığı sınanmıştır.
- Dördüncü olarak yabancı bankalarda çalışan bankacı istihdamında bir önceki yıla göre yaşanan yüzdelik değişimle banka bilanço kalemlerinde cari dolar fiyatlarına göre bir önceki yıla göre değişimler arasındaki nedensellik ilişkisinin var olup olmadığı sınanmıştır.

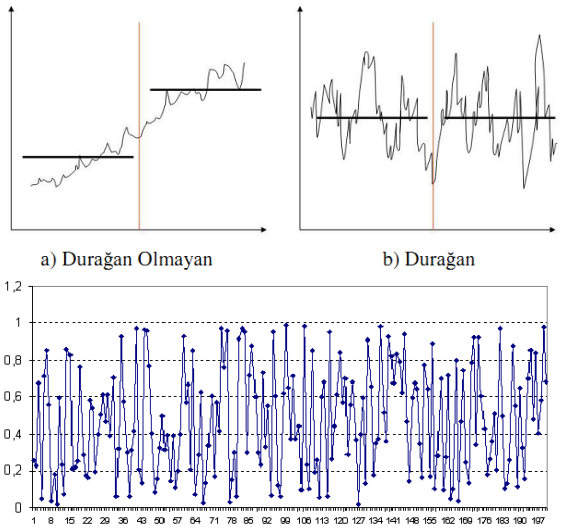
Çalışmada uygulanan istatistik yöntem Granger nedensellik analizidir. Bu analizde iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisi sınanmakta ve üç ihtimalli durumdan birisinin varlığı tespit edilmektedir:

1. **İhtimal tek yönlü Granger nedensellik durumu:** Bu ilk ihtimalde X, Y değişkenleri arasındaki Granger nedensellik ilişkisi iki şekilde olabilir. X⇒Y durumunda X değişkeni Y değişkeninin Granger nedenidir, Y⇒X durumundaysa Y değişkeni X değişkeninin nedenidir sonucuna varılmaktadır.
2. **Çift yönlü Granger nedensellik ilişkisi durumu:** X<=>Y durumundaysa X ve Y değişkenleri arasında karşılıklı Granger nedenselliği mevcuttur.

Yani X değişkeni Y değişkeninin Granger nedeni olup, aynı zamanda Y değişkeni de X değişkeninin Granger nedenidir.

3. **Granger nedensellik ilişkisinin bulunamaması durumu:** X<≠>Y durumundaysa X ve Y değişkenleri arasında yek yönlü veya karşılıklı Granger nedenselliği mevcut değildir (Göktaş Yılmaz, 2005: 67-68).

Granger nedensellik analizinin gerçekleştirilebilmesi için, analize konu olan veri setinin durağan yani zamanın etkisinden arındırılmış olması ön koşulu bulunmaktadır (Uzunöz ve Akçay, 2012: 7). Serilerin durağanlığının tespitindeyse grafik ve ADF testlerinden yararlanılmaktadır. Bu çalışmada da ilk olarak grafik testinden yararlanılacaktır. Durağanlığın tespitine yönelik grafik incelemelerinde, hata terimlerinin varyansı sabit, ortalaması 0 olan ve ardışık bağımlılığı olmayan beyaz gürültü hata terimidir. Aşağıda durağan olmayan, durağan olan ve beyaz gürültü olarak ifade edilen ideal durağan süreci tanımlayan üç farklı örnek grafikler sunulmuştur (Uğurlu, 2009: 2).

c) Beyaz Gürültü (İdeal Durağan Süreç)

3.3. İlişkili Literatür

Granger nedensellik analiziyle şekillendirilen literatürde çok sayıda çalışma mevcuttur. İstihdam ve bankacılık sektörünü bir arada ele alan çalışmalara rastlamaksa oldukça güçtür. Bu sebeple istihdam veya bankacılık sektörlerini içeren çalışmaları

ayrı ayrı tespit etme zorunluluğu oluşmaktadır. İstihdamla ilişkilendirilen çalışmalar ve elde edilen bulguların bazıları şunlardır:

Korkmaz ve Yılgör (2010) 1997-2009 arasında çeyreklere göre büyümenin istihdamın tek yönlü Granger nedeni olduğunu tespit etmiştir. Sürmeli (2013) ise 2005-2012 yılları arasında aylık değişimlere göre sanayide büyümenin işsizliğin Granger nedeni olduğunu bulmuştur. Takım (2015) 1975-2008 arasındaki yıllık değişime göre büyüme ve işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisini Granger nedensellik analizi vasıtasıyla sınamışlardır. İstihdamla doğrudan yabancı yatırımların 1980-2011 arasındaki nedensellik ilişkisini sınayan bir başka çalışmadaysa Sandalcılar (2012), iki değişken arasında tek yönlü veya çift yönlü herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığı bulgusunu elde etmişlerdir.

İstihdamla ilişkilendirilen çalışmalar dışında işsizlikle ilişkilendirilen çalışmalar da mevcuttur. Bu kapsamda Göktaş Yılmaz (2005) 1978-2004 yılları arasındaki işsizlik oranlarıyla büyüme arasında nedensellik ilişkisini sorguladığı çalışmasında, işsizlikten büyümeye doğru tek yönlü Granger nedenselliğin oluştuğu sonucuna varmıştır. Kızılgöl (2006) 1988-2006 arası dönemde 6'şar aylık dönemlere göre işsizlikle büyüme arasında nedensellik ilişkisini sorguladığı çalışmasında, işsizlikten büyümeye doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisinin varlığını tespit edebilmiştir. Takım (2015) ise 1975-2008 arasındaki dönemde işsizlikle büyüme arasında herhangi bir nedensellik bağının olmadığını tespit etmiştir. Aynı değişkenlerle gerçekleştirilen daha güncel bir diğer çalışmada Bağcı ve Börü (2018), 1960-79 ve 1980-99 arasında büyümenin işsizliğin tek yönlü Granger nedeni olduğu, 2000-16 arasındaysa bu defa işsizliğin büyümenin Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşmıştır. İşsizlikle doğrudan yabancı yatırımların 1980-2016 arasındaki nedensellik ilişkisini sınayan bir başka çalışmadaysa Erçakar ve Güvenoğlu (2018), iki değişken arasında çift yönlü Granger nedensellik ilişkisinin olduğu bulgusunu elde etmişlerdir.

Finans sektöründeki istihdamla finansal genişleme arasında nedensellik ilişkisinin sınamasının gerçekleştirildiği Güneş (2013)'in çalışması, bu tez çalışmasındaki uygulama sürecine en yakın analizi içermektedir. 1988-2009 yılları arasındaki altışar aylık verilerek esas alınarak Granger nedensellik analizi

gerçekleştirilmiştir. Çalışmada büyümenin finans sektöründe çalışanların istihdamının Granger nedeni olduğu sonucuyla karşılaşılmıştır.

3.4. Granger Nedensellik Analizi Öncülü Uygulama Bulguları

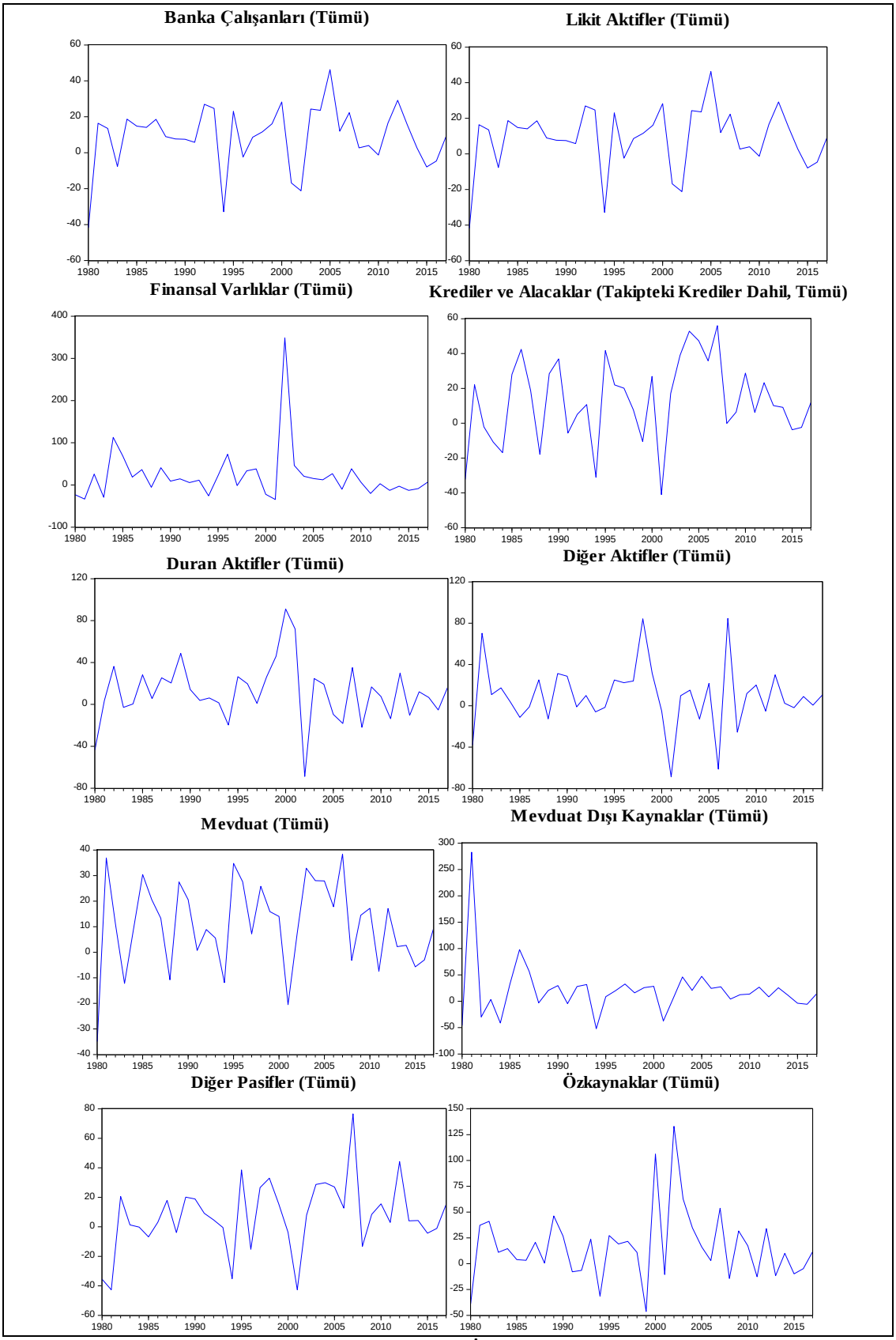
3.4.1. Değişkenlerin Durağanlık Sınaması İçin Grafik Analizi Bulguları

Serilerin durağanlığının test edilmesi için ilk olarak grafik analizi yapılmıştır. Dört farklı aşamada ve her aşamada on değişken için yapılan analizde, Eviews çıktıları toplu olarak sunulmuş olup, kırk grafiğin beyaz gürültü olarak ifade edilen durağan bir sürecin varlığına işaret eden ortalaması sıfır, varyansı sabit, ardışık bağımlı olmayan yapının yaklaşık varlığı görülmektedir. Bu kapsamda grafik grupları sırayla:

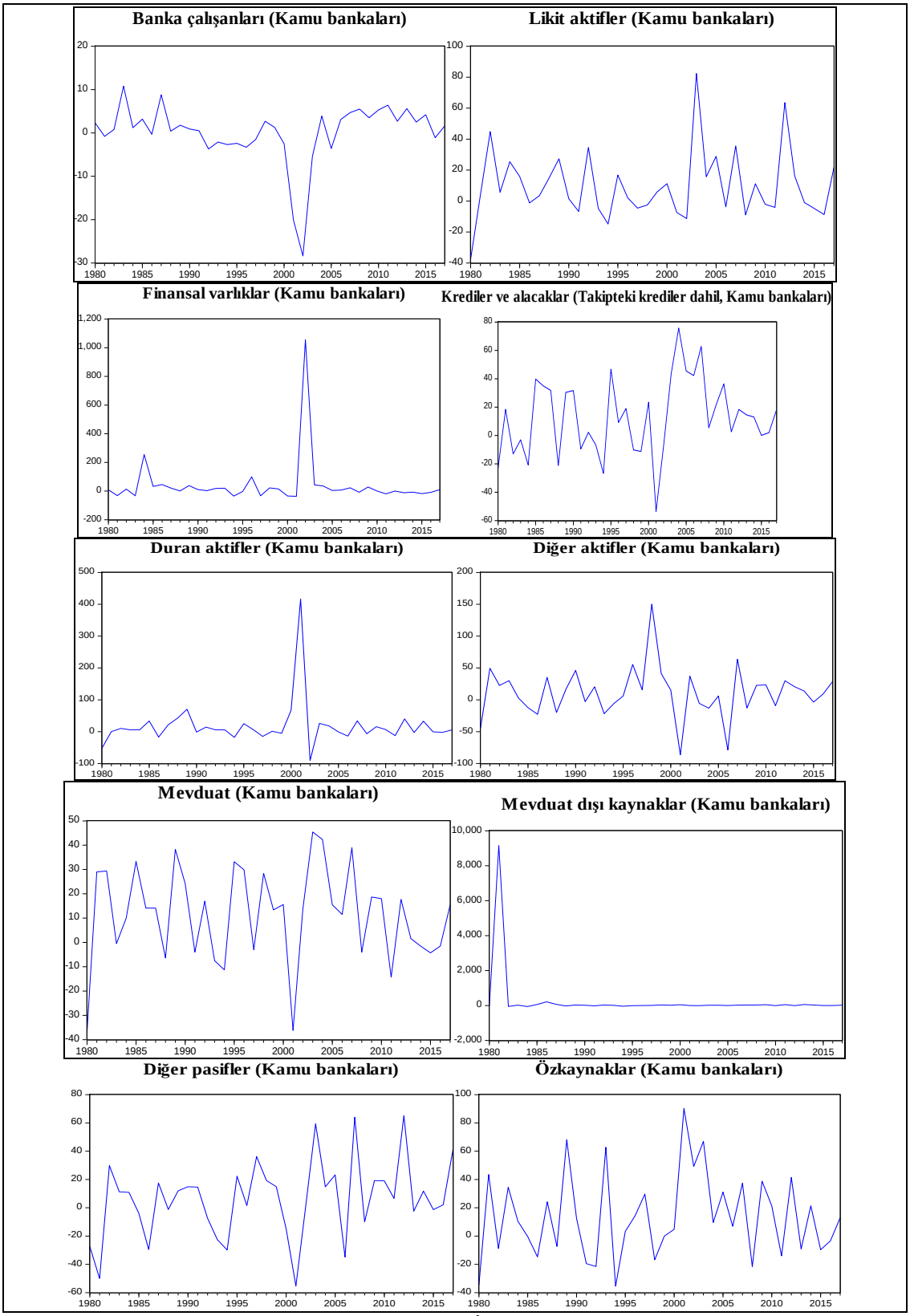
- Tüm banka çalışanları "bankalar bütünü",
- Kamu bankalarında çalışanlar
- Özel sektör bankalarında çalışanlar
- Yabancı bankalarda çalışanlar

oluşmaktadır. Ayrıca dokuz banka bilanço alt kalemiyse şunlardır:

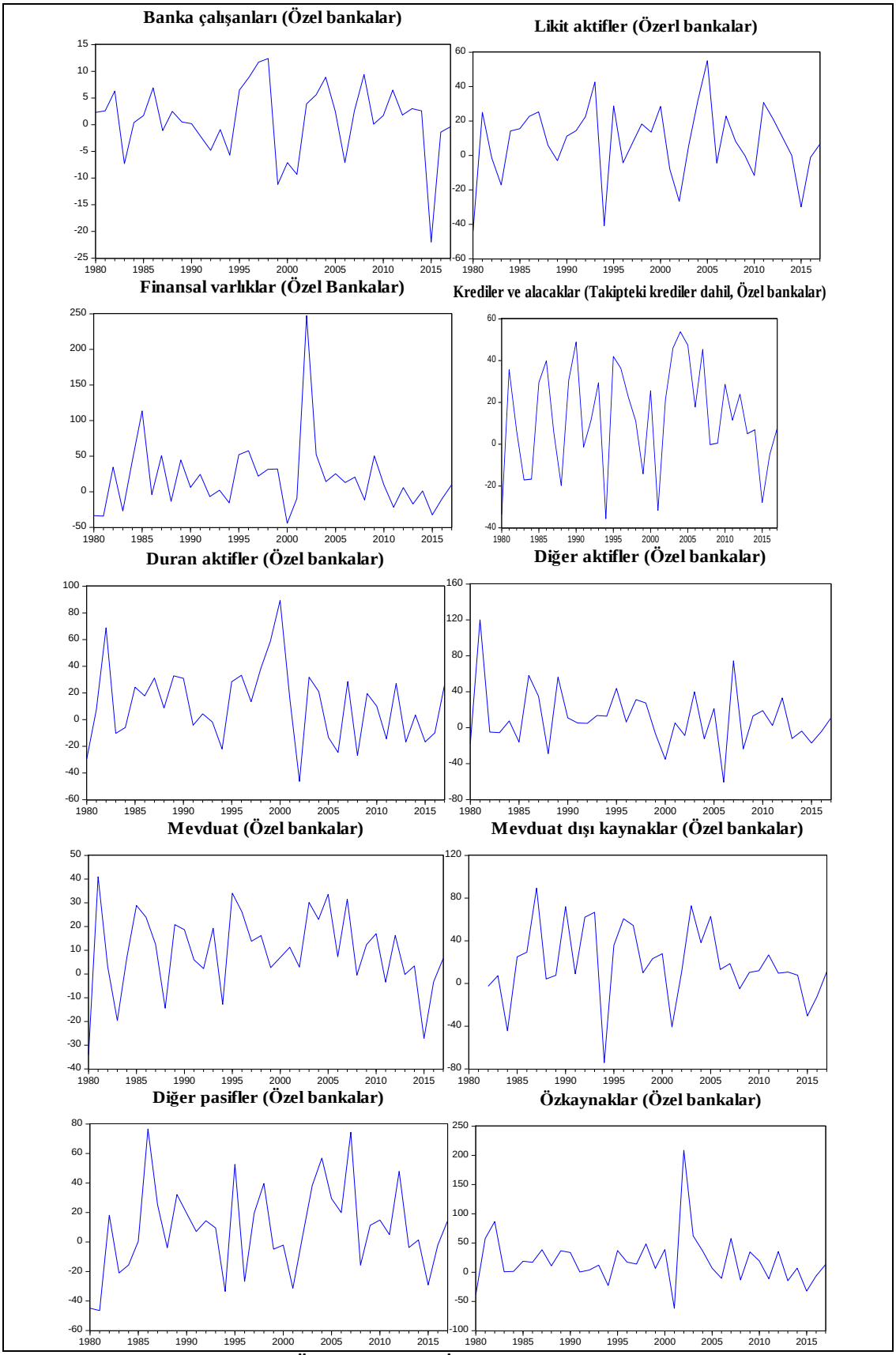
- Likit aktifler
- Finansal varlıklar
- Krediler ve alacaklar
- Duran aktifler
- Diğer aktifler,
- Mevduat,
- Mevduat dışı kaynaklar
- Diğer pasifler
- Özkaynaklar

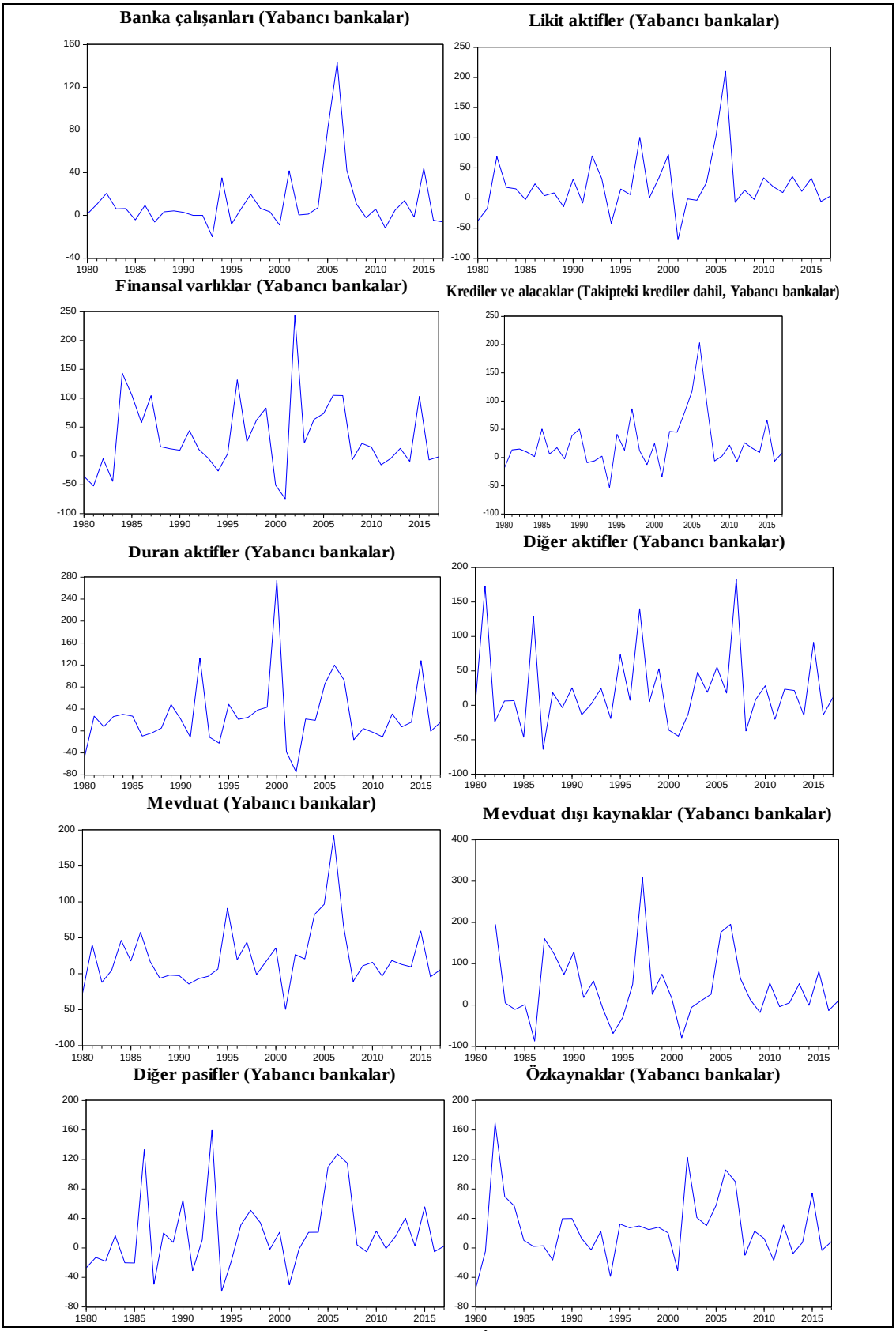
Şekil 1. Eviews Grafikleri (Bankalar Bütünü İçin)

Şekil 2. Eviews Grafikleri (Kamu Bankaları İçin)

Şekil 3. Eviews Grafikleri (Özel Bankalar İçin)

Şekil 4. Eviews Grafikleri (Yabancı Bankalar İçin)

3.4.2. Değişkenlerin Durağanlık Sınaması İçin ADF Test Bulguları

İkinci aşama olarak durağanlık için yapılan ADF testi gerçekleştirilmiş olup, test bulgularına göre, değişkenlerin tamamının düzeyde durağan olduğunu göstermekte olup test sonuçları tablo 24'te toplu olarak sunulmuştur.

Tablo 24. ADF İstatistikleri Eviews Çıktıları Özet Tablosu (Birim Kök Testi Bulguları, n=37, 1980-2017)

			Aktifler					Pasifler			
		Banka çalışanları	Likit aktifler	Finansal varlıklar	Krediler ve alacaklar (takipteki krediler dahil)	Duran aktifler	Diğer aktifler	Mevduat	Mevduat dışı kaynaklar	Diğer pasifler	Öz kaynaklar
Bankalar bütünü	t İstatistiği	-3,781	-6,916	-6,132	-5,688	-6,178	-8,000	-7,079	-7,866	-6,127	-3,331
	Olasılık	0,007	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Kamu bankaları	t İstatistiği	-3,242	-7,109	-6,212	-4,984	-6,785	-6,805	-6,895	-6,172	-6,197	-7,385
	Olasılık	0,025	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Özel bankalar	t İstatistiği	-4,932	-7,062	-5,758	-6,018	-5,543	-8,911	-7,198	-5,681	-5,864	-7,139
	Olasılık	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Yabancı bankalar	t İstatistiği	-3,929	-5,668	-5,867	-3,885	-6,198	-8,490	-4,239	-5,083	-6,025	-5,564
	Olasılık	0,005	0,000	0,000	0,005	0,000	0,000	0,002	0,000	0,000	0,000

3.5. Granger Nedensellik Analizi Bulguları

Gecikme uzunluğuna duyarlı bir analiz özelliği gösteren Granger nedensellik analizinde gecikme uzunluğunun ne olarak alınması gerektiği konusunda belirsizlik mevcuttur. Bu çalışmada kullanılan veri seti yıllık olup gecikme uzunluğu 1,2,3 olarak alınmıştır (Bkz. Taş, 2013: 81-82). Bu sebeple uygulamalarda üç farklı gecikme uzunluğuna göre Granger nedenselliğine ilişkin bulgular bir arada değerlendirilmiştir.

3.5.1. Kamu Banka Çalışanları ile Kamu Banka Bilanço Kalemleri Arasında Granger Nedensellik İlişkisi Analizi Bulguları

Kamu bankaları için gerçekleştirilen ikinci analizde, her üç gecikmeye göre nedenselliğin olduğu üç kalem finansal varlıklar, duran aktifler ve diğer pasiflerdir. Üstelik bu kalemlerden sadece diğer pasiflerde ve üçüncü gecikmede hata payı %5 yerine %10 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca diğer aktifler üçüncü gecikmede ve %5 hata payında, mevduatlar ise birinci gecikmede %10 hata payında kamu bankacılığındaki istihdamın Granger nedenidir (Tablo 25).

Tablo 25. Granger Nedensellik Analizi Bulguları-Eviews Çıktısı (Kamu Bankaları İçin Bilanço Kalemlerinden İstihdama Nedensellik)

	1 Gecikme			2 Gecikme			3 Gecikme		
Null Hypothesis:	n	F-İstatistiği	Olasılık	n	F-İstatistiği	Olasılık	n	F-İstatistiği	Olasılık
Likit aktifler does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	2,836	0,101	36	1,507	0,237	35	1,370	0,272
Finansal varlıklar does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	9,030	0,005	36	5,323	0,010	35	3,635	0,025
Krediler ve alacaklar (takipteki krediler dâhil) does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	1,635	0,210	36	0,395	0,677	35	0,482	0,698
Duran aktifler does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	21,804	0,000	36	10,491	0,000	35	7,516	0,001
Diğer aktifler does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	1,646	0,208	36	1,374	0,268	35	8,464	0,000
Mevduat does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	3,848	*0,058	36	1,537	0,231	35	1,115	0,360
Mevduat dışı kaynaklar does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	0,042	0,839	36	1,519	0,235	35	1,206	0,326
Diğer pasifler does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	6,158	0,018	36	3,344	0,048	35	2,290	*0,100
Öz kaynaklar does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	0,075	0,787	36	0,639	0,535	35	0,798	0,505

* %10 anlamlılıkta

Kamu bankalarında sektörel istihdamın bilanço kalemlerinin nedeni olup-olmadığının sınaması yapıldığında, nedensellik ilişkisinin bilanço kalemlerinin sektörel istihdamdaki nedenselliğine göre daha az kalemde gerçekleştiği sonucuyla karşılaşılmıştır. Buna göre sektörel istihdam, hem finansal varlıklar hem de özkaynaklar üzerinde üç gecikme düzeyinde Granger nedenselliği oluşturmaktadır.

Hata payıysa sadece özkaynaklar kalemi için ve üçüncü gecikmedeki nedensellikte mevcut olup, diğer beş durumda %5 düzeyindedir. Buna ek olarak kamu bankalarındaki istihdam, %10 hata payında ve birinci gecikmede mevduatların Granger nedenidir. Nedensellik ilişkisi sağlanmayan altı kalem mevcuttur (Tablo 26).

Tablo 26. Granger Nedensellik Analizi Bulguları-Eviews Çıktısı (Kamu Bankaları İçin İstihdamdan Bilanço Kalemlerine Nedensellik)

	1 Gecikme			2 Gecikme			3 Gecikme		
Null Hypothesis:	n	F-İstatistiği	Olasılık	n	F-İstatistiği	Olasılık	n	F-İstatistiği	Olasılık
Banka çalışanları does not Granger Cause Likit aktifler	37	1,619	0,212	36	1,551	0,228	35	1,126	0,356
Banka çalışanları does not Granger Cause Finansal varlıklar	37	23,204	0,000	36	11,222	0,000	35	7,279	0,001
Banka çalışanları does not Granger Cause Krediler	37	1,738	0,196	36	1,806	0,181	35	1,512	0,233
Banka çalışanları does not Granger Cause Duran aktifler	37	0,009	0,924	36	0,174	0,841	35	0,168	0,917
Banka çalışanları does not Granger Cause Diğer aktifler	37	0,107	0,746	36	0,055	0,947	35	0,144	0,933
Banka çalışanları does not Granger Cause Mevduat	37	3,025	*0,091	36	2,036	0,148	35	2,238	0,106
Banka çalışanları does not Granger Cause Mevduat dışı kaynaklar	37	0,098	0,757	36	0,377	0,689	35	0,679	0,572
Banka çalışanları does not Granger Cause Diğer pasifler	37	0,399	0,532	36	1,175	0,322	35	0,201	0,895
Banka çalışanları does not Granger Cause Özkaynaklar	37	10,538	0,003	36	4,300	0,023	35	2,720	*0,063

* %10 anlamlılıkta

3.5.2. Özel Banka Çalışanları ile Özel Banka Bilanço Kalemleri Arasında Granger Nedensellik İlişkisi Analizi Bulguları

Özel bankalar için gerçekleştirilen üçüncü analizde, her üç gecikmeye göre hem %5 hem de %10 hata payına göre nedenselliğin olduğu herhangi bir bilanço kaleminin varlığı tespit edilememiştir. Diğer bir deyişle özel bankalarda bankacı istihdamında bilanço kalemlerinin istatistiksel anlamlılığı olan her hangi bir neden oluşturma fonksiyonu bulunmamaktadır (Tablo 27).

Tablo 27. Granger Nedensellik Analizi Bulguları-Eviews Çıktısı (Özel Bankalar İçin Bilanço Kalemlerinden İstihdama Nedensellik)

	1 Gecikme			2 Gecikme			3 Gecikme		
Null Hypothesis:	n	F-İstatistiği	Olasılık	n	F-İstatistiği	Olasılık	n	F-İstatistiği	Olasılık
Likit aktifler does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	2,582	0,117	36	0,192	0,164	35	0,109	0,369
Finansal varlıklar does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	1,329	0,257	36	0,160	0,217	35	0,869	0,469
Krediler ve alacaklar does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	0,231	0,634	36	0,203	0,818	35	0,219	0,882
Duran aktifler does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	1,204	0,280	36	0,571	0,571	35	0,387	0,763
Diğer aktifler does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	2,005	0,166	36	0,109	0,349	35	0,350	0,790
Mevduat does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	0,865	0,359	36	0,744	0,484	35	0,407	0,749
Mevduat dışı kaynaklar does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	0,001	0,976	36	0,301	0,743	35	0,061	0,980
Diğer pasifler does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	0,237	0,630	36	0,099	0,906	35	0,050	0,985
Öz kaynaklar does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	0,013	0,909	36	0,178	0,838	35	0,049	0,986

* %10 anlamlılıkta

Özel bankalarda sektörel istihdamın bilanço kalemlerinin nedeni olup-olmadığının sınaması yapıldığında, nedensellik ilişkisinin farklı gecikme düzeylerinde ve hata paylarında birer defa olmak üzere dört kalemde gerçekleştiği sonucuyla karşılaşılmıştır. Buna göre sektörel istihdam birinci gecikmede ve %10 hata payında sadece mevduat dışı kaynakların Granger nedenidir. Ayrıca üçüncü gecikmede %5 hata payında finansal varlıklarla özkaynaklar ve %10 hata payındaysa diğer aktiflerin Granger nedenidir (Tablo 28).

Tablo 28. Granger Nedensellik Analizi Bulguları-Eviews Çıktısı (Özel Bankalar İçin İstihdamdan Bilanço Kalemlerine Nedensellik)

	1 Gecikme			2 Gecikme			3 Gecikme		
Null Hypothesis:	n	F-İstatistiği	Olasılık	n	F-İstatistiği	Olasılık	n	F-İstatistiği	Olasılık
Banka çalışanları does not Granger Cause Likit aktifler	37	0,620	0,436	36	106,662	0,357	35	0,876	0,465
Banka çalışanları does not Granger Cause Finansal varlıklar	37	0,047	0,830	36	0,991	0,383	35	297,304	0,049
Banka çalışanları does not Granger Cause Krediler	37	0,240	0,627	36	0,122	0,886	35	145,338	0,249
Banka çalışanları does not Granger Cause Duran aktifler	37	0,759	0,390	36	0,575	0,569	35	118,728	0,333
Banka çalışanları does not Granger Cause Diğer aktifler	37	2,294	0,139	36	174,230	0,192	35	232,027	*0,097
Banka çalışanları does not Granger Cause Mevduat	37	1,060	0,311	36	0,429	0,655	35	0,473	0,704
Banka çalışanları does not Granger Cause Mevduat dışı kaynaklar	37	3,411	*0,074	36	204,464	0,148	35	163,669	0,205
Banka çalışanları does not Granger Cause Diğer pasifler	37	0,358	0,554	36	0,672	0,518	35	167,538	0,195
Banka çalışanları does not Granger Cause Özkaynaklar	37	0,000	0,992	36	0,082	0,922	35	306,628	0,044

* %10 anlamlılıkta

3.5.3. Yabancı Banka Çalışanları ile Yabancı Banka Bilanço Kalemleri Arasında Granger Nedensellik İlişkisi Analizi Bulguları

Dördüncü olarak yabancı bankalardaki bankacı istihdamında her üç gecikme düzeyinde ve sadece mevduat kaleminin üçüncü gecikmesinde %10 hata payında olmak üzere mevduat ve krediler Granger nedenidir. Diğer beş gecikme durumundaysa hata payı %5'tir. Dolayısıyla yabancı bankalardaki istihdamda mevduat ve kredilerin istihdam nedeni olduğu, diğer yedi bilanço kalemininse nedensellik kaynağı oluşturmadığı sonucuyla karşılaşılmaktadır (Tablo 29).

Tablo 29. Granger Nedensellik Analizi Bulguları-Eviews Çıktısı (Yabancı Bankalar İçin Bilanço Kalemlerinden İstihdama Nedensellik)

	1 Gecikme			2 Gecikme			3 Gecikme		
Null Hypothesis:	n	F-İstatistiği	Olasılık	n	F-İstatistiği	Olasılık	n	F-İstatistiği	Olasılık
Likit aktifler does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	1,773	0,192	36	1,051	0,362	35	1,238	0,314
Finansal varlıklar does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	0,013	0,912	36	0,093	0,912	35	0,700	0,560
Krediler ve alacaklar does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	5,921	0,020	36	5,434	0,010	35	3,712	0,023
Duran aktifler does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	1,227	0,276	36	0,711	0,499	35	0,616	0,610
Diğer aktifler does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	0,005	0,946	36	0,125	0,883	35	0,128	0,943
Mevduat does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	4,190	0,049	36	4,568	0,018	35	2,806	*0.058
Mevduat dışı kaynaklar does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	0,363	0,551	36	0,273	0,763	35	0,722	0,548
Diğer pasifler does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	2,651	0,113	36	1,681	0,203	35	1,050	0,386
Öz kaynaklar does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	0,064	0,802	36	0,187	0,830	35	0,800	0,504

* %10 anlamlılıkta

Yabancı bankalarda sektörel istihdamın bilanço kalemlerinin nedeni olup-olmadığının sınaması yapıldığında sektörel istihdam, kredilerin, diğer aktiflerin, mevduatın, diğer pasiflerin ve özkaynakların üç gecikme düzeyinde de Granger nedenidir. On beş farklı düzeyde tespit edilen söz konusu nedensellikten sadece altısında hata payı %10 olup, geriye kalan dokuz durumda %5'le sınırlıdır. Buna ek olarak birinci gecikmede ve %10 hata payında yabancı bankalardaki istihdamın finansal varlıkların da Granger nedeni olduğu sonucuyla karşılaşılmaktadır. İstihdamın herhangi bir nedenselliğe yol açmadığı bilanço kalemleriyse likit aktifler ve duran aktiflerle sınırlıdır (Tablo 30).

Tablo 30. Granger Nedensellik Analizi Bulguları-Eviews Çıktısı (Yabancı Bankalar İçin İstihdamdan Bilanço Kalemlerine Nedensellik)

	1 Gecikme			2 Gecikme			3 Gecikme		
Null Hypothesis:	n	F-İstatistiği	Olasılık	n	F-İstatistiği	Olasılık	n	F-İstatistiği	Olasılık
Banka çalışanları does not Granger Cause Likit aktifler	37	1,881	0,179	36	2,086	0,141	35	1,619	0,207
Banka çalışanları does not Granger Cause Finansal varlıklar	37	3,712	*0,062	36	1,852	0,174	35	1,215	0,323
Banka çalışanları does not Granger Cause Krediler	37	4,089	*0,051	36	4,991	0,013	35	2,783	*0,0593
Banka çalışanları does not Granger Cause Duran aktifler	37	1,273	0,267	36	1,240	0,303	35	0,884	0,462
Banka çalışanları does not Granger Cause Diğer aktifler	37	6,170	0,018	36	4,276	0,023	35	2,901	*0,0524
Banka çalışanları does not Granger Cause Mevduat	37	3,146	*0,085	36	4,199	0,024	35	2,508	*0,0793
Banka çalışanları does not Granger Cause Mevduat dışı kaynaklar	37	0,313	0,580	36	0,468	0,631	35	0,303	0,823
Banka çalışanları does not Granger Cause Diğer pasifler	37	5,315	0,027	36	3,566	0,040	35	2,501	*0,080
Banka çalışanları does not Granger Cause Özkaynaklar	37	7,854	0,008	36	4,834	0,015	35	4,326	0,013

* %10 anlamlılıkta

3.5.4. Tüm Banka Çalışanları ile Sektör Bilanço Kalemleri Arasında Granger Nedensellik İlişkisi Analizi Bulguları

Bankacılık sektör bütünü için gerçekleştirilen ilk analizde, her üç gecikmeye göre nedenselliğin olduğu kalem duran aktiflerdir. Diğer aktifler kalemiyse ikinci ve üçüncü gecikme uzunluğunda sektörel istihdamın Granger nedenidir. Finansal varlıklarsa diğer iki kalemin aksine %10 anlamlılıkta ve sadece 1 gecikmede sektörel istihdamın Granger nedenini oluşturmuştur. Diğer altı kaleminse sektörel istihdamda Granger nedenselliği bulunmamaktadır (Tablo 31).

Tablo 31. Granger Nedensellik Analizi Bulguları-Eviews Çıktısı (Bankalar Bütünü İçin Bilanço Kalemlerinden İstihdama Nedensellik)

	1 Gecikme			2 Gecikme			3 Gecikme		
Null Hypothesis:	n	F-İstatistiği	Olasılık	n	F-İstatistiği	Olasılık	n	F-İstatistiği	Olasılık
Likit aktifler does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	0,611	0,440	36	0,788	0,464	35	1,277	0,301
Finansal varlıklar does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	3,150	*0,085	36	0,203	0,818	35	0,683	0,570
Krediler ve alacaklar (takipteki krediler dâhil) does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	0,639	0,430	36	0,695	0,507	35	1,695	0,191
Duran aktifler does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	10,496	0,003	36	6,072	0,006	35	3,584	0,026
Diğer aktifler does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	0,166	0,686	36	4,246	0,024	35	3,707	0,023
Mevduat does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	0,902	0,349	36	0,164	0,849	35	0,496	0,688
Mevduat dışı kaynaklar does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	0,189	0,667	36	0,119	0,888	35	0,293	0,830
Diğer pasifler does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	0,389	0,537	36	0,516	0,602	35	0,741	0,537
Öz kaynaklar does not Granger Cause Banka Çalışanları	37	0,147	0,703	36	1,806	0,181	35	2,176	0,113

* %10 anlamlılıkta

Bankacılık sektör bütünü için sektörel istihdamın bilanço kalemlerinin nedeni olup-olmadığının sınaması yapıldığında, nedensellik ilişkisinin bilanço kalemlerinin sektörel istihdamdaki nedenselliğine göre çok daha fazla kalemde gerçekleştiği sonucuyla karşılaşılmıştır. Buna göre sektörel istihdam, hem finansal varlıklar hem de özkaynaklar üzerinde üç gecikme düzeyinde ve %5'lik hata payında Granger nedenselliği oluşturmaktadır. Buna ek olarak %10 hata payında, ikinci ve üçüncü gecikmede banka çalışanları aktiflerin Granger nedenidir. Ayrıca üçüncü gecikmede sektörel istihdam, %10 hata payına göre likit aktiflerin, kredilerin ve mevduatların Granger nedenidir. Nedensellik ilişkisi sağlanmayan üç kalemse diğer aktifler, mevduat dışı kaynaklar ve diğer pasiflerle sınırlıdır (Tablo 32).

Tablo 32. Granger Nedensellik Analizi Bulguları-Eviews Çıktısı (Bankalar Bütünü İçin İstihdamdan Bilanço Kalemlerine Nedensellik)

	1 Gecikme			2 Gecikme			3 Gecikme		
Null Hypothesis:	n	F-İstatistiği	Olasılık	n	F-İstatistiği	Olasılık	n	F-İstatistiği	Olasılık
Banka çalışanları does not Granger Cause Likit aktifler	37	2,213	0,146	36	2,456	0,102	35	2,836	*0,056
Banka çalışanları does not Granger Cause Finansal varlıklar	37	20,638	0,000	36	10,143	0,000	35	6,301	0,002
Banka çalışanları does not Granger Cause Krediler	37	0,317	0,577	36	1,854	0,174	35	2,699	*0,065
Banka çalışanları does not Granger Cause Duran aktifler	37	3,649	*0,065	36	1,355	0,273	35	2,703	*0,065
Banka çalışanları does not Granger Cause Diğer aktifler	37	2,313	0,138	36	1,210	0,312	35	0,811	0,499
Banka çalışanları does not Granger Cause Mevduat	37	0,036	0,850	36	1,739	0,193	35	2,833	*0,056
Banka çalışanları does not Granger Cause Mevduat dışı kaynaklar	37	0,613	0,439	36	1,690	0,201	35	0,495	0,689
Banka çalışanları does not Granger Cause Diğer pasifler	37	0,067	0,798	36	1,902	0,166	35	1,989	0,139
Banka çalışanları does not Granger Cause Özkaynaklar	37	12,234	0,001	36	4,967	0,014	35	3,428	0,031

* %10 anlamlılıkta

3.6. Bulguların Toplu Mukayesesi ve Tartışma

Granger nedensellik analizi bulguları 1980-2017 arası dönemde iki açıdan istihdam ve bilanço arasındaki ilişki hakkında önemli ipuçları vermektedir:

1- **Bilanço kalemlerinden istihdama doğru Granger nedenselliği:** Bankacılık sektöründe özel yerli bankalarda, yabancı bankalarda, kamu bankalarında ve sektör bütününde ilave istihdam yani işe alımlarda bilanço kalemlerinde gözetilen-gözetilmeyenleri ortaya koymaktadır.

2- **İstihdamdan bilanço kalemlerine doğru Granger nedenselliği:** İlave istihdamın bilanço kalemlerinde etkili olduğu-olamadığı kısımları ortaya koymaktadır.

Uygulama verilerinin bir önceki yıla göre yüzde değişime dayanması, bankacı istihdamında yaşanan değişim açısından işe alımı ifade etmektedir. Bankacılık sektöründe işe alımla ilgili mevcut olan sınırlı literatürde, personel seçiminin ve yeni personelinin bankaya uyum sağlamasına yönelik yapılandırıldığı dikkat çekmekte olup, bu çalışma alanı esasen insan kaynakları yönetimi disiplinin konusu dâhilindedir

(Örneğin bkz. Koçak ve Erdoğan, 2011; Karataş, 2013; Tayfur Ekmekçi, 2018). Bankaya yeni eleman alımında kimin tercih edileceği sorusuna yanıt aramadan önceyse, ilave kadro ihdasının makro ölçekte neye dayandırıldığının tespiti ihtiyacı mevcuttur. Banka bilanço kalemlerindeki değişimin ilave istihdamın nedeni olup-olmamasıysa sektördeki işe alım – işten çıkarma süreçlerinde rasyonel davranışın düzeyini ortaya koymada önemli gösterge özelliğindedir.

Yıllık istihdam değişiminin banka bilanço kalemleri üzerindeki Granger nedenselliğinin bulunup-bulunmaması ise, bankacıların çalışma faaliyetlerindeki başarılı oldukları alanların bilanço düzeyinde gösterilmesini sağlamaktadır. Şayet nedensellik sağlanamadıysa, söz konusu bilanço kalemi için istihdam değişiminin herhangi bir anlamlı etkisinin bulunmadığı anlamı oluşacaktır. Bu durumda da ilave personel alımının veya personel çıkartılmasının nedensellik tespiti yapılamayan bilanço kalemi için bir önemi de istatistiksel olarak bulunmamaktadır.

3.6.1. Yıllık İstihdam Değişiminde Sektör Bilanço Kalemlerinin Granger Nedenselliği İçin Banka Grupları Arası Mukayese ve Tartışma

Kamu bankalarında ilave istihdam yaratımında 1980-2017 arasında geçen dönem için dokuz bilanço kaleminden 1) finansal varlıklar (satışa hazır finansal varlıklarla vadeye kadar elde tutulacak net yatırımlar gibi), 2) duran aktifler (bağlı ortaklıklarla gayrimenkuller gibi), 3) mevduat, 4) diğer aktifler ve 5) diğer pasifler (vergi ve harç ödemeleri gibi) istihdamda değişim üzerinde Granger nedenselliğe sahiptir. İlk bakışta kredilerin istihdam değişiminde Granger nedenselliğe sahip olmayışı yadırganabilir. Ancak kamu bankalarında krediler içerisinde kamuyla ilişkili kurumlara verilen kredilerin önemli ağırlığa sahip oluşu, kredi pazarlama konusunda eleman ihtiyacını sınırlamaktadır. Dolayısıyla da daha çok varlık yönetimi alanında personel ihtiyacıyla şekillenen bir istihdam politikası yürütülmesini beraberinde getirmektedir.

Özel (yerli) bankalarda ilave istihdam yaratımında 1980-2017 arasında geçen dönem için hiçbir bilanço kaleminin hiçbir gecikme düzeyinde ve %10 hata payında (%90 güven sınırında) dahi Granger nedensellik sağlamadığı tespit edilmiştir.

Dolayısıyla özel bankalar nezdinde işlem adeti görece yüksek olan mevduat ve kredi hacimlerinde dahi yaşanan değişimlerin istihdam üzerinde nedensellik etkisine sahip olmadığı sonucuyla karşılaşılmaktadır. Bu durumsa ana görevi mevduat toplayıp kredi vermek suretiyle ekonomide yatırım ve tüketime gitmeyen varlıkların yatırım ve tüketime aktarımını sağlayan bir sektör konumundaki bankacılık sektörü açısından rasyonel bir istihdam politikasının yürütülemediğini destekler niteliktedir. Bir ölçüde özel bankaların yabancı sermayeli şirketlere satışlarının yoğunlaşıp sektör içindeki paylarında belirgin düşüşün yaşanmasını da, insan varlığı "beşeri sermaye" açısından kısmen de olsa açıklamaktadır.

Yabancı bankalar için ilave istihdam yaratımında 1980-2017 arasında geçen dönem için mevduat ve kredi bilanço kalemlerinin her üç gecikme düzeyinde de ve mevduat kalemi için üçüncü gecikmede %10 hata payı istisnası dışında %5 hata payıyla Granger nedensellik sağladığı tespit edilmiştir. Bu durum, yabancı bankaların istihdam politikasının mevduat toplayıp kredi pazarlaması çerçevesinde şekillenen bankaların klasik fonksiyonuna dayalı şekilde rasyonel ilkelere dayalı oluştuğunu destekler niteliktedir. Neticede mevduat ve kredi hacminde yaşanacak ilave artış, ilave personel ihtiyacını doğurabileceği gibi; mevduat ve kredi hacminde yaşanacak daralma da personel ihtiyacında azalışı beraberinde getirecektir. Bu da yabancı bankaların çalışanlarından beklentilerinin, asli bankacılık faaliyetlerini layıkıyla yerine getirmeleri olduğunu desteklemektedir. Bu durum birey ve grup "şube, bölge, departman vb." bazında performansın istihdamda belirleyiciliğini göstermektedir.

Bankalar bütününde ilave istihdam yaratımında 1980-2017 arasında geçen dönem için dokuz bilanço kaleminden üçünü oluşturan finansal varlıklar, duran aktifler ve diğer aktiflerin yıllık istihdam değişiminde Granger nedensellik sağladığı tespit edilmiştir. Dikkat edilecek olursa bankalar bütününde bilanço kalemlerinin istihdam değişimindeki Granger nedenselliği diğer pasifler kalemi dışında kamu bankalarıyla örtüşmektedir. Dönemin 1980-2017 arasını kapsaması ve söz konusu dönemin önemli bir bölümünde kamu bankalarının sektör içerisinde ağırlıklı oluşu, bu örtüşmede etkili olma potansiyelindedir. Mevduat ve kredilerin yabancı bankalar dışında istihdamda Granger nedenselliği sağlamaması da yabancı bankaların sektör içindeki paylarında son yıllarda artış yaşanması sebebiyle bankalar bütünü için geçerli

olamadığı sonucuna da varılabilir. Neticede sektör içinde yabancı payındaki artış 2001 finans krizi sonrasında ve özellikle de son on yılda artış göstermiştir. Toplu bulgular tablo 33'te sunulmuştur.

Tablo 33. Bilanço Kalemlerinden İstihdama Granger Nedensellik İlişkisi Toplu Sonuçları

	Gecikme Uzunluğu	Bankalar Bütünü	Kamu Bankaları	Özel Bankalar	Yabancı Bankalar
Likit aktifler does not Granger Cause Banka Çalışanları	1 Gecikme	…	…	…	…
	2 Gecikme	…	…	…	…
	3 Gecikme	…	…	…	…
Finansal varlıklar does not Granger Cause Banka Çalışanları	1 Gecikme			…	…
	2 Gecikme	…		…	…
	3 Gecikme	…		…	…
Krediler ve alacaklar (takipteki krediler dahil) does not Granger Cause Banka Çalışanları	1 Gecikme	…	…	…	
	2 Gecikme	…	…	…	
	3 Gecikme	…	…	…	
Duran aktifler does not Granger Cause Banka Çalışanları	1 Gecikme			…	…
	2 Gecikme			…	…
	3 Gecikme			…	…
Diğer aktifler does not Granger Cause Banka Çalışanları	1 Gecikme	…	…	…	…
	2 Gecikme		…	…	…
	3 Gecikme			…	…
Mevduat does not Granger Cause Banka Çalışanları	1 Gecikme	…	…	…	
	2 Gecikme	…	…	…	
	3 Gecikme	…	…	…	
Mevduat dışı kaynaklar does not Granger Cause Banka Çalışanları	1 Gecikme	…	…	…	…
	2 Gecikme	…	…	…	…
	3 Gecikme	…	…	…	…
Diğer pasifler does not Granger Cause Banka Çalışanları	1 Gecikme	…		…	…
	2 Gecikme	…		…	…
	3 Gecikme	…		…	…
Özkaynaklar does not Granger Cause Banka Çalışanları	1 Gecikme	…	…	…	…
	2 Gecikme	…	…	…	…
	3 Gecikme	…	…	…	…

3.6.2. Yıllık İstihdam Değişiminin Sektör Bilanço Kalemlerindeki Granger Nedenselliği İçin Banka Grupları Arası Mukayese ve Tartışma

Kamu bankalarında yıllık istihdam değişiminin 1980-2017 arasında geçen dönem için dokuz bilanço kaleminden finansal varlıklar ve özkaynaklar üzerinde Granger nedenselliğinin olduğu görülmektedir. Bu noktada özellikle özkaynaklarda nedenselliğin oluşu önemlidir. Bilanço kalemlerinden kredi hacmindeki değişimin istihdam değişiminde nedensellik oluşturmaması, daha önce de işaret edildiği gibi kamu bankalarındaki istihdamın kredi pazarlama fonksiyonunun bulunmadığını desteklemektedir. Dolayısıyla kamu bankalarında fon işletimi işlevi daha yüksek görülmektedir. Bu da şayet özkaynaklarda değişimi beraberinde getiriyorsa ki bulgular getirdiğini göstermektedir – personelin çalışma faaliyetlerinden beklenen performansı sergilediği anlamına gelecektir.

Özel bankalarda yıllık istihdam değişiminin 1980-2017 arasında geçen dönem için finansal varlıklar, diğer aktifler, mevduat dışı kaynaklar ve özkaynaklar üzerinde birer gecikmede Granger nedenselliğinin olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar iki açıdan özel sektör banka çalışanlarının bankacılık faaliyetlerinde asli fonksiyonlarını başarıyla ifa etmede zorlandıklarını desteklemektedir. İlk olarak dokuz kalemden sadece dördünde ve birer gecikmede bilanço kalemlerindeki değişimde nedensellik oluşturduklarından, hem kalem sayısı hem de sürekliliği sınırlı kalmaktadır. Üstelik diğer aktiflerle mevduat dışı kaynaklar üzerindeki Granger nedensellik %10 hata payında sağlanabilmiştir. Dolayısıyla nedenselliğin tespit edildiği dört kalem için dahi istikrarlı ve güçlü bir nedensellikten bahsetmek güçleşmektedir. İkinci olarak bankacıların asli faaliyet alanlarını oluşturan mevduat toplama ve kredi pazarlama fonksiyonlarını özel bankalarda 1980 sonrası dönem için başaramadıklarıdır. Sebepler tartışmaya açık olsa da elde edilen sonuç nettir. İster özel bankaların uyguladıkları finansal politikalar olsun, isterse de işe alım sürecinden kariyer planlama süreçlerinde personel seçimine dair uygulanan politikalar olsun performans düşüşünde etkili olabilir. Ancak ortada bir başarısızlığın olduğu, bu başarısızlıkta da istihdam değişimindeki bilanço kalemlerinin nedensellik oluşturmaması sebebiyle mutlaka

bankaların kurum olarak dâhilinin bulunduğu sonucuyla karşılaşılmaktadır. Rasyonel istihdam politikasının uygulanamamasının sonucu olarak da banka personelinin olması beklenen performansı sağlayamaması sorunuyla karşılaşılmış görünmektedir.

Yabancı bankalarda yıllık istihdam değişiminin 1980-2017 arasında geçen dönem için dokuz bilanço kaleminden altısında Granger nedensellik oluşturduğu tespit edilmiştir. Üstelik söz konusu altı bilanço kaleminin beşinde üç gecikme düzeyinde de söz konusu nedensellik tekrarlanmış olup, sadece finansal varlıklar kaleminde birinci gecikmeye göre nedenselliğin varlığıyla sınırlı durum mevcuttur. Granger nedenselliğin tespit edildiği altı bilanço kalemindeki on altı gecikme düzeyinden onunda %5, altısındaysa %10 hata payı söz konusudur. Dolayısıyla yabancı bankalarda çalışan personelin genel olarak banka bilançolarına önemli katkılarının bulunduğu, görece yüksek performansın mevcut olduğu sonucuyla karşılaşılmaktadır. Mevduat ve kredi hacminde yaşanan yıllık değişime göre gerçekleştirilen istihdamın sonucu, personelin hem istihdam sürecinde nedenselliği oluşturan mevduat ve kredi hacimlerinin de belirleyicisi olduğunu hem de finansal varlıklar, diğer aktifler, diğer pasifler ve özkaynaklar üzerinde de etkili olduğunu göstermektedir.

Bankalar bütününde yıllık istihdam değişiminin 1980-2017 arasında geçen dönem için dokuz bilanço kaleminden altısında Granger nedensellik sağladığı tespit edilmiştir. Ancak altı bilanço kaleminden sadece finansal varlıklar ve özkaynaklar kalemleri üzerinde üç gecikme düzeyinde ve %5 hata payıyla Granger nedenselliği sağlanabilmiştir. Mevduat kalemindeki Granger nedenselliğin yabancı bankalarda üç gecikme için de tespit edilmesine karşılık özel ve kamu bankalarında nedensellik varlığının sadece birinci gecikmede ve %10 hata payıyla tespit edilmiş olması, nedensellik varlığının bankalar bütününde de sadece birinci gecikmede ve %10'luk hata payıyla tekrarlanmasını beraberinde getirmiştir. İstihdamdaki yıllık değişimin bilanço kalemlerinde Granger nedenselliğe yol açtığı diğer üç kalemden krediler yabancı bankalarla örtüşmektedir. Likit aktifler ve duran aktiflerdeki Granger nedensellik ise banka grupları bazında teyit edilememiştir. Zaten yüksek hata payında tek gecikmede tespit sağlanabilmiştir. Toplu bulgular tablo 34'te sunulmuştur.

Tablo 34. İstihdamdan Bilanço Kalemlerine Granger Nedensellik İlişkisi Toplu Sonuçları

	Gecikme Uzunluğu	Bankalar Bütünü	Kamu Bankaları	Özel Bankalar	Yabancı Bankalar
Banka çalışanları does not Granger Cause Likit aktifler	1 Gecikme		…	…	…
	2 Gecikme	…	…	…	…
	3 Gecikme	…	…	…	…
Banka çalışanları does not Granger Cause Finansal varlıklar	1 Gecikme			…	
	2 Gecikme			…	…
	3 Gecikme				…
Banka çalışanları does not Granger Cause Krediler	1 Gecikme	…	…	…	
	2 Gecikme	…	…	…	
	3 Gecikme		…	…	
Banka çalışanları does not Granger Cause Duran aktifler	1 Gecikme		…	…	…
	2 Gecikme	…	…	…	…
	3 Gecikme		…	…	…
Banka çalışanları does not Granger Cause Diğer aktifler	1 Gecikme	…	…	…	
	2 Gecikme	…	…	…	
	3 Gecikme	…	…		
Banka çalışanları does not Granger Cause Mevduat	1 Gecikme	…	…	…	
	2 Gecikme	…	…	…	
	3 Gecikme		…	…	
Banka çalışanları does not Granger Cause Mevduat dışı kaynaklar	1 Gecikme	…	…		…
	2 Gecikme	…	…	…	…
	3 Gecikme	…	…	…	…
Banka çalışanları does not Granger Cause Diğer pasifler	1 Gecikme	…	…	…	
	2 Gecikme	…	…	…	
	3 Gecikme	…	…	…	
Banka çalışanları does not Granger Cause Özkaynaklar	1 Gecikme			…	
	2 Gecikme			…	
	3 Gecikme				

SONUÇ

Bankacılık sektörü köklü geçmişe sahip bir ekonomik faaliyet alanı özelliğindedir. Antik dönemlerden bu yana varlığını sürdüren sektörün oluşumuysa geçimlik ekonomiden piyasa ekonomisine geçişle birlikte başlamıştır. Piyasa ekonomisindeki derinleşmeyse beraberinde bankacılık sektörünü genişletmiştir. Bankacılık sektörünün esas ivme kazanması, finans kapitalin öne çıkmaya başladığı sanayi inkılabıyla birlikte gerçekleşmiştir. Söz konusu genişleme, beraberinde finansal sistemden kaynaklanan aksaklıkların yol açtığı büyük ekonomik krizlere yol açabilmiştir. Bu krizlerin kapsadığı alan, zamanla tüm dünya bütününü etkileyebilecek boyutta genişlemiştir. 1929 büyük buhranı, etkilediği alanın dünya bütünü olduğu ve etkileme süresinin de uzun yıllara ulaştığı en geniş ve uzun süreli küresel kriz özelliğini göstermekte olup, krizin tetikleyicisi ve derinleştiricisi de bankacılık sektörü olmuştur. Bölgesel düzeyde dünyayı etkileyen bankacılık sektörü kökenli finansal krizlerse uzun yıllar aralıklarla gerçekleşmiştir. Latin Amerika'da yaşanan Meksika, Arjantin krizleri; diğer bölgesel ölçekte oluşan ancak etkileri sınırlı da kalsa küresel düzeyde gerçekleşen gelişmekte olan ülkelerde yaşanan krizler arasında Güney Asya ve Rusya krizleri örnek verilebilir. 1929'ndan 2008'e kadar gerçekleşen bankacılık sektörü kaynaklı krizlerin önemli bir bölümünün gelişmekte olan ülkeler kaynaklı oluşuna karşılık, 1929 ve 2008 krizleri gelişmiş ülkeler ve hatta ilk çıkış yeri açısındansa ABD menşeilidir. Etkileri de küresel ölçekte ve çok şiddetli şekilde yaşanmıştır. Buradan da görüleceği gibi bankacılık sektörü, modern kapitalist dünyada istikrarlı ve yüksek oranlı büyümeyi ve beraberinde de kalkınmayı sağlayacak ana sektörlerin başındadır. Sektörde yaşanan aksaklıklar, reel ekonomide de tamiri oldukça güç hasarlara yol açabilmektedir. Böylesi önemli bir sektör içerisinde de uygulamaları gerçekleştiren bankacıların önemi, her geçen gün daha da stratejik konuma erişmektedir.

Türk bankacılık sektörünün geçmişteki kökenleri incelendiğinde de Selçuklulara kadar geri götürülebilecek bir temele sahip olunduğu dikkat çekmektedir. Canlı bir bankacılık ve finans piyasasının mevcut olduğu Anadolu Selçukluların da sektörel faaliyetlerde Müslim-gayri Müslim ayrışması da henüz oluşmamış, her dinden ve her kesimden bu faaliyetlerde bulunan geniş kitleler mevcut olmuştur. Osmanlı

dönemindeyse İslam'ın faizi yasaklayıcı hükümleri kapsamında bankacılık faaliyetleri Anadolu Selçuklularına göre özellikle ilk dönemlerde sınırlanmış olsa da Fatih Sultan Mehmet Han tarafından kurulan ilk para vakıflarıyla, faiz-riba ayrımına dayalı helal-haram kısıtlarının oluşturulması, tek şubeli bankalara benzeyen para vakıflarının yaygınlaşmasına yol açmıştır. Söz konusu para vakıfları Müslümanlar tarafından kurulup yönetilmiştir. Ayrıca tefecilik faaliyetleri de yaygındır. Gayrimüslimlerin bankacılık faaliyetleriyse Galata bankerleri başta olmak üzere İstanbul merkezli ve büyük kentlerde yayılmıştır. Modern anlamda bankacılık faaliyetlerinin başlamasıysa Tanzimat sonrası dönemde gerçekleşmiş olup, özellikle yabancı bankaların faaliyetlerinde ciddi bir büyüme evresi yaşanmış ve böylelikle sektör, yabancı sermayenin kontrolü altına girmiştir. Ziraat bankasının kurulması, günümüzde kamu bankacılığının amiral gemisi özelliğinde oluşu sebebiyle kamu ve yerli bankacılığın temeli olarak gösterilse de kuruluş ve ilk evredeki faaliyetleri, daha çok kredi kooperatifi özellikli gerçekleşmiştir. Ekonomideki millileşme süreci, 1908'den itibaren sektörde de millileşme eğiliminin yaşanmasına yol açmışsa da, diğer sektörlerdeki kadar yayılma olanağına imkân tanımamıştır. Bunda milli sermayenin azlığı ve devletin de sektörü millileştirme konusunda yeterli ekonomik gücünün olmayışı etkili görülmektedir.

Sektör açısından Osmanlı mirası üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde, yabancı sermaye ağırlıklı sektör yapısı varlığını korumuştur. Ancak; savaşın bitiminden hemen sonra 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde, iktisadi kalkınmanın yerel kaynaklarla kurulacak bankaların finansman desteğiyle gerçekleştirilebileceği görüşü hakim olmuştur. Bu çerçevede, 1924 yılında özel bankacılığın amiral gemisi olan Türkiye İş Bankası kurulmuştur. 1929 Buhranı sonrasında 1930'dan itibaren oluşturulan devletçilik dönemindeyse özel sektörden beklenen gelişimin sağlanamaması nedeniyle kamu bankacılığının öne geçerek şekillenmeye başladığı görülmektedir. Zamanla kimisi tek şubeli olan kısmen düşük sermaye hacmine sahip bankaların kapanması ve sektörde milli ve kamu ağırlığının baskınlaşması gerçekleşmiştir. II.Dünya Savaşı sonrası sıkı Devletçilik Politikası terk edilerek Yapı ve Kredi Bankası, Garanti Bankası ve Akbank gibi günümüzde de sektörün piyasa belirleyici bankalarının kurulduğu görülmektedir. Demokrat Parti

döneminden itibaren de holdingleşme sürecinin artışıyla birlikte büyük yerli sermayenin bankalarının kuruluşunda hızlı bir artışın yaşandığı sonucuyla karşılaşılmaktadır. Bu dönüşümse yaklaşık yarım yüzyıl boyunca Türk bankacılık sektörünün kamu ve özel yerli sermayeye dayalı dual ana aktörlü yapısını beraberinde getirmiştir. 1950-80 arası dönemde faiz karşılığı mevduat toplayıp faiz karşılığı kredi verilmesine dayanan klasik bankacılık faaliyetleri aktif şekilde gerçekleştirilememiştir. Bunda ferdi tasarrufların henüz yeterince derinleşememiş olmasının etkileri üzerinde durulabilir. Bu dönemde vadeli mevduat, genel anlamda bir finansal yatırım aracı olarak halktan tam kabul görememiştir.

24 Ocak kararlarıyla birlikte içe kapanmadan dışa açılmaya dönen liberalizasyon sürecine giriş, etkilerini finans sektöründe de göstermiştir. Banka ve kişilere tasarruf bonosu çıkartma izni verilmesi, kredi ayağı günümüzdeki faktöring şirketlerine benzeyen bankerlerin öz sermaye yeterliliğinden yoksun olarak piyasadan yüksek faizle mevduat toplamalarına, kuralsız rekabet koşullarında faiz geri ödemelerini gerçekleştirebilmek için riskli kredi vermelerine ve beraberinde de ödeme güçlüğü yaşamalarına yol açmıştır. Yaşanan bu gelişmeler sonrasındaysa bankerlerin faaliyetleri yasaklanarak, 1980 öncesindeki kamu-özel kesim bankalarıyla şekillenen dual yapıya geri dönülmüştür. Ancak 1980 sonrasında çeyrek asra yakın süren kronik yüksek enflasyonist süreçte üçüncü bir aktör olarak devletin, hazine bonoları kanalıyla ana kredi talebini oluşturmasıyla şekillenen üçüncü bir aktörün piyasaya girişi gerçekleşmiştir. Bu ise bireysel tasarrufları toplamada bankaların büyük işlev görmelerine karşılık özel sektördeki yatırımcıların işletme ve yatırım kredi taleplerinin bankalar nezdinde karşılanamamasına yol açmıştır. Dolayısıyla bankaların klasik mevduat ve kredileri buluşturma fonksiyonu, 2001 krizi sonrasındaki yeniden yapılanma sürecine kadar gerçekleşmemiştir. Kredi ihtiyaçlarını karşılayamayan müteşebbisler içerisinde büyük holdingler ise, ara formül olarak banka kurup kendi holding şirketlerine kredi aktarımıyla şekillenen holding bankacılığının yaygınlaşmasına yol açmışlardır. Bu durum, büyük sermaye sahibi şirketlerle devlet ileri gelenleriyle yakın ilişkileri olanlar için kredi sorununun çözümünü mümkün kılarken, yeni kurulan veya büyüyen küçük ve orta ölçekli işletmeler için kredi ihtiyaçlarının karşılanamamasına sebep olmuştur.

2001 krizi, Türk bankacılık sektöründe bir diğer kırılma noktası oluşturan özelliğe sahiptir. Karşılıksız para basımını sınırlandırıcı kararların alınışı, kamu borçlanmasının sınırlandırılması, içi boşaltılmış bankaların TMSF'ye devredilerek sektörden ayıklanması suretiyle banker krizinde alınan önlemlerin kurum ölçeğinde gerçekleştirilmesi, kronik yüksek enflasyonun düşüşüne ve faiz oranlarında da aşağı inişe sebep olmuştur. Bu durumsa beraberinde bankacılık sektörünün asli fonksiyonunu oluşturan mevduat ve kredi buluşturmasının kademeli olarak derinleşmesini beraberinde getirmiştir. Piyasada elverişli ortam, konut kredileriyle kredi vadesinin bireysel tüketici nezdinde 10 yıla kadar uzatılabilmesini mümkün kılmıştır. Baskılanan döviz kuru ise yabancı sermaye açısından Türk bankacılık sektörünün karlılık potansiyelinin yükselişine sebep olmuş, başta TMSF elinde toplanan kapatılan özel bankalar olmak üzere yabancı sermayeli şirketler tarafından satın almaların yaygınlaşarak sektörün üçte ikisine ulaşan bir derinliğe erişmelerine yol açmıştır.

Bankacılık sektörü teknolojinin her dönemde, dönemin şartlarına göre yüksek teknolojinin kullanıldığı bir sektör özelliği göstermiştir. Ancak yüksek teknoloji kullanımı, bankacıların sektör için değerliliğini hiçbir dönemde azaltmamıştır. Çünkü pazarlamadan karar verme noktasına kadar her aşamada insan gücü, sektör açısından hayati öneme sahip olmuştur. 1980 sonrası Türk bankacılık sektöründeki istihdam yapısı incelendiğindeyse, 2001'deki kırılma dışında sektörde istihdam yaratımında sürekliliğin varlığı dikkat çekmektedir. Ancak söz konusu istihdam yaratımı her kesimde rasyonel gerçekleşememiştir. İlave istihdam yaratımında bankaların temel fonksiyonunu oluşturan mevduat arzı ve kredi taleplerini buluşturmanın nedensellik etkisinin olduğu kesim yabancı sermayeli bankalardır. Kamu bankalarındaysa mevduat bankacılığının görece sınırlı oluşuyla beraber mevduat ve kredi hacimleri yerine mevduat dışındaki varlıkların nedenselliğiyle karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla kamu bankalarında finansal güç, istihdam yaratımının belirleyicilerindendir. Ancak 38 yıllık sürenin neredeyse yarısında holding bankacılığının hakim olduğu özel bankalarda ilave istihdam yaratımındaysa hiçbir bilanço kaleminin anlamlı nedenselliği görülmemektedir. Bu durum, bankacılık sektöründe rasyonel istihdam politikası uygulayan bankaların yabancı bankalar olduğunu, özellikle özel yerli

sermayeye dayalı bankalarda rasyonel bir istihdam politikası uygulanamadığı dikkat çekmektedir. Bu durum beraberinde ilave istihdamın bilanço kalemleri üzerindeki nedenselliğinde de yabancı bankalarda mevduat ve kredi hacimlerinde anlamlı belirleyiciliği beraberinde getirmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla ülkemizde bankacılık sektöründe sektör dinamiklerinin belirleyiciliğinde şekillenen rasyonel istihdam stratejilerinin benimsendiği kurum kültürüne sahip bankaların yabancı bankalar olduğu net bir şekilde görülmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR:

Akgüç, Öztin, *100 Soruda Türkiye'de Bankacılık,* Gerçek Yayınevi, İstanbul 1992

Akşin, Sina, *Ana çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi,* İmaj Yayınevi, Ankara 2009

Artun, Tuncay, *İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye'de Bankacılık,* Tekin Yayınevi, Ankara 1980

Biçerli, M.Kemal, *Çalışma Ekonomisi,* Beta Basım Yayım, İstanbul 2003

Cem, İsmail, *Türkiye'de Geri kalmışlığın Tarihi,* Can Yayınları, İstanbul 2004

Coşkun, M.Necat, v.d., *Türkiye'de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi*, TBB Yayınları, İstanbul 2012

Eğilmez, Mahfi, D*eğişim Sürecinde Türkiye*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2018

Eren, Kasım, *Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Bankacılık*, Beta Basım Yayım, İstanbul 1996

Gündoğdu, Aysel, *Küresel Kriz Sonrası Gelişmeler Işığında Bankacılığın Temelleri*, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul 2018

Gürsoy, Bedri, *100.yılında Duyun-u Umumiye İdaresi Üzerinde Bir Değerlendirme,* Ord.Prof.Dr. Şükrü Baban'a Armağan, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984

Kazgan, Gülten, *Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017

Keyder, Çağlar, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu, Arkadaş* Yayınevi, Ankara 2009

Pamuk, Şevket, *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012

Pamuk, Şevket, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017

Parasız, İlker, *Para, Banka ve Finansal Piyasalar,* Ezgi Kitapevi, Bursa 2000

Parasız, İlker, *Türkiye Ekonomisi: 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları,* Ezgi Kitabevi, Bursa 1998

Serter, Nur, *Genel Olarak ve Türkiye Açısından İstihdam ve Gelişme,* İstanbul Üniversitesi Basım Evi, İstanbul 1993

Tabakoğlu, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1994

Tokol, Aysen, Alper, Yusuf, *Sosyal Politika,* Dora Basım Yayın, Bursa 2018

Türkiye Bankalar Birliği, Türkiye'de Bankacılık Sistemi 1959-2017, İstanbul 2018

Türkiye Bankalar Birliği, *50.Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye Bankacılık Sistemi "1958-2007",* Yayın No: 262, İstanbul 2008

Uyar, Seçil, *Bankacılık Krizleri, Z*iraat Matbaacılık, Ankara 2003

MAKALELER:

Akgüç, Öztin, *Türkiye'de Yabancı Bankalar,* Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:36, Ekim 2007

Akın, Faruk, Ece, Nalan, *Küresel Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörü İstihdamı Üzerindeki Etkileri,* Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 27, Sayı:2, 2009, ss.153-168

Akkuş, Turgay, *Bir İktisadi Siyasa Projesi: Milli İktisat ve Bursa,* Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt:VII, Sayı:16-17, İzmir, 2010

Anbar, Adem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'yla Finansal Entegrasyonu: 1800-1914*, Maliye Finans Yazıları, Yıl:23, Sayı:84, Temmuz 2009

Aşık, Güneş, *İşgücü Piyasalarının Gözardı Edilen Sorunları: Eksik İstihdam, Atıl İstihdam ve Beceri Uyuşmazlığı,* Politika Notu, Tepav (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı) No: 201341, 2013

Ayan, Ebubekir, *Türk Bankacılık Sektöründe İstihdam Analizi ve İstihdamın Arttırılması Olanakları,* Business and Economics Researc Journal, Cilt:3 Sayı:1, 2012, ss.41-57

Aydın, Mahir, *Musevilerin Osmanlı Topraklarına Kabulünün 400. Yıldönümü Kutlamaları,* Osmanlı Araştırmaları, Sayı:13, İstanbul, 1993

Bağcı, Erdem ve Mustafa Kerem Börü, "*Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Arasındaki İlişki: Türkiye'de Ekonometrik Bir Analiz*", International Journal of Academic Value Studies, Cilt:4, Sayı:22, 2018, ss. 890-897.

Baştürk, Şenol, *Türkiye'de Bankacılık Sektörü İstihdamı: Enformasyonalizm Bağlamında Bir Değerlendirme,* Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:2, Sayı:2, 2018, ss.37-60

Bostan, Aziz, Bölükbaş, Mehmet, *Küresel Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörüne Etkileri; Türkiye Örneği,* Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt:48, Sayı:562, 2011

Coşkun, Yener, *1908-1918 Milli İktisat Dönemi Üzerine Bazı Notlar,* Birinci Dünya Savaşı'nın Yüzüncü Yılında Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Vatan Savunması, Koleksiyoncular Derneği, Mattek Matbaacılık, Ankara, 24 Nisan 2015

Çağatay, Neşet, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Riba-Faiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık,* Vakıflar Dergisi, Sayı:9, 1971

Çelebican, Gürgan, *Atatürk Döneminde Para-Kredi Siyaseti ve Kurumlaşma Hareketi*, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri, Yayın No: 513, Ankara, 1982

Çetin, Cem, Çiftçi, Murat, *Türk Finans Tarihinde Benzer İki Olay 1870'lerde Hava Oyunları, 1980'lerde Banker Krizleri*, Toplumsal Tarih, Sayı:79, Temmuz 2000

Çizakça, Murat, *Cash Waqfs of Bursa, 1555-1823,* Journal Of The Economic and Social History Of The Orient, Vol:38, No:3, 1995

Döndüren, Hamdi, *Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi,* Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:17, Sayı:1, 2008

Erçakar, Mehmet Emin ve Hüseyin Güvenoğlu, "*Doğrudan Yabancı Yatırımların İşsizlik Üzerine Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2016)*", Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:6(ICEESS' 18), 2018, ss.349-356.

Erdinç, Zeynep, *Küreselleşmenin İstihdama Etkileri,* Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:3, 1999, ss.111-120

Gençler, Ayhan, *2001 Ekonomik Krizinin Bankacılık Sektöründeki İstihdama Etkisi,* Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı:50, 2005, ss.351-365

Göktaş Yılmaz, Özlem, "*Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi*", Ekonometri ve İstatistik Dergisi, Sayı:2, 2005, ss. 63-76.

Gündoğdu, Aysel, *Bankacılık Sistemlerinin Denetleme ve Düzenleme Yapıları: Seçilmiş Bazı Ülkelerin İncelenmesi,* Finans Politik Ekonomik Yorumlar, cilt:53, Sayı:622, 2016, ss.79-99

Güneş, Sevcan, "*Finansal Gelişmişlik ve Büyüme Arasındaki Nedensellik Testi: Türkiye Örneği*",Doğuş Üniversitesi Dergisi, Cilt:14, Sayı:1, 2013, ss.73-85.

Gürsel, Seyfettin, Uysal, Gökçe, *Türkiye'de İşgücü Piyasası Dinamikleri ve Yapısal Sorunlar,* TİSK Akademi, Cilt:7, Sayı: 14, 2012, ss.7-33

Güvenç, Dilay, Yücebalkan, Benan, *Bankacılık Sektöründe Teknolojik Gelişimin İşgücüne Yansımaları,* Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, Cilt:9, Sayı:2, 2017, ss.30-43

İçli, Gönül, *Eğitim, İstihdam ve Teknoloji,* Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:9, 2001, ss.65-71

Karataş, Aslı , "*Bankacılık Sektöründe Cinsiyete Dayalı Kariyer Farklılaşması: Muğla İli Örneği*", Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt:5, Sayı:2, 2013, ss.1-16.

Kayaoğlu, İsmet, *Rahatoğlu ve Vakfiyesi,* Vakıflar Dergisi, Sayı:13,1981

Kayaoğlu, İsmet, *Anadolu Selçukluları Devrinde Ticari Hayat*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:24, Sayı:1, 1981

Kızılgöl, Özlem, "*Türkiye'de Büyüme Oranı İle İşsizlik Oranı Arasındaki İlişki*", Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt:4, Sayı:6, 2006, ss.54-69.

Koçak, Orhan ve Zeynep Erdoğan, "*Bankacılık Sektöründe Yeni İnsan Kaynakları Yönetimi Yaklaşımları Hakkında Bir Uygulama*", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı:60, 2011, ss. 259-283.

Koçaşlı, İbrahim, Onur, *Yeni Teknolojilerin Türk Bankacılık Sektörüne Ekonomik Etkileri,* Journal Of Current Researches On Social Sciences, Cilt:7, Sayı:3, 2017, ss.375-412

Korkmaz, Suna, ve Metehan Yılgör, "*2001 Krizinden Sonra Türkiye'de Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki*", Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi Cilt:8, Sayı:14, 2010, ss.169-176.

Köne, Aylin Çiğdem, *Para-Sermayenin Yeniden Yapılandırılması: Türk Özel Bankacılık Sektörü Örneği,* Doğuş Üniversitesi Dergisi, Cilt:4, Sayı:2, 2003, ss. 233-246

Köse, Murtaza, *Osmanlı'da Borsa ve Galata Bankerlerinin Devletin Mali yapısındaki Yeri,* Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı:18, 2001

Küçükali, Adnan, Lokmacı, Lokman,*Türkiye'de Gizli İşsizler ve Eksik İstihdam Edilenler Aracılı İle Verilen İstihdam Hizmetleri: İş ve Meslek Danışmanları, Erzurum Örneği,* Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, 2015, ss.74-84

Sandalcılar, Ali Rıza, "*Türkiye'de Yabancı Doğrudan Yatırımların İstihdama Etkisi: Zaman Serisi Analizi*", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:26, Sayı:3-4, 2012, ss.273-285.

Sürmeli, Onur, "*İktisadi Büyüme, İşsizlik ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği İlişkisinin Nedensellik İlişkisi*", Anadolu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi A-Uygulamalı Bilimler ve Mühendislik, Cilt:14, Sayı:3, 2013, ss.251-262.

Şentürk, Ferhat, *Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İstihdam Yapısı,* Sosyal Güvence Dergisi, Sayı:7, 2015, ss.113-143

Şenyurt, Ali, *Osmanlı Para Vakıfları'nda Kullanılan Bir Finansman Yönteminin Batılı Anlamda Karşılığı: Sell And Lease Back (Sat ve Geri Kirala)*, Sosyolokça Dergisi, Sayı:10, 2010

Takım, Abdullah, "*Türkiye'de Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi*", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:27, 2015

Taş, İsmail, "*Büyümenin Dinamiği Üzerine Bir Nedensellik Analizi*", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, 2013, ss.69-86.

Tayfur Ekmekçi, Özge, "*Türk Bankacılık Sektöründe İnsan Kaynakları Uygulamaları Üzerine Nitel Bir Araştırma*", İşletme Araştırmaları Dergisi, Cilt:10, Sayı:2, 2018, ss.684-719.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Sivas Şehri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt:9, Sayı:4, 1951

Turan, Osman, *Selçuklular 'da Faizle Para İkrazı Münasebetiyle Zoraki Bir Tenkit,* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt:4, Sayı:1, 1955

Uğurlu, Erginbay, "*Durağanlık ve Birim Kök Sınamaları*", Ders Notları, İstanbul Aydın Üniversitesi Ekonomi ve Finans Bölümü, İstanbul. doi: 10.13140/rg.2.1.3262.2561, 2009

Uyar, Bozdağlıoğlu, Yasemin, *Türkiye'de İşsizliğin Özellikler ve İşsizlikle Mücadele Politikaları,* Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:20, 2008, ss:45-65

Uyar, Mustafa, *İlhanlı Devletinde Yahudi Bir Vezir (Sad'Düddevle),* Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt:21, Sayı:33, 2003

Uzunöz, Meral ve Yaşar Akçay, "*Türkiye'de Büyüme ve Enerji Tüketimi Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1970-2010*", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:3, Sayı:2, 2012, ss.1-16.

Yenilmez, Füsun, Kılıç, Esin, *Türkiye'de İşgüne Katılma Oranı-İşsizlik Oranı İlişkisi: Cinsiyet ve Eğitim Düzeyine Dayalı Bir Analiz,* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:13, Sayı:2, 2018, ss: 55-76

Yılmaz, Binhan Elif,*Osmanlı İmparatorluğu'nu Dış Borçlanmaya İten Nedenler ve İlk Dış Borç,* Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Sayı:4, 2002

İNTERNET KAYNAĞI:

www.bddk.org.tr/Veriler/TBS-Temel-Gostergeler-Raporu/14

www.businessht.bloomberght.com, *Bankalarda Kadınlar Çalışıyor, Erkekler Yönetiyor,*27.09.2015

www.geocities.com, Oğuz Yıldırım, *Türkiye'de Bankacılık sektörü***,** 2006

www.mahfiegilmez.com

www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar /59

www.tbmm.gov.tr

www.tuik.gov.tr

www.ziraat.com.tr